CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Almira 3
Shelf 3
11

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

जनकराज १९९०

श्रीगणेशायनमः॥ ॥ ॐ ॥जानकीनयनयुग्मगोचरंमानिनांनयनयोरगोचरं॥नीलमेघरुचिरछविंसदाभा
वयेमनसिराघवंमुदा ॥१॥ उच्चैरपर्णासुखचंद्रबिंबंपरामृशंतंनिजपाणिपल्लवैः॥गंगाधरंनौमिभुजंगशङ्कमङ्क
ष्टमीत्याचकितंमुहुर्मुहुः॥२॥ महादेवतनूजन्माभारद्वाजकुलोद्भवः॥दिवाकरोरविंनत्वाद्याचारार्कंतनोत्यसौ॥
३॥ तत्रादावुपोद्घातप्रकरणमारभ्यते॥ हारीतः॥ अज्ञानतमसांधानांभ्रामितानांकुदृष्टिभिः॥धर्मशास्त्रप्र
दीपोयंधार्योमार्गोपदेशकः॥ मनुः॥ आचारःपरमोधर्मोनृणांश्रेयःकरोभवेत्॥ इहलोकेपराकीर्तिःपरत्रपर
मंसुखं॥आचारात्प्राप्यतेश्रैष्ठ्यमाचारात्कर्मलभ्यते॥कर्मणाजायतेज्ञानंज्ञानान्मोक्षमवाप्यते॥ पाराशरोपि
॥आचारःपरमोधर्मआचारःपरमंतपः॥आचारःपरमंज्ञानमाचारात्किंनसाध्यते॥ यस्त्वाचारविहीनोपिविद्वा
न्वेदपरायणः॥ सर्वधर्मबहिष्कार्योयथाशूद्रस्तथैवसः॥ स्मृत्यंतरेलौकिकाचारोप्यावश्यकत्वेनोक्तःकिंपुनः
शास्त्रीयः॥ सयथा॥ यद्यपिस्यात्स्वयंब्रह्मात्रैलोक्याकर्षणक्षमः॥ तथापिलौकिकाचारंमनसापिनलंघयेत्॥
॥तथा॥ समयाचारिकोधर्मोजातिदेशकुलोद्भवः॥ग्रामाचाराःपरिग्राह्याःसर्वत्रैवयथोदितम्॥ धर्ममूलमाहया
ज्ञवल्क्यः॥श्रुतिःस्मृतिःसदाचारःस्वस्यचप्रियमात्मनः॥सम्यक्संकल्पजःकामोधर्ममूलमिदंस्मृतमिति॥
पद्मपुराणेपि॥ बहुत्वादिह शास्त्राणांधर्ममूलंश्रुतिःस्मृतिः॥श्रुतिस्मृतिपुराणानांविरोधोयदिदृश्यते॥श्रौतं
तत्रप्रमाणंस्याद्द्वयोर्द्वैधेस्मृतिर्वरा॥ श्रुतिद्वैधंतुयत्रस्यात्तत्रधर्मावुभौस्मृतौ॥स्मृतिद्वैधेतुविषयःकल्पनीयःपृ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

थक्पृथक्॥वेदप्रणिहितोधर्मोह्यधर्मस्तद्विपर्ययः॥वेदोनारायणःसाक्षात्स्वयंभूरितिशश्रुम॥ योवैदिकमनादृ
त्यकर्मस्मार्तैतिहासिकं॥ मोहात्समाचरेद्विप्रोनसपुण्येनलिप्यते॥ धर्मलक्षणमाहशंखः॥ देशकालउपायेनद्रव्यंश्र
द्धासमन्वितम्॥ पात्रेप्रदीयतेयत्तत्सकलंधर्मलक्षणं॥ हेमाद्रौविष्णुधर्मोत्तरेपि॥ गंगास्नानंशिवोदेवोग्निप्रियपूजात्मचिं
तनं॥ ध्यानंनारायणस्यैतत्सकलंधर्मलक्षणमिति॥ तत्रैवबृहस्पतिः॥ दयाक्षमानसूयाचशौचानायासमंगलं॥अका
र्पण्यमस्पृहत्वंसर्वसाधारणानिच॥ सर्वेषांविप्रराजन्यविट्शूद्राणांधर्मलक्षणानीत्यर्थः॥ दयादीनांलक्षणमाह॥
सएव॥ परेवाबंधुवर्गेवामित्रेद्वेष्टरिवासदा॥ आपन्नेरक्षितव्यंतुदयैषापरिकीर्तिता॥१॥ बाह्येवाभ्यंतरेवापिदुःख
उत्पादितेपरैः॥नकुप्यतिनवाहंतिसाक्षमापरिकीर्तिता॥२॥ गुणान्नगुणिनोहंतिस्तौतिमंदगुणानपि॥ नान्यदोषेषुर
मतेसानसूयाप्रकीर्तिता॥ ३॥ अभक्ष्यपरिहारश्चसंसर्गश्चाप्यनिंदितैः॥ स्वधर्मेचव्यवस्थानंशौचमेतत्प्रकीर्तितं॥
४॥ शरीरंपीड्यतेयेनसुशुभेनापिकर्मणा॥ अत्यंतंतन्नकुर्वीतअनायासःसउच्यते॥५॥ प्रशस्ताचरणंनित्यमप्रश
स्तविवर्जनं॥ एतद्धिमंगलंप्रोक्तमृषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः॥ ६॥ स्तोकादपिप्रदातव्यमदीनेनांतरात्मना॥ अहन्यहनिय
त्किंचिदकार्पण्यंहितत्स्मृतं॥ ७ ॥यथोत्पन्नेनसंतोषःकर्त्तव्योह्यल्पवस्तुनि॥ परस्यचिंतयेन्नोर्थंसाऽस्पृहापरि
कीर्तितेति॥८॥कर्मकरणेदिङ्नियमउक्तः कर्मप्रदीपेकात्यायनेन॥ यत्रदिङ्नियमोनास्तिजपहोमादिकर्मसु॥ ति
स्रस्तत्रदिशःप्रोक्ताऐंद्रीसौम्यापराजिता॥ गौतमः॥ रात्रावुदङ्मुखःकुर्याद्दैवकार्यंसदैवहि॥ शिवार्चनंसदाप्येवं ॥१॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शुचिः कुर्यादुदङ्मुखः॥ सदा रात्रौ दिवा चेति व्याख्यातं गुरुभिः क्वचित्॥ विष्णुः॥ दिग्ज्ञानस्याभावे प्राचीमनुरुध्य क
र्म कुर्यात्॥ प्राच्युक्ताचारमयूखे तंत्रांतरे। यत्रैव भानुस्त्विषयत्युदेति प्राचीं तु तां वेदविदो वदंति। ततो परां पूजकपूज्य
योश्च सदागमज्ञाः प्रवदंति तां तु॥ इति यात्वागमोक्तपूजायामेवेति तत्रैवोक्तं॥ कात्यायनः॥ यत्रोपदिश्यते कर्म
कर्तुरंगं न तूच्यते॥ दक्षिणस्तत्र विज्ञेयः कर्मणां पारगः करः॥ आश्वलायनसूत्रे च दक्षिणं प्रतीयादनादेश इति॥ वाराहपु
राणे॥ स्नानपूजातर्पणादिजपहोमसुरार्चनम्॥ उपवासवता कार्यं सायंसंध्याहुतीर्विना॥ चतुर्विंशतिमते॥ इक्षूनपः
फलं मूलं पयस्तांबूलमौषधम्॥ भक्षयित्वापि कर्तव्याः स्नानदानादिकाः क्रियाः॥ कर्मप्रदीपे॥ पित्र्यमंत्रानुद्रवणे आ
त्मालंभेऽधमेक्षणे॥ अधोवायुसमुत्सर्गे प्रहासेऽनृतभाषणे॥ मार्जारमूषकस्पर्शे आक्रुष्टे क्रोधसंभवे॥ निमित्तेष्वेषु सर्व
त्र कर्म कुर्वन्नपः स्पृशेत्॥ आत्मालंभो हृदयस्पर्शः॥ हारीतः॥ आर्द्रवासा जले कुर्यात्तर्पणाचमनं जपम्॥ शुष्कवासाः
स्थले कुर्यात्तर्पणाचमनं जपं॥ आपस्तंबः॥ संध्यार्थे भोजनार्थे वा स्नानार्थे पितृकर्मणि॥ शूद्राहृतेन नाचामेद्यागादिहव
नेषु च॥ यमः॥ आपः करनखस्पृष्टाः समाचमति यो द्विजः॥ सुरां पिबति स व्यक्तं यमस्य वचनं यथा॥ बौधायनः॥ शुद्धा
भावे भवेत्किंचिद्भूमौ त्यक्त्वा तु तज्जलं॥ योगयाज्ञवल्क्यः॥ आर्षं छंदश्च दैवत्यं विनियोगं तथैव च॥ वेदितव्यं प्रयत्नेन ब्रा
ह्मणेन विशेषतः॥ छंदोगपरिशिष्टे॥ आसीन ऊर्ध्वः प्रह्वो वा नियमो यत्र नेदृशः॥ तदासीनेन कर्तव्यं न प्रह्वेण न तिष्ठता
॥ सदोपवीतिना भाव्यं सदा बद्धशिखेन च॥ विशिखो व्युपवीतश्च यत्करोति न तत्कृतं॥ न चात्रोत्तरार्धेन यज्ञोपवीतस्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

कर्मांगत्वोक्तेः कर्मकालातिरिक्तकालेयज्ञोपवीतधारणमैच्छिकमितिवाच्यं॥ मलापकर्षणस्नानेगात्राभ्यंगेतथैवच॥उप
वीतंपृथक्कुर्यादन्यत्रनरकंव्रजेत्॥ इत्याश्वलायनोक्तेः॥ मंत्रन्यस्तोपवीतंयद्विनाभ्यंगंनचोद्धरेत्॥त्रुटितंवायदिभ्रष्टं
पुनर्मंत्रेणधारयेत्॥ नवीनंधारयेद्विप्रोनजीर्णंनपरैर्धृत मितिहारीतोक्तेश्च॥ अथात्रप्रसंगाद्यज्ञोपवीतनिष्पत्तिप्रका
रंचवदामः॥प्रयोगपारिजातेविष्णुः॥ कार्पासक्षौमगोवालशणवल्कतृणादिकं॥ यथासंभवतोधार्यमुपवीतंद्विजाति
भिः॥ शुचौदेशेशुचिःसूत्रंसंहतांगुलिमूलके॥आवेष्ट्यषण्णवत्यातत्त्रिगुणीकृत्ययत्नतः॥ अब्लिंगकैश्चमंत्रैस्तत्प्रक्षा
ल्योर्ध्ववृतंकृतम्॥ पुनस्तत्त्रिगुणीकृत्यनवसूत्रमधोवृतं॥ अप्रदक्षिणमावृत्तंसावित्र्यात्रिगुणीकृतं॥ वसिष्ठः॥
त्रिरावेष्ट्यदृढंकृत्वाहरिब्रह्मेश्वरान्नमेत्॥ एवंकृत्वोपवीतंस्यात्तस्यैकोग्रंथिरिष्यते॥ देवलः॥ ग्रंथेश्चनवसूत्रस्यव
क्ष्यंतेदेवताःक्रमात्॥ ॐकारोग्निस्तथानागःसोमःपितृप्रजापतिः॥ वायुःसूर्यश्चशर्वश्चइत्येतानवतंतवः॥रुद्रेण
दीयतेग्रंथिःसावित्र्याचाभिमंत्रितम्॥ तद्धार्यमुपवीतंस्यान्नातिलंबंनचोच्छ्रितम्॥सावित्र्यादशकृत्वोद्भिर्मंत्रि
ताभिस्तदुक्षयेत्॥ब्रह्मचारिणएकंस्यात्स्नातकेद्वेबहूनिवा॥ यज्ञोपवीतंपरममितिमंत्रेणधारयेत्॥ बहूनांधार
णेतत्रप्रत्येकंमंत्रइष्यते॥ भृगुः॥ ब्रह्मसूत्रंचसव्येंसेस्थितं यज्ञोपवीतिता॥ प्राचीनावीतिताऽसव्येकंठस्थेतुनिवी
तिता॥ मनुः॥ मेखलामजिनंदंडमुपवीतंकमंडलुं॥ अप्सुप्रास्यविनष्टानिगृहीत्वान्यानिमंत्रवत् इति॥ ॥इतिभा
रद्वाजमहादेवभट्टात्मजदिवाकरकृते आचारार्के उपोद्घातप्रकरणंसमाप्तम्॥ ॥भूयात्कर्मपुंडरीकायनाप्ते

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रामेनित्यंभूमिजाप्राणनाथे॥ संसाराब्धिंदूरपारंप्रतर्तुं श्रद्धानोकामारुरुक्षोःप्रणामाः॥१॥आश्वलायनः॥ अथोच्यतेगृ
हस्थस्यनित्यकर्मयथाविधि। यत्कृत्वानृण्यमाप्नोतिदैवात्पित्र्याच्चमानुषात्॥ अथात्रब्राह्ममुहूर्तमारभ्यास्वापंकर्मा
ण्युच्यंते॥ ब्राह्ममुहूर्तश्चद्वेधाअंत्ययामात्मकोरात्रेरुपांत्यमुहूर्तश्चतत्राद्यःपितामहेनोक्तः॥ रात्रेस्तुपश्चि-मोयामोमुहू
र्तोब्राह्मउच्यते॥ द्वितीयस्तुप्रयोगपारिजातेरात्रिगतमुहूर्तपंचदशकंप्रक्रम्यब्राह्मोनाभस्वतश्चैवमुहूर्तप्रक्रमोनिर्णी
ति॥ मनुः॥ ब्राह्मेमुहूर्तेबुध्येतधर्मार्थावनुचिंतयेत्। कायक्लेशांश्चतन्मूलान्वेदतत्वार्थमेवच॥ आगमे॥ ब्राह्मेमुहूर्ते
चोत्थायचिंतयेद्रघुनंदनं॥ श्रीपूर्वजयमध्यस्थंद्विजेयांतंविचक्षणइत्यादिप्रातःस्मरणंपितामहोक्तंब्राह्ममुहूर्तमार
भ्यकार्यमितिकेचित्॥ श्रीमातामहचरणास्तुद्वितीयब्राह्ममुहूर्तमारभ्यप्रातःस्मरणंकार्यं॥ पितामहोक्तस्तु॥ वेदा
भ्यासार्थमित्याहुःयुक्तंचैतत्॥ रात्रेरंतिमयामेतुद्विजोवेदंविचिंतयेत् इतिपरशुरामनिबंधेकात्यायनोक्तेः॥ अत्र
स्वापेप्रायश्चित्तमुक्तंस्मृतिरत्नावल्यां॥ ब्राह्मेमुहूर्तेयानिद्रासापुण्यक्षयकारिणी॥ तांकरोतिद्विजोमोहात्पादकृ
च्छ्रेणशुध्यतीति॥ अत्रस्मरणीयमाहव्यासः॥ महर्षिर्भगवान्व्यासःकृत्वेमांसंहितांपुरा॥ श्लोकैश्चतुर्भिर्धर्मात्मा
पुत्रमध्यापयच्छुकं॥ मातापितृसहस्राणिपुत्रदारशतानिच। संसारेष्वनुभूतानियांतियास्यंतिचापरे॥ शोक-
स्थानसहस्राणिभयस्थानशतानिच॥ दिवसेदिवसेमूढमाविशंतिनपंडितम्॥ ऊर्ध्वबाहुर्विरौम्येषनचकश्चिच्छृणो
तिमे॥ धर्मादर्थश्चकामश्चसकिमर्थंनसेव्यते॥ नजातुकामान्नभयान्नलोभाद्धर्मंजह्याज्जीवितस्यापिहेतोः॥धर्मो

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

नित्यःसुखदुःखेत्वनित्येजीवोनित्योहेतुरस्यत्वनित्यः।इमांभारतसावित्रींप्रातरुत्थाययःपठेत्॥सभारतफलंप्रा
प्यपरंब्रह्माधिगच्छति॥ धर्मचिंतनम्॥ प्रातःस्मरामिखलुतत्सवितुर्वरेण्यंरूपंहिमंडलमृचोथतनुर्यजूंषि॥ सामानि
यस्यकिरणाःप्रभवादिहेतुंब्रह्माहरात्मकमलक्ष्यमचिंत्यरूपं॥ प्रातर्नमामितरणिंतनुवाङ्मनोभिर्ब्रह्मेंद्रपूर्वकसुरैर्नु
तमर्चितंच॥ वृष्टिप्रमोचनविनिग्रहहेतुभूतंत्रैलोक्यपालनकरंत्रिगुणात्मकंच॥२॥ प्रातर्भजामिसवितारमनंतश
क्तिंपापौघशत्रुभयरोगहरंपरंच॥ तंसर्वलोककलनात्मककालमूर्तिंगोकंठबंधनविमोचनमादिदेवम्॥३॥ श्लोक
त्रयमिदंभानोःप्रातःप्रातःपठेत्तुयः॥ ससर्वव्याधिनिर्मुक्तःपरंसुखमवाप्नुयात्॥४॥ प्रातःस्मरामिगणनाथमना
थबंधुंसिंदूरपूरपरिशोभितगंडयुग्मं॥ उद्दंडविघ्नपरिखंडनचंडदंडमाखंडलादिसुरनायकवृंदवंद्यम्॥१॥ प्रातर्न
मामिचतुराननवंद्यमानमिच्छानुकूलमखिलंचवरंददानम्। तंतुंदिलंद्विरसनाधिपयज्ञसूत्रंपुत्रंविलासचतुरंशि
वयोःशिवाय॥२॥ प्रातर्भजाम्यभयदंखलुभक्तशोकदावानलंगणविभुंवरकुंजरास्यं॥ अज्ञानकाननविनाशन
हव्यवाहमुत्साहवर्धनमहंसुतमीश्वरस्य॥३॥ श्लोकत्रयमिदंपुण्यंसदासाम्राज्यदायकं॥ प्रातरुत्थायसततंयः
पठेत्प्रयतःपुमान्॥४॥ प्रातःस्मरामिशरदिंदुकरोज्ज्वलाभांसद्रत्नवन्मकरकुंडलहारभूषां॥ दिव्यायुधोर्जितसु
नीलसहस्रहस्तांरक्तोत्पलाभचरणांभवतींपरेशां॥१॥ प्रातर्नमामिमहिषासुरचंडमुंडशुंभासुरप्रमुखदैत्य
विनाशदक्षां॥ ब्रह्मेंद्ररुद्रमुनिमोहनशीललीलांचंडींसमस्तसुरमूर्तिमनेकरूपां॥२॥ प्रातर्भजामिभजतामभिला

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

षदात्रीं धात्रीं समस्तजगतां दुरितापहंत्रीम् ॥ संसारबंधनविमोचनहेतुभूतां मायां परां समधिगम्य परस्य विष्णोः ॥ ३॥
श्लोकत्रयमिदं देव्याश्चंडिकायाः पठेन्नरः ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति विष्णुलोके महीयते ॥ ४ ॥ प्रातः स्मरामि भवभीति
हरं सुरेशं गंगाधरं वृषभवाहनमंबिकेशम् ॥ खट्वांगशूलवरदाभयहस्तमीशं संसाररोगहरमौषधमद्वितीयं ॥ १॥ प्रा
तर्नमामि गिरिशं गिरिजार्धदेहं सर्गस्थितिप्रलयकारणमादिदेवं ॥ विश्वेश्वरं विजितविश्वमनोभिरामं संसार० ॥ २॥ प्रा
तर्भजामि शिवमेकमनंतमाद्यं वेदांतवेद्यमनघं पुरुषं महांतं ॥ नामादिभेदरहितं षड्भावशून्यं सं० ॥ ३॥ प्रातः समु
त्थाय शिवं विचिंत्य श्लोकत्रयं येनुदिनं पठंति ॥ ते दुःखजालं बहुजन्मसंचितं हित्वा पदं यांति तदेव शंभोः ॥ ४ ॥ ॥
स्कांदे ॥ प्रातः स्मरामि भवभीतिमहार्तिशांत्यै नारायणं गरुडवाहनमब्जनाभं ॥ ग्राहाभिभूतवरवारणमुक्तिहेतुं च
क्रायुधं तरुणवारिजपत्रनेत्रम् ॥ १॥ प्रातर्नमामि मनसा वचसा च मूर्ध्ना पादारविंदयुगुलं परमस्य पुंसः । नारायण
स्य नरकार्णवतारणस्य पारायणप्रवणविप्रपरायणस्य ॥ २॥ प्रातर्भजामि भजतामभयंकरं तं प्राक्सर्वजन्मकृ
तपापभयापहत्यै ॥ यो ग्राहवक्त्रपतितांघ्रिगजेंद्रघोरशोकप्रणाशमकरोद्धृतशंखचक्रः ॥ ३॥ श्लोकत्रयमिदं
पुण्यं प्रातःकाले पठेत्तु यः ॥ लोकत्रयगुरुस्तस्मै दद्यादात्मपदं हरिः ॥ ४॥ प्रातः स्मरामि रघुनाथमुखारविंदं मंद
स्मितं मधुरभाषि विशालभालं ॥ कर्णावलंबिचलकुंडलशोभिगंडं कर्णांतदीर्घनयनं नयनाभिरामं ॥ १॥ प्रातर्भजा
मि रघुनाथकरारविंदं रक्षोगणाय भयदं वरदं निजेभ्यः ॥ यद्राजसंसदि विभज्य महेशचापं सीताकरग्रहणमंगलमा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

आ· पसद्यः॥२॥प्रातर्नमामिरघुनाथपदारविंदंपद्मांकुशादिशुभरेखिसुखावहंमे॥योगींद्रमानसमधुव्रतसेव्यमानंशापाप कं०
४ हंसपदिगौतमधर्मपत्न्याः॥३॥प्रातर्वदामिवचसारघुनाथनामवाग्दोषहारिसकलंशमलंनिहंति॥यत्पार्वतीस्वपतिना
सहभोक्तुकामाप्रीत्यासहस्रहरिनामसमंजजाप॥४॥प्रातःश्रयेश्रुतिनुतांरघुनाथमूर्तिंनीलांबुदोत्पलसितेतररत्ननीलां
॥आमुक्तमौक्तिकविशेषविभूषणाढ्यांध्येयांसमस्तमुनिभिर्निजमुक्तिहेतुं॥५॥यःश्लोकपंचकमिदंप्रयतःपठेतनित्यं
प्रभातसमयेपुरुषःप्रबुद्धः॥श्रीरामकिंकरजनेषुसएवमुख्योभूत्वाप्रयातिहरिलोकमनन्यलभ्यं॥६॥ब्रह्मामुरारिस्त्रि
पुरांतकारिर्भानुःशशीभूमिसुतोबुधश्च॥गुरुश्चशुक्रःशनिराहुकेतवःकुर्वंतुसर्वेममसुप्रभातं॥१॥भृगुर्वसिष्ठः
क्रतुरंगिराश्चमनुःपुलस्त्यःपुलहश्चगौतमः॥रैभ्योमरीचिश्च्यवनश्चदक्षःकुर्वंतुसर्वेम०॥२॥सनत्कुमारःसनकःस
नंदनःसनातनोप्यासुरिपिंगलौच॥सप्तस्वराःसप्तरसातलानिकुर्वंतुसर्वेम०॥३॥सप्तार्णवाःसप्तकुलाचलाश्चस
प्तर्षयोद्वीपवनानिसप्त॥भूरादिकृत्वाभुवनानिसप्तकु०॥४॥पृथ्वीसगंधासरसास्तथापःस्पर्शीचवायुर्ज्वलितंचतेजः
नभःसशब्दंमहतासहैवकु०॥५॥इत्थंप्रभातेपरमंपवित्रंपठेत्स्मरेद्वाशृणुयाच्चतद्वत्॥दुःस्वप्ननाशस्त्विहसुप्रभातं
भवेच्चनित्यंभगवत्प्रसादात्॥६॥पुण्यश्लोकोनलोराजापुण्यश्लोकोजनार्दनः॥पुण्यश्लोकाचवैदेहीपुण्यश्लो
कोयुधिष्ठिरः॥७॥ अश्वत्थामाबलिर्व्यासोहनूमांश्चविभीषणः॥कृपःपरशुरामश्चसप्तैतेचिरजीविनः॥सप्तैता ५
न्संस्मरेन्नित्यंमार्कंडेयमथाष्टमं॥जीवेद्वर्षशतंसोपिसर्वव्याधिविवर्जितः॥९॥ अहल्याद्रौपदीसीतातारामंदो

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दरीतथा ॥ पंचकन्याः स्मरेन्नित्यंमहापातकनाशनं ॥ १० ॥ इत्यादिपुराणमंत्रान्पठित्वा ॥ समुद्रवसनेदेविपर्वतस्त
नमंडले ॥ विष्णुपत्निनमस्तुभ्यंपादस्पर्शंक्षमस्वमे ॥ ११ ॥ इतिप्रार्थ्योत्थायरविंगुरुंचनमस्कृत्य ॥ प्रातरग्निमिति
सप्तर्चंसूक्तंपठेदित्यृग्विधाने ॥ ततोमूत्रपुरीषोत्सर्गंकुर्यात् ॥ तत्रादौमूलवाक्यानिलिख्यंते ॥ पराशरः ॥ ततःप्रातः
समुत्थायकुर्याद्विण्मूत्रमेवच ॥ नैर्ऋत्यामिषुविक्षेपमतीत्याभ्यधिकंभुवइति ॥ अंगिराः ॥ उत्थायपश्चिमेरात्रेस्त
तआचम्यचोदकं ॥ अंतर्धायतृणैर्भूमिंशिरःप्रावृत्यवाससा ॥ अयज्ञियैरनार्द्रैश्चतृणैःसंछाद्यमेदिनीं ॥ कुर्या
न्मूत्रपुरीषेतुशुचौदेशेसमाहितः ॥ देवताऋषयःसर्वेपिशाचोरगराक्षसाः ॥ इतोगच्छंतुभूतानिबहिर्भूमिंक-
रोम्यहं ॥ कृत्वायज्ञोपवीतंतुपृष्ठतःकंठलंबितं ॥ विण्मूत्रंतुगृहीकुर्याद्यद्वाकर्णेसमाहितइति ॥ अयंचव्यवस्थि
तविकल्पः ॥ यद्येकवस्त्रोयज्ञोपवीतंकर्णेकृत्वामूत्रपुरीषोत्सर्गंकुर्यादितिसांख्यायनोक्तेः ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ दि
वासंध्यासुकर्णस्थब्रह्मसूत्रउदङ्मुखः ॥ कुर्यान्मूत्रपुरीषेतुरात्रौचेद्दक्षिणामुखः ॥ कर्णोत्रदक्षिणः ॥ कर्मांगा
नामनुक्तौतुदक्षिणांगंभवेत्तदेतिस्मृत्यर्थसारउक्तत्वात् ॥ पवित्रेदक्षिणेकर्णेकृत्वाविण्मूत्रमुत्सृजेदितिलिंगा-
च्च ॥ भरद्वाजः ॥ अथापकृष्यविण्मूत्रंलोष्टकाष्ठतृणादिना ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ गृहीतशिश्नश्चोत्थायमृद्भिरभ्युद्धृ
तैर्जलैः ॥ गंधलेपक्षयकरंशौचंकुर्यादतंद्रितः ॥ यमः ॥ आहरेन्मृत्तिकांविप्रःकूलात्ससिकतांतथा ॥ विप्रेतुशुक्ला
ग्राख्योक्तारक्ताक्षात्रेविधीयते ॥ हरिद्रवर्णावैश्येतुशूद्रेकृष्णांतुनिर्दिशेत् ॥ भृगुः ॥ यस्मिन्देशेतुयत्तोयंयाच

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

आ· यत्रैवमृत्तिका ॥ सैवतत्रप्रशस्तास्यात्तयाशौचंविधीयते ॥ द्वेलिंगेमृत्तिकेदेयेगुदेपंचकरेदश ॥ उभयोःसप्तदात- कं·
५ व्याविट्शौचेमृत्तिकाःस्मृताः ॥ शौनकः ॥ आर्द्रामलकमात्रास्तुमूत्रशौचेहिमृत्तिकाः ॥ दक्षः ॥ तिस्रोपानेदशैक
स्मिन्नुभयोःसप्तमृत्तिकाः ॥ विष्णुः ॥ अर्धप्रसृतिमात्रातुप्रथमामृत्तिकास्मृता ॥ द्वितीयाचतृतीयाचतदर्धार्धाप्र
कीर्तिता ॥ वसिष्ठः ॥ एकालिंगेकरेतिस्रउभयोर्मृत्तिकाद्वयम् ॥ एकैकयामृदापादौप्रक्षाल्यतुशुचिर्भवेत् ॥ मूत्रशौ
चंसमाख्यातंशुक्रेतुद्विगुणंभवेत् ॥ शंखः ॥ तिस्रस्तुपादयोर्देयाःशौचकामस्यनित्यशइति ॥ एतच्छौचंगृहस्थानां
द्विगुणंब्रह्मचारिणां ॥ त्रिगुणंस्याद्वनस्थानांयतीनांस्याच्चतुर्गुणं ॥ पादशौचक्रमःस्मृत्यंतरे ॥ शौचादृतेवामपा
देपूर्वंनक्षालनंभवेत् ॥ शौचेतुवामपूर्वंस्यादन्यत्रदक्षिणंसदा ॥ रात्र्यादौविशेषःस्मृत्यर्थसारे ॥ दिवायद्विहितंशौचं
तदर्धंनिशिकीर्तितम् ॥ तदर्धमातुरेप्रोक्तमातुरस्यार्धमध्वनि ॥ स्त्रीशूद्रादेरशक्तानांबालानांचोपवीतितः ॥ गं
धलेपक्षयकरंशौचंकुर्यान्नसंख्यया ॥ आश्वलायनः ॥ लिंगशौचंपुराकृत्वागुदशौचंततःपरम् ॥ देवलः ॥ धर्मवि
द्दक्षिणंहस्तमधःशौचेनयोजयेत् ॥ तथाचवामहस्तेननाभेरूर्ध्वंनशोधयेत् ॥ ऋष्यशृंगः ॥ धाराशौचंनकर्तव्यं
शौचशुद्धिमभीप्सता ॥ चुलुकेनैवकर्तव्यंहस्तशुद्धिर्विधानतः ॥ मनुः ॥ यावन्नापैत्यमेध्याक्तोगंधोलेपश्चतत्कृ ५
तः ॥ तावन्मृद्वारिचादेयंसर्वासुद्रव्यशुद्धिषु ॥ अंगिराः ॥ संध्ययोरुभयोर्जाप्येभोजनेदंतधावने ॥ पितृकार्येचदै

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वेचतथामूत्रपुरीषयोः॥ गुरूणांसन्निधौदानेयोगेनैवविशेषतः॥ एषुमौनंसदातिष्ठन्स्वर्गंप्राप्नोतिमानवः॥ आप
स्तंबः॥ नचसोपानत्कोमूत्रपुरीषेकुर्यादिति॥ प्रायणीये॥ गृहीत्वाजलपात्रंतुविण्मूत्रंकुरुतेयदि॥ तज्जलंमूत्रसदृशं
पीत्वाचांद्रायणंचरेत्॥ मलमूत्रंत्यजेद्विप्रोविस्मृत्यैवोपवीतधृक्॥ उपवीतंतदुत्सृज्यगृह्णीयादन्यन्नवंतदेति॥ अंगिराः
॥ मूत्रोत्सर्गीद्विजःकृत्वानकुर्याच्छौचमात्मनः॥ मोहाद्भुक्तेत्रिरात्रेणजलंपीत्वाविशुध्यति॥ उक्तशौचाकरणेप्रायश्चि
त्तंस्मृतिरत्नावल्यां॥ गायत्र्यष्टशतंचैवप्राणायामत्रयंतथेतिजपेदितिविशेषः॥ बौधायनः॥ देशंकालंतथात्मानं
द्रव्यंद्रव्यप्रयोजनम्॥ उपपत्तिमवस्थांचज्ञात्वाशौचंप्रकल्पयेत्॥ व्यासः॥ अपवित्रःपवित्रोवासर्वावस्थांगतोपिवा॥
यःस्मरेत्पुंडरीकाक्षंसबाह्याभ्यंतरःशुचिः॥ आश्वलायनः॥ कुर्याद्द्वादशगंडूषान्पुरीषोत्सर्जनेततः॥ मूत्रोत्सर्गेतु
चतुरोभोजनांतेतुषोडश॥ भक्ष्यभोज्यावसानेतुगंडूषाष्टकमाचरेत्॥ गंडूषदेशःप्रयोगपारिजाते॥ पुरतःसर्वदे
वाश्चदक्षिणेपितरस्तथा॥ ऋषयःपृष्ठतःसर्वेवामेगंडूषमाचरेत्॥ अथप्रयोगः॥ पूर्वोक्तब्राह्ममुहूर्तेउत्थायाच
म्येष्टदेवतांनमस्कृत्यप्रातःस्मरणंविधायरविंगुरुंनमस्कृत्यग्रामाद्बहिर्नैर्ऋत्यामिषुक्षेपात्ययेशुद्धमृत्तिकांससि
कतांजलपात्रंचादायकीटादिरहितस्थलंगत्वामृज्जलपात्रेनिधायायज्ञियैस्तृणैर्भूमिमाच्छाद्यप्रावृतशि
राःपृष्ठतःकंठलंबितयज्ञोपवीतःएकवस्त्रश्चेद्दक्षिणकर्णेनिहितयज्ञोपवीतोमौनी घ्राणास्येपिधायदिवोदङ्मु-
खोरात्रौदक्षिणामुखोमूत्रपुरीषेउत्सृज्यलोष्टादिनागुदंपरिमृज्यगृहीतशिश्नउत्थायपूर्वगृहीतमृज्जलपात्रे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

गृहीत्वार्द्रामलकमात्रमृज्जलैर्द्विवारंलिंगशौचंकृत्वार्धप्रसृतिनदर्धार्धमृज्जलैस्त्रिवारमपानंसंशोध्यपुनर्जलैरेवलिं
गगुदेप्रक्षाल्यशकृद्मृत्तिकयैकवारंहस्तंप्रक्षाल्यशकृद्भूमिभागस्यान्यमृज्जलैर्दशवारंवामकरंप्रक्षाल्यततःकरद्व
यंसप्तवारंतावद्भिरेवमृज्जलैःप्रक्षाल्यवामदक्षिणपादौप्रत्येकंत्रिःप्रक्षाल्यान्यजलेनद्वादशगंडूषान्वामभागेकृ
त्वाजलपात्रंत्रिःपर्युक्ष्यजलबिंदून्जलेनिक्षिप्योपवीतीद्विराचामेत्॥मूत्रमात्रोत्सर्गेतुपूर्ववदेकवारंलिंगंप्रक्षा
ल्यवामकरंत्रिःप्रक्षाल्यकरद्वयंद्विःप्रक्षाल्यैकैकयामृदापादौप्रक्षाल्यगंडूषचतुष्टयंविधायाचामेत्॥ ॥इति
शौचप्रकरणं॥ ॥अथाचमनं॥ ॥वृद्धपाराशरः॥ ॥कृत्वाथशौचंप्रक्षाल्यहस्तौपादौचमृज्जलैः॥निब
द्धशिखकच्छस्तुद्विजआचमनंचरेत्॥आचमननिमित्तान्याहहेमाद्रौमनुः॥प्राणस्यायमनंकृत्वाआचमेत्प्रय
तोपिसन्॥आंतरंखिद्यतेयस्मात्तस्मादाचमनंस्मृतं॥कृत्वामूत्रंपुरीषंवारथ्यान्याचांतउपस्पृशेत्॥वेदमध्येष्य
माणश्चाप्यन्नमश्नंश्चसर्वदा॥खानींद्रियाणिछिद्राणिकोर्मे॥चंडालम्लेच्छसंभाषेस्त्रीशूद्रोच्छिष्टभाषणे॥
उच्छिष्टपुरुषंस्पृष्ट्वाभोज्यंचापितथाविधं॥आचमेदश्रुपातेचलोहितस्यतथैवच॥यमः॥उत्तीर्योदकमाचम्यअ
वतीर्यतथैवच॥एवंस्यात्तेजसायुक्तोवरुणेनापिपूजितः॥मार्कंडेयपुराणे॥देवार्चनादिकर्माणितथागुर्वभिवाद
नं॥कुर्वीतसम्यगाचम्यतद्वदेवभुजिक्रियां॥वसिष्ठः॥क्षुतेनिष्ठीवितेसुप्तेपरिधानेश्रुपातने॥पंचस्वेतेषुचाचा
मेच्छ्रोत्रंवादक्षिणंस्पृशेत्॥इत्याचमननिमित्तानि॥ अथद्विराचमननिमित्तान्याह॥ ॥हेमाद्रौव्यासः॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दानेभोजनकालेचसंध्ययोरुभयोरपि। आचांतःपुनराचामेज्जपहोमार्चनेषुच॥ याज्ञवल्क्यः॥स्नात्वापीत्वाक्षुतेसु
प्तेभुक्तेरथ्योपसर्पणे॥आचांतःपुनराचामेद्वासोविपरिधायच॥ कौर्मे। ओष्ठौविलोमकौस्पृष्ट्वावासोविपरिधायच॥
रेतोमूत्रपुरीषाणामुत्सर्गेशुद्धभाषणे॥ष्ठीवित्वाध्ययनारंभेकासश्वासागमेतथा॥चत्वरंवास्मशानंवासमागम्यद्वि
जोत्तमः॥संध्ययोरुभयोस्तद्वदाचांतोप्याचमेत्पुनः॥ बोधायनः॥ भोजनेहवनेदानेउपहारेप्रतिग्रहे॥हविर्भक्षणका
लेचद्विराचामेत्तुसर्वथा॥ हविर्भक्षणोत्तरमाचमनंनकार्यमित्यपिपक्षांतरमपरार्केस्मृत्यंतरे॥द्राक्षादीनिफल नीक्षू
न्पयोमूलंघृतंदधि॥ तांबूलमौषधंपत्रंहविर्भुक्त्वापिनाचमेदिति॥ आचमनविधिमाहयोगी॥ अंतर्जानुःशुचौदे
शउपविष्टउदङ्मुखः॥ प्राग्वाब्राम्हेणतीर्थेनद्विजोनित्यमुपस्पृशेत्॥त्रिःप्राश्यापोद्विरुन्मृज्यखान्यद्भिःसमुपस्पृशेत्
॥इदंचद्विजातिविषयं॥ हृत्कंठतालुगाभिस्तुयथासंख्यंद्विजातयः॥शुध्येरंस्त्रीचशूद्रश्चसकृत्स्पृष्टाभिरंततइति
॥ याज्ञवल्क्येनस्त्रीशूद्रयोः सकृद्विधानात्॥ उदङ्मुखत्वादिनियमोपिद्विजग्रहणात्तद्विषयएव ॥जलग्रहणं
गोकर्णाकृतिकरेणकार्यमित्याहकण्वः॥ आयतंपूर्वतःकृत्वागोकर्णाकृतिवत्करम्॥ संहतांगुलिनातोयंगृहीत्वा
पाणिनाद्विजः॥ मुक्तांगुष्ठकनिष्ठेनशेषेणाचमनंचरेत्॥ अन्वारंभमाहयमः॥ तावन्नोपस्पृशेद्विद्वान्यावद्वामेनन
स्पृशेत्॥तीर्थमाहयोगी॥ कनिष्ठादेशिन्यंगुष्ठमूलान्यग्रंकरस्यच॥प्रजापतिपितृब्रह्मदेवतीर्थान्यनुक्रमात्॥
वृद्धपराशरः॥ तीर्थानिपंचविप्रस्यकरेसंतिचदक्षिणे॥ ब्राम्हंदैवंतथापैत्रंप्राजापत्यंचसौमिकम्॥ब्राह्मंपश्चिमरे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आ· स्वायांदेवंस्यांगुष्ठमूर्द्धनि ।। प्राजापत्यंकनिष्ठादौमध्येसौम्यंविजानतः ।। अंगुष्ठस्यप्रदेशिन्यामध्येपैत्रंप्रतिष्ठित के·
७ मिति ।। करतलेत्वग्नितीर्थंतेनप्रतिग्रहः कार्यः ।। तथाचप्रचेताः ।। दक्षिणहस्तमध्येब्राह्मणस्याग्नेयतीर्थमाग्नेये
नप्रतिगृह्णीयादिति ।। आचमनीयार्थंतोयमाह ।। शंखः ।। अद्भिःसमुद्धृताभिस्तुहीनाभिःफेनबुद्बुदैः ।। वन्हिना
नचितप्ताभिरक्षाराभिरुपस्पृशेत् ।। उपस्पृशेदाचामेत् ।। आतुराणामुष्णोदकमप्यविरुद्धं ।। तथाचआपस्तंबः
।। उदकेनातुराणांचतथोष्णेनोष्णपायिनामिति अगस्त्यसंहितायां ।। केशवाद्यैस्त्रिभिःपीत्वाद्वाभ्यांप्रक्षालये
त्करौ ।। द्वाभ्यामोष्ठौतुसंमृज्यद्वाभ्यामुन्मार्जनंतथा ।। एकेनहस्तंप्रक्षाल्यपादावपितथैकतः ।। संप्रोक्ष्यैकेनमू
र्द्धानंततःसंकर्षणादिभिः ।। आस्यनासाक्षिकर्णंचनाभिंहृत्कंभुजौस्पृशेत् ।। एवमाचमनंकृत्वासाक्षान्नाराय
णोभवेत् ।। शंखः ।। तर्जन्यंगुष्ठयोगेनस्पृशेन्नासापुटद्वयं ।। अंगुष्ठानामिकाभ्यांचचक्षुःश्रोत्रेपुनःपुनः ।। कनिष्ठां
गुष्ठयोर्नाभिंहृदयेचतलेनवै ।। तलेनपाणितलेन ।। सर्वाभिस्तुनतःशीर्षंबाहूचाग्रेणसंस्पृशेत् ।। ।।अथप्रयोगः
।। शुचौदेशेभूमिष्ठपादोंतर्जानुहस्तःप्राङ्मुखउदङ्मुखोवोपविश्यसंहतांगुलिनाशुद्धंजलंगृहीत्वा मुक्तांगुष्ठ
कनिष्ठेनवामेनान्वारब्धेनपाणिनाब्रह्मतीर्थेनकेशवनारायणमाधवेतिसंबुद्ध्यंतैस्त्रिभिर्नामभिःस्त्रिःपिबेत् ।।
गोविंदविष्णुइतिद्वाभ्यांकरौप्रक्षाल्यमधुसूदनत्रिविक्रमेतिद्वाभ्यामंगुष्ठमूलेनोष्ठौसंमृज्य वामनश्रीधरेतिद्वा ७
भ्यांतथैवमुखमुन्मार्ज्य हृषीकेशेतिवामकरंप्रोक्ष्य पद्मनाभेतिपादौसंप्रोक्ष्य दामोदरेतिमूर्द्धानंसंप्रोक्ष्यसंक

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

र्षयेतिसंहतमध्यमांगुलित्रयेणास्यंसंस्पृश्य वासुदेवप्रद्युम्नेतिद्वाभ्यामंगुष्ठतर्जनीभ्यांनासापुटेसंस्पृश्यानिरुद्धपुरु षोत्तमेतिद्वाभ्यामंगुष्ठानामिकाभ्यांचक्षुषीसंस्पृश्याधोक्षजनारसिंहेतिद्वाभ्यांतथैवश्रोत्रेसंस्पृश्याच्युतेतिकनिष्ठां गुष्ठाभ्यांनाभिंसंस्पृश्य जनार्दनेतिपाणितलेनहृदयंसंस्पृश्योपेंद्रेतिशिरःसंस्पृश्यहरेकृष्णेतिद्वाभ्यांदक्षिणवाम बाहुमूलेस्पृशेत्॥ एवमाचमनासंभवेस्मृत्यर्थसारे॥त्रिःपीत्वाहस्तंप्रक्षाल्यश्रोत्रंस्पृशेत्॥ ॥इत्याचारार्केआ चमनप्रकरणं॥ ॥अथदंतधावनं॥ ॥अत्रिः॥मुखेपर्युषितेनित्यंभवत्यप्रयतोनरः॥तदार्द्रकाष्ठंशुष्कंवाभक्ष येद्दंतधावनं॥ कात्यायनोपि॥उत्थायनेत्रेप्रक्षाल्यशुचिर्भूत्वासमाहितः॥ परिजप्यचमंत्रेणभक्षयेद्दंतधावनमि ति॥ शुचिर्भूत्वाविण्मूत्रोत्सर्गेणशुचिर्भूत्वेत्यर्थः॥जपमंत्रःप्रयोगेवक्ष्यते॥ अत्रिः॥ कनिष्ठाग्रसमंस्थूलंपर्वार्धकृत कूर्चकं॥ दंतधावनमुद्दिष्टंजिह्वोल्लेखनिकातथा॥ इदंदंतान्प्रक्षाल्यस्नायादितिछंदोगपरिशिष्टात्स्नानांगमितिके चित्॥तन्न मध्यान्हस्नानादावपिदंतधावनप्रसंगात्॥ नचेष्टापत्तिरितिवाच्यं॥अत्र्यादिवचनैर्मुखेपर्युषितेसत्येव आचमनवत्स्वतंत्रस्यैवतस्यशुद्धिहेतुतयाभिधानात्॥ नहिमध्यान्हकालेमुखस्यपर्युषितत्वंसंभवति॥ तस्मात्पृ थगेवतदितिसिद्धं॥ अतएवश्रीमातामहचरणाः दर्शपूर्णमासाभ्यामिष्ट्वासोमेनयजेतेतिवत्कालार्थःसंयोगइति सुक्तमुत्पश्यंति॥ दंतधावनेदिङ्नियममाहगर्गः॥ प्राङ्मुखःप्राप्नुतेसौख्यंशरीरारोग्यमेवच॥ दक्षिणेनतथाक ष्टंपश्चिमेनपराजयः॥उत्तरेणगवांनाशःस्त्रीणांपरिजनस्यचेति॥ अत्रकालादिनिषेधमाह॥ व्यासः॥प्रतिपद्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

र्शषष्ठीषुनवम्यांचैवभारत ॥ दंतानांकाष्ठसंयोगेदहत्यासप्तमंकुलं ॥ श्राद्धेचयज्ञेनियमेनाद्यात्प्रोषितभर्तृका ॥ दंत
काष्ठमितिशेषः ॥ आचार्यः ॥ अष्टम्योश्चचतुर्दश्योः पंचदश्यांत्रिजन्मस्र ॥ व्यतीपातेचसंक्रांत्यांदंतकाष्ठंनभक्षयेत्
॥ वसिष्ठः ॥ शन्यर्कशुक्रवारेषुकुजाहेव्रतवासरे ॥ जन्माहेश्राद्धदिवसेदंतकाष्ठंविवर्जयेत् ॥ यमः ॥ मध्यान्हेश्राद्धवे
लायांयोभक्षेद्दंतधावनं ॥ निराशास्तस्यगच्छंतिदेवाःपितृगणैःसह ॥ दंतकाष्ठनिषेधेकर्तव्यमाह ॥ व्यासः ॥
अलाभेदंतकाष्ठानांनिषिद्धायांतिथौतथा ॥ अपांद्वादश गंडूषैर्विदध्याद्दंतधावनं ॥ तिथिग्रहणंनिषिद्धका
लोपलक्षणं ॥ दंतकाष्ठालाभेवर्ज्यकालेचतृणपर्णैर्द्वादशगंडूषैर्वामुखंसंशोध्यजिह्वोल्लेखः कार्यएव ॥ तथाच
व्यासः ॥ प्रतिपद्दर्शषष्ठीषुनवम्यांदंतधावनम् ॥ पर्णैरन्यत्रकाष्ठैस्तुजिह्वोल्लेखः सदैवतु ॥ स्मृत्यंतरेपि ॥ तृणपर्णैः
सदाकुर्यादमामेकादशींविना ॥ निषिद्धेदिवसेकुर्याज्जंबूप्लक्षाम्रपर्णकैरितिस्कांदे ॥ अभ्यंगेचोदधिस्नानेदंत
धावनमैथुने ॥ जातेचमरणेचैवतत्कालव्यापिनीतिथिः ॥ दंतकाष्ठपरिमाणंविष्णुराह ॥ द्वादशांगुलिकंविप्रे
काष्ठमाहुर्मनीषिणः ॥ शूद्रविट्क्षत्रजातीनांनवषट्चतुरंगुलं ॥ अत्रोत्तरार्द्धेव्युत्क्रमेणान्वयोबोध्यः ॥ गर्गस्तु
परिमाणांतरमाह ॥ दशांगुलंतुविप्राणांक्षत्रियाणांनवांगुलम् ॥ अष्टांगुलंतुवैश्यानांशूद्राणांसप्तसंमितम् ॥ चतु
रंगुलमानंतुनारीणांनात्रसंशयः ॥ नृसिंहपुराणे ॥ तिंत्रिणीवेणुपृष्ठंचआम्रनिंबौतथैवच ॥ अपामार्गश्चबिल्वश्चअ
र्कश्चोदुंबरस्तथा ॥ बदरीतिंदुकास्त्वेतेप्रशस्तादंतधावने ॥ नारदोपि ॥ सर्वेकंटकिनः पुण्याः क्षीरिणश्चयशस्वि

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नः॥ प्रशस्ताइतिशेषः॥ वृद्धमनुरपि॥ खदिरस्यकरंजस्यकदंबस्यतथैवच॥ अर्कस्यकरवीरस्यकुटजस्यविशेषत
इति॥ इहैतेषांफलादिवद्व्हपिवक्तव्यंविस्तरशर्कापत्त्यानक्रमः॥ अंगिराः॥ प्रक्षाल्यभक्षयेत्काष्ठंप्रक्षाल्यैवतुसंत्यजे
त्॥ आयुरित्यादिमंत्रोयमुक्तःशाखाभिमंत्रणे॥ पैठी न सिः॥ तृणपर्णोदकेनांगुल्यावादंतान्धावयेत् प्रदेशिनीवर्ज
मिति॥ शौनकः॥ पश्चाद्द्वादशगंडूषैर्विदध्याद्दंतधावनम्॥ स्मृत्वोंकारंचगायत्रींनिबध्नीयाच्छिखांततइति॥ अथ
प्रयोगः॥ प्रतिपत्षष्ठ्यष्टमीनवम्येकादशीचतुर्दशीपंचदशीसंक्रांतिव्यतीपातव्रतोपवासश्राद्धदिनार्कभौमशक्रमं
ददिननिषिद्धदिनातिरिक्तदिनेषुब्राह्मणोद्वादशांगुलप्रमाणेनदशांगुलप्रमाणेनवाकनिष्ठांगुलिवत्स्थूलेनत्रिंत्रिण्या
दिविहितवृक्षोद्भवेनचूर्णीकृताग्रेणप्रक्षालितेनेशकेणार्द्रेणवा॥ आयुर्बलंयशोवर्चःप्रजाःपशवसूनिच॥ ब्रह्मप्र
ज्ञांचमेधांचत्वन्नोधेहिवनस्पतेइतिमंत्रेणाभिमंत्रितेनकाष्ठेन॥ मुखदुर्गंधिनाशायदंतानांचविशुद्धये॥ ष्ठीव
नायचगात्राणांकुर्वेहंदंतधावनंइति मंत्रमुक्त्वादंतान्संशोध्यजिह्वोल्लेखंकृत्वाद्वादशगंडूषांश्चकृत्वा ॐकारंगा
यत्रींचस्मृत्वाशिखांबध्नीयादितिदंतधावनप्रकरणम्॥ ॥अथप्रातःस्नानं॥ ॥हेमाद्रौयोगयाज्ञवल्क्यः॥ ॥
अगम्यागमनात्पापात्पापेभ्यश्चप्रतिग्रहात्॥ रहस्याचरितात्पापान्मुच्यतेस्नानमाचरन्॥ अस्नात्वानाचरेत्कर्म
जपहोमादिकंचन॥ लालास्वेदसमाकीर्णःशयनादुत्थितःपुमान्॥ हेमाद्रौदक्षः॥ अत्यंतमलिनःकायोनवछिद्र
समन्वितः॥ स्रवत्येवदिवारात्रौप्रातःस्नानंविशोधनम्॥ मार्कंडेयः॥ अस्नातस्यक्रियाःसर्वाभवंतिह्यफलायतः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ प्रातःसमाचरेत्स्नानंतच्चनित्यमितिस्मृतम् । प्रातःस्नानंप्रशंसंतिदृष्टादृष्टकरंहितम् ॥ सर्वमर्हतिशुद्धात्माप्रातः
स्नायीजपादिकम् ॥ गुणादशस्नानपरस्यसाधोरूपंचतेजश्चबलंचशौचं ॥ आयुष्यमारोग्यमलोलुपत्वंदुःस्वप्ननाशश्चयशश्चमेधा ॥ तच्चत्रिविधमाह ॥ हेमाद्रौदक्षः ॥ नित्यंनैमित्तिकंकाम्यंत्रिविधंस्नानमुच्यते ॥ तर्पणंतुभवेत्तस्य
अंगत्वेनप्रकीर्तितमिति ॥ दर्भयुक्तंस्नानंप्रशस्तमित्याहहारीतः ॥ दर्भयुक्तंप्रशस्तंस्यात्स्नानदानजपादिकम् ॥ स्मृत्यंतरे ॥ स्नानेहोमेजपेदानेस्वाध्यायेपितृकर्मणि ॥ करौसदर्भौकुर्वीततथासंध्याभिवादने ॥ हेमाद्रावंगिराः ॥ विना
दर्भेणयत्स्नानंयच्चदानंविनोदकं ॥ असंख्यातंचयज्जप्तंतत्सर्वंनिष्फलंभवेत् ॥ दर्भाश्चोक्ताः ॥ प्रयोगपारिजाते ॥
कुशाःकाशायवादूर्वाउशीराश्चसकुंदकाः ॥ गोधूमाव्रीहयोमुंजादशदर्भाःसबल्वजाः ॥ बल्वजंशुच्यार्द्रतृणं ॥ कुशाभावेतुकाशाःस्युःकाशाःकुशसमाःस्मृताः ॥ कुशाभावेगृहीतव्याअन्येदर्भायथोचितम् ॥ व्यासः ॥ कुशैःपूतं
भवेत्स्नानंकुशेनोपस्पृशेद्द्विजः ॥ कुशेनचोद्धृतंतोयंसोमपानेनसंमितं ॥ शंखः ॥ दर्भाःकृष्णाजिनंमंत्राब्राह्मणाह
विरग्नयः ॥ अयातयामान्येतानिनियोज्यानिपुनःपुनः ॥ यातयामंचिरंतनंकार्याक्षमं ॥ कुशग्रहणकालउक्तःकात्यायनेन ॥ मासेनभस्यमावास्यातस्यांदर्भोच्चयोमतः ॥ अयातयामास्तेदर्भाविनियोज्याःपुनःपुनः ॥ अत्रदर्भपदंकुशपरमेव दर्शेश्रावणमासस्यसमंत्रोत्पाटिताःकुशाइति ॥ विष्णूक्तेःस्पर्शमंत्रेकुशग्रहणाच्च ॥ आनयनप्रकारमाहमार्कंडेयः ॥ शुचिर्भूत्वाशुचौदेशेस्थित्वापूर्वोत्तरामुखः ॥ ॐकारेणैवमंत्रेणकुशान्स्पृष्ट्वाद्विजोत्तमः ॥ विरिं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

विनासहोत्पन्न परमेष्ठिनिसर्गज॥ दहस्वसर्वपापानिदर्भस्वस्तिकरोभव॥ हुंफट्कारेणदर्भास्तुसहृच्छित्वासमुद्धरेत्॥ कुशमहिमानंगोभिलः॥ कुशमूलेस्थितोब्रह्माकुशमध्येजनार्दनः॥ कुशाग्रेशंकरंविद्यात्सर्वेदेवाःसमंततइति कुशपवित्रमाहकात्यायनः॥ अनंतर्गर्भितं साग्रंकौशंद्विदलमेवच॥ प्रादेशमात्रंविज्ञेयंपवित्रंयत्रकुत्रचित्॥ मार्कंडेयः॥ चतुर्भिर्दर्भपिंजूलैर्ब्राह्मणस्यपवित्रकं॥ एकैकंन्यूनमुद्दिष्टंवर्णेवर्णेयथाक्रमम्॥ हेमाद्रौ॥ अन्यान्यपिपवित्राणिकुशदूर्वामयानिच॥ हेमात्मकपवित्रस्यकलांनार्हंतिषोडशीं॥ काम्यंचोक्तंशारदायां॥ ताम्रतारसुवर्णानामर्कषोडशरेंदुभिः॥ कृतात्रिशक्तिमुद्रेयंतीव्रदारिद्र्यनाशिनी॥ इदंपवित्रंतर्जन्यांधारयंतिसांप्रदायिकाः॥ योगयाज्ञवल्क्यः॥ अनामिकाधृतंहेमतर्जन्यांरूप्यमेवच॥ कनिष्ठिकाधृतंखड्गंतेनपूतोभवेन्नरः॥ रौप्यधारणमिदंजीवत्पितृकभिन्नविषयम्॥ तथाचप्रयोगपारिजाते॥ उत्तरीयंयोगपट्टंतर्जन्यांरजतंतथा॥ नजीवत्पितृकैर्धार्यंज्येष्ठोवाविद्यतेयदिइत्यस्तुप्रसंगागतं॥ अथप्रकृतमनुसरामः॥ बोधायनः॥ सप्ताहंप्रातरस्नायीसंध्याहीनस्त्रिभिर्दिनैः॥ द्वादशाहमनग्निःस्याद्द्विजःशूद्रत्वमाप्नुयात्॥ तद्दोषपरिहारार्थंभानुवारेपिशस्यते॥ भानुवारेत्ववश्यंप्रातःस्नानंकार्यमित्यर्थः॥ स्नानकालमाहसएव॥ अरुणकिरणग्रस्तांप्राचींदिशिमवलोक्यस्नायादिति॥ स्नानंनद्यादिषुकार्यमित्याहहेमाद्रौमनुः॥ नदीषुदेवखातेषुतडागेषुसरःसुच॥ स्नानंसमाचरेन्नित्यंगर्तप्रस्रवणेषुच॥ छंदोगपरिशिष्टे॥ धनुःसहस्राण्यष्टौचगतिर्यासांनविद्यते॥ मातानदीशब्दवहागर्तास्तेपरिकीर्तिताः॥ धनुर्हस्तचतुष्टयं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

॥विवस्वान्॥ एकतःसर्वतीर्थानिजान्हव्येकैवचान्यतः॥ब्रह्मलोकेपिशिरसःपतितायामहीतलं॥मरीचिः॥ भूमिष्ठ
मुद्धृतंवापिशीलमुष्णमथापिवा॥गांगंपयःपुनात्येवपापमामरणंकृतमिति॥ अथस्नानविधिः॥ प्रयोगपारिजाते॥
नप्रातर्मृत्तिकास्नानंनकुर्याद्गोमयंनिशि। प्रातःस्नानंसदाकुर्याद्गोमयेनविचक्षणः॥मध्यंदिनेमृदास्नानंसायंकार्यंज
लेनवै। मनुः॥ खसंस्थंगोमयंग्राह्यंभूमौनिपतितेपिवा॥उपर्यधश्चसंत्याज्यंसंपाद्यंमध्यमाहरेत्॥ नाभिमात्रेजले
गत्वात्रिःकुर्यान्मज्जनंततः॥ गात्राणांक्षालनंकृत्वासम्यक्स्नायात्ततःपरम्। सम्यग्गोमयादिविधिनेत्यर्थः॥आदाय
गोमयंविप्रोवामपाणौनिधायच। व्याहृत्यातत्त्रिधाकृत्वानिक्षिपेत्प्रणवेनतु॥ दक्षिणास्थितभागेनरक्षोहानाय
दिक्स्वथ। तीर्थेभसिक्षिपेद्भागमुत्तरंतारमंत्रितम्॥ मानस्तोकेतिमंत्रेणमध्यंचैवाभिमंत्रयेत्॥ मूर्द्धादिपादपर्यंतंह
स्ताभ्यांकृत्समाहितः॥ गंधद्वारामित्यनयासर्वांगमनुलेपयेत्। प्रार्थनादिमंत्रांस्तत्प्रयोगेवक्ष्यामः॥ पुराणे॥ ततः
शिखांस्वपुरतःकृत्वामज्जेन्नदीमुखः॥ विष्णुः॥ स्रोतसोभिमुखंस्नायान्नदीषुप्रवहज्जले॥ स्थावरेचतडागेचर
वेरभिमुखंसदा॥ गायत्रीये॥ संध्यामुखस्तुसंध्यायांरात्रौप्राङ्मुखएवसन्॥ स्रोतसोभिमुखंस्नानंमार्जनंचाघम
र्षणम्॥ अन्यत्रार्कमुखोरात्रौप्राङ्मुखोग्निमुखोपिवा॥कात्यायनः॥ पुत्रजन्मनिमित्तेषुसर्वेषामुत्तरामुखम्॥ गृहेगृह्यमु
खंस्नानंमार्जनादितुनोभवेत्। प्रयोगपारिजाते॥ आचम्यमार्जनंकुर्यादापोहिष्ठेतिवारुणैः॥ इमंमेगंगइत्युदकमालोड्य
चाघमर्षणं॥ अंतर्जलेमुखंकृत्वाकुर्यान्नासाग्रपीडनं। ऋतंचेतितृचंचैवद्रुपदांचततोजपेत्॥ अष्टाक्षरंचप्रणवंस्मरेद्धि

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ष्युमजंप्रभुं ॥ अष्टाक्षरमंत्रः शारदायाम् ॥ तारंनमःपदंपश्चान्नरौदीर्घसमन्वितौ ॥ यवर्णोणायमंत्रोयंप्रोक्तोय-
स्वक्षरात्मक इति ॥ शौनकः ॥ कुर्याद्द्वादशभिः स्नानंनामभिः केशवादिभिः ॥ धन्यंयशस्यमायुष्यमारोग्यंबुद्धिवर्धनम्
हस्ताभ्यांजलमादायसकृद्देवाभिमंत्रितं ॥ मस्तकेचमुखेबाह्वोर्हृदयेपृष्ठदेशके ॥ अभिषिंचेत्स्वमात्मानंगायत्र्या
योनिमुद्रया ॥ सप्तजन्मकृतंपापंतत्क्षणादेवनश्यति ॥ कार्ष्णाजिनिः ॥ देवर्षिपितॄणांचैवएकद्वित्रिक्रमेणतु ॥ जले
दद्याज्जलंचात्रासंस्कृतानांतटेतथा ॥ असंस्कृतानांमृतानामित्यर्थः ॥ असंस्कृतप्रमीतानामेकएवतटेक्षिपेत् ॥
इतिबौधायनोक्तेः ॥ चतुर्विंशतिमते ॥ स्नानादनंतरंतावत्तर्पयेत्पितृदेवताः ॥ उत्तीर्यपीडयेद्वस्त्रंसंध्याकर्मततःपरं
॥ व्यासः ॥ यज्ञोपवीतीदेवानांनिवीतीऋषितर्पणे ॥ प्राचीनावीतीपित्र्येतुस्वेनतीर्थेनभावितः ॥ उशनाः ॥ द्वौह-
स्तौयुग्मतःकृत्वापूरयेदुदकांजलिम् ॥ गोशृंगमात्रमुद्धृत्यजलमध्येजलंक्षिपेत् ॥ हेमाद्रौब्रह्मवैवर्ते ॥ नाभिमात्रेज
लेस्थित्वाकुर्यात्स्नानांगतर्पणं ॥ देवा नृ षीन्पितृगणान्स्वपितॄंश्चापितर्पयेत् ॥ भगवान् ॥ स्नानांगतर्पणंकृत्वा
यक्ष्मणेजलमाहरेत् ॥ नदीक्ष्मापनंकौर्मे ॥ ज्ञानतोज्ञानतोवापियन्मयादुष्कृतंकृतम् ॥ तत्क्षमस्वाखिलंदेविज
गन्मातर्नमोस्तुते ॥ स्मृत्यंतरे ॥ विकिरेपिंडदानेचतर्पणेस्नानकर्मणि ॥ आचांतःसन्प्रकुर्वीतदर्भसंत्यजनंबुधः
॥ मदनपारिजातेशातातपः ॥ अवमृज्यान्नचस्नातोगात्राण्यंबरपाणिभिः ॥ नचापिधूनयेत्केशान्वाससीनविधू
नयेदितिशातातपः ॥ बहिर्नद्यादिष्वाचांतःसोदकःकिंचिदस्पृशन् ॥ रथ्यागतोपियत्नेनशरुचिरेबहिमानवइति ॥ अ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

थवस्त्रधारणंदेवलः॥ स्वयंधौतेनकर्तव्याःक्रियाधर्माविपश्चिता॥ नतुनेजकधौतेननाहृतेनचकर्हिचित्॥ धौतव
स्त्रशोषणप्रकारमाह॥ शातातपः॥ प्रागग्रमुदगग्रंवाधौतंवासःप्रसारयेत्॥ दक्षिणाग्रंपश्चिमाग्रंपुनःप्रक्षालनंभ
वेत्॥ स्मृत्यंतरे॥ ईषद्धौतंस्त्रियाधौतंशूद्रधौतंतथैवच॥ प्रसारितंयमदिशिगर्हितंसर्वकर्मसु॥ इतिदक्षस्मृतौ॥
श्रुतिस्मृतिप्रमाणेनग्राह्यंवस्त्रंचधारयेत्॥ षट्कर्मनिरतोविप्रोग्राह्यंवस्त्रंनधारयेत्॥ षट्कर्माणिचोक्तानिस्मृत्यं
तरे॥ स्नानंसंध्याजपोहोमःस्वाध्यायःपितृतर्पणम्॥ मनुः॥ ब्राह्मणस्यासितंवस्त्रंमांजिष्ठंनृपतेःस्मृतम्॥ पीतंवैश्य
स्यशूद्रस्यनीलंमलवदिष्यते॥ याज्ञवल्क्यः॥ अष्टहस्तंनवंश्वेतंसदशंनान्यधारितम्॥ अहृतंतद्विजानीयात्स
र्वकर्मसुपावनम्॥ यंत्रनिर्मुक्तमप्रक्षालितमप्यहृतमित्याह॥ धर्मप्रकाशेसत्यतपाः॥ अहृतंयंत्रनिर्मुक्तमुक्तंवासः
स्वयंभुवा॥ शस्तंतन्मांगलिक्येषुतावत्कालंनसर्वदा॥ मांगलिक्यंमंगलकर्माणिविवाहादीनि॥ कच्छस्थानान्या
हयाज्ञवल्क्यः॥ वामकुक्षौचनाभौचपृष्ठेचैवयथाक्रमम्॥ त्रिकच्छेनसमायुक्तोद्विजोसौमुनिरुच्यते॥ विष्णुपुराणे
॥होमदेवार्चनाद्यासुक्रियासुपठनेतथा॥ नैकवस्त्रःप्रवर्तेतद्विजोनाचमनेजपे॥ द्वितीयवस्त्राभावेपरिधानवस्त्रे
णैवोत्तरीयंकार्यम्॥ एकंचेद्वासोभवतितस्यैवोत्तरवर्गेणप्रच्छादयीतेतिपारस्करगृह्यात्॥ उत्तरीयाभावेवस्त्रस्यो
र्ध्वभागउत्तरीयंकुर्यादितियोगीश्वरवचनाच्च॥ स्मृत्यंतरे॥ यज्ञोपवीतेद्वेधार्येश्रौतेस्मार्तेचकर्मणि॥ तृतीयमुत्तरीया
र्थेवस्त्राभावेचतुर्थकम्॥ आचारमयूखादिग्रंथेषुतुवस्त्राभावेतदिष्यतइतिपाठः॥ परशुरामनिबंधेतु॥ उपवस्त्रं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यदानस्यात्तदाचत्वारिधारयेदितियज्ञोपवीतप्रकरणेउक्तम्॥ आर्द्रवस्त्रमूर्ध्वमार्गेणनिष्कासनीयमित्युक्तम्॥ प्रयोगपारिजाते॥ स्नानंकृत्वार्द्रवस्त्रंतुऊर्ध्वमुत्तारयेद्द्विजः॥ आर्द्रवस्त्रमधस्ताच्चेत्पुनःस्नानेनशुद्ध्यति॥ इदंचगृहस्नानविषयं॥ ऊर्ध्वमुत्तारयेद्वस्त्रंगृहेनद्यामधस्त्यजेदित्याचारादर्शेबौधायनोक्तेः॥ अथप्रसंगाद्गृहस्नानविधिरुच्यते॥ व्यासः॥ शीतास्वप्स्वाक्षिपेच्चोष्णामंत्रसंभारयोगतः॥ गृहेपिशस्यतेस्नानंतद्धीनमफलंस्मृतं॥ यमः॥ आपएवयदाभूतास्तासांवन्हिर्विशोधकः॥ तस्मात्सर्वेषुकालेषुउष्णांभःपावनंस्मृतम्॥ पादौप्रक्षालयेत्पूर्वंमुखंयज्ञोपवीतकम्॥ द्विराचम्यकराभ्यांचदर्भान्धृत्वाशिखांस्पृशेत्॥ प्राणायामंततःकुर्यात्कालज्ञानंयथोदितम्॥ आपोहिष्ठेतिसूक्तेनइमंमेगंगइत्यथ॥ अतोदेवेतिसूक्तेनसावित्र्याचविशोधयेत्॥ शीतोदकंतुदर्भैस्तत्पश्चादुष्णोदकंक्षिपेत्॥ अत्रमार्जननिषेधमाह॥ बौधायनः॥ गृहस्नानेनतुप्रोक्तंमार्जनंतर्पणादिकं॥ नांतराचमनंप्रोक्तंपश्चादाचम्यशुद्ध्यति॥ संग्रहे॥ स्नानमध्येनाचमनंमार्जनंतर्पणंनच॥ वस्त्रस्यपीडनंनैवसंकल्परहितंतथा॥ संकल्परहितंस्नानमध्येसंकल्परहितंनतुसर्वथासंकल्पवर्जितमित्यर्थः॥ गृहेगृहस्नानंमध्येसंकल्पवर्जितमितिबृहद्यमोक्तेः॥ केचित्तुगृहस्नानेसंकल्पमेवनेच्छंतितदसत्॥ संकल्पंचयथाकुर्यात्स्नानदानव्रतादिके॥ अन्यथापुण्यकर्माणिनिष्फलानिभवंतिचेति मार्कंडेयवाक्यात्संकल्पस्यचावश्यकत्वोक्तेः॥ संकल्पमूलःकामोवैयज्ञाःसंकल्पसंभवाः॥ व्रतंनियमधर्माश्चसर्वेसंकल्पजाःस्मृताइति मनूक्तेश्च॥ अत्रेष्टज्ञानताज्ञानसंकल्पःकथमिदमनेनसा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

धयामीत्यच्छावाकः॥मंडनः॥ मुख्यकालेयदावश्यंकर्मकर्तुंनशक्यते। गौणकालेऽपिकर्तव्यंगौणोप्यत्रेदृशोभवे
त्॥ ईदृशोमुख्यसमः॥ अत्रविशेषस्तेनैवोक्तः॥ गौणेष्वेतेषुकालेषुकर्मचोदितमाचरन्॥ प्रायश्चित्तप्रकरणप्रो
क्तांनिष्कृतिमाचरेत्॥ ॥इतिस्नानविधिः॥ अथप्रयोगः॥ अरुणोदयेंतरिक्षस्थंगोमयंसंगृह्यतदभावेभूमिष्ठ
मेवोपर्यधश्चसंत्यज्यमध्यस्थंगृहीत्वाऽन्यांस्नानसामग्रींचादायगंगातीर्थेसेत्योद्धृतजलेनमुखंपाणीपादौचप्रक्षा
ल्येष्टदेवताःस्मृत्वानाभिमात्रजलंगत्वात्रिर्निमज्ज्यांगप्रक्षालनंकृत्वा देशकालौस्मृत्वा ममकायवाङ्मनःकृतकर्म
दोषपरिहारद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंप्रातःस्नानंकरिष्यइतिसंकल्प्यगोमयंसव्येपाणौकृत्वा ॐ भूर्भुवःस्वरि
तित्रिधाविभज्यदक्षिणभागंप्रणवेनप्राच्यादिदिक्षुनिक्षिप्योत्तरभागंचतथैवतीर्थेनिक्षिप्यमध्यमभागंमानस्तो
केइतिमंत्रेणाभिमंत्र्य। गंधद्वारांदुराधर्षांनित्यपुष्टांकरीषिणीम्॥ ईश्वरींसर्वभूतानांतामिहोपह्वयेश्रियम्॥
अग्रमग्रंचरंतीनामोषधीनांवनेवने॥ तासामृषभपत्नीनांपवित्रंकायशोधनम्॥ तन्मेरोगांश्चशोकांश्चनुद
गोमयसर्वदेतिमंत्राभ्यांमूर्द्धादिसर्वांगमनुलिप्य॥ हिरण्यशृंगंवरुणंप्रपद्येतीर्थंमेदेहियाचितः॥ यन्मयाभुक्त
मसाधूनांपापेभ्यश्चप्रतिग्रहः॥यन्मेमनसावाचाकर्मणावा दुष्कृतंकृतम् ॥ तन्नइंद्रोवरुणोबृहस्पतिःसविताच
पुनंतुपुनः पुनरितिद्वाभ्यांवरुणंसंप्रार्थ्य॥ बद्धशिखापुरतःकृत्वा प्रवहज्जलेप्रवाहाभिमुखस्त्रिवारमवगाह्य
शरीरंप्रक्षाल्य॥ आपोहिष्ठेतिनवर्चसूक्तेनमार्जनंविधायांगुष्ठमूलेनजलंप्रदक्षिणमालोडयेत्॥ इमंमेगंगेइत्यस्य

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

यत्रींशिरसासह ।।त्रिःपठेदायतप्राणः प्राणायामःसउच्यते।।कात्यायनः।। दक्षिणेरेचयेद्वायुंवामेनापूरितोदरं।।कुं
भकेनजपंकुर्यात्प्राणायामोभवेदिति प्रयोगपारिजाते।। पंचांगुलीभिर्नासाग्रंपीडयेत्प्रणवेनवै।।मुद्रेयंसर्वपापघ्नीवा
नप्रस्थगृहस्थयोः।। कनिष्ठानामिकांगुष्ठैर्यतेश्वब्रह्मचारिणः।। मार्जनमाहकात्यायनः।। त्रिसृभिर्मार्जनंकुर्यादापो
हीतिकुशोदकैः।।प्रतिपादंक्षिपेन्मूर्ध्निप्रतिप्रणवसंयुतम्।। ऋग्विधाने।।नवप्रणवयुक्तेनआपोहिष्ठेत्यृचेनतु ।।संव
त्सरकृतंपापंमार्जनांतेविनश्यति।।प्रजापतिः।।ऋगंतेमार्जनंकुर्यात्पादांतेवासमाहितः।।अर्धर्चांतेथवाकुर्याच्छि
ष्टानांमतमीदृशम्।। मंत्राचमनमाहशौनकः।।अथाचमनमादायसूर्यश्चेतिपिबेदपः।।अथमध्यंदिनेत्वापःपुनंत्वि
तिचमंत्रतः।।मार्जनांतराण्याहसएव।। प्रणवेनव्याहृतिभिर्गायत्र्याप्रणवाद्यया।।आपोहिष्ठेतिसूक्तेनमार्जनंहिचतु
र्थकं।।इमानिमार्जनानिगृहेपात्रांतरमादायकार्याणि।। तथाचपारिजाते।। नद्यांतीर्थेन्हृदेतत्रभाजनेमृन्मयेगृहे ।।
औदुंबरेचसौवर्णेराजतेदारुसंभवे।।कृत्वातुवामहस्तेवासंध्योपास्तिंसमाचरेत्।।औदुंबरंताम्रंवासहस्तेतुसर्वथापा
त्रांतराभावेबोध्यमिति श्रीमातामहचरणाः।। पात्राकृतिमाहमरीचिः।। गोकर्णाकृतिवत्पात्रंताम्रंरौप्यंचहार
कं।। जलंतत्रविनिक्षिप्यसंध्योपासनमाचरेत्।।अथपापपुरुषमाहशौनकः।।उद्धृत्यदक्षिणेहस्तेजलंगोकर्णवत्कृते
।।निःश्वासस्यनासिकाग्रेतुपापध्यानंपुरुषंस्मरेत्।। ऋतंचेतित्र्यृचोवापिद्रुपदांवाजपेदृचं।। दक्षनासापुटेनैवपाप्मानमप
सारयेत्।। तज्जलंनावलोक्याथवामभागेक्षितौक्षिपेत्।।अथार्घ्यदानंगृह्यपरिशिष्टे।।अथाचम्यदर्भपाणिःपूर्ण

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

 सुदकांजलिमादित्याभिमुखःस्थित्वाप्रणवव्याहृतिपूर्वयासावित्र्यात्रिर्निवेदयेत्क्षिपेत्तदेवार्घ्यनिवेदनं।असावा
 दित्योब्रह्मेतिप्रदक्षिणंपरिपतन्परिषिच्यापउपस्पृशेदिति॥शौनकः ईषन्नम्रःप्रभातेतुमध्यान्हे ऋजुसंस्थितः॥द्विजोर्घ्यंप्र
क्षिपेद्देव्यासायंतूपविशन्भुवि॥सदनरत्ने व्यासः॥कराभ्यांतोयमादायगायत्र्याचाभिमंत्रितं॥आदित्याभिमुखस्तिष्ठ-
न्स्त्रिरूर्ध्वंसंध्ययोःक्षिपेत्॥सकृदेवतुमध्यान्हेक्षेपणीयंद्विजातिभिरिति॥अथगायत्रीजपस्तत्रैव॥धृत्वापवित्रंसंप्रो
क्ष्यजपस्थानंकुशोदकैः॥आधारादीन्नमस्कृत्यकुशाग्रेरासनंततः॥बध्वापद्मासनंवापिस्वस्तिकंवायथासुखम्॥
ॐ भूर्भुवःस्वरोमितिजपित्वा रुत्थासनंहितत्॥गृह्यपरिशिष्टेपि॥शुचौदेशेदर्भांभसोक्षितेदर्भानास्तीर्यव्याहृतिभि
रुपविश्यप्राणायामत्रयंकृत्वात्मानंव्याहृतिभिरभ्युक्ष्यसावित्र्याऋषिदैवतछंदांस्यनुस्मृत्यषडंगैस्तदंगमंत्रैर्यथांगमा
त्मनिन्यस्यात्मानंतद्रूपंभावयेद्यथा॥तत्सवितुर्हृदयायनमइतिहृदये वरेण्यंशिरसेस्वाहेतिशिरसि भर्गोदेवस्यशिखा
यैवषडितिशिखायां॥धीमहिकवचायहुमितिउरसि धियोयोनइतिनेत्रत्रयायवौषडितिनेत्रललाटेषुविन्यस्याथप्रचो
दयादित्यस्त्रायफडितिकरतलेरस्त्रंप्राच्यादिदिक्षुन्यसेदेषोंगन्यासएनमप्येकेनेच्छंतिसविधिरवैदिकइतिध्यात्वाग
च्छवरदेदेवीत्यावाह्यतिष्ठन्नर्धनक्षत्रेषामंडलदर्शनान्मंत्रार्थमनुसंदधानःसप्रणवव्याहृतिपूर्विकांसावित्रींजपेदि
ति॥याज्ञवल्क्यः॥ध्यायेत्तुमनसामंत्रंजिह्वोष्ठौनविचालयेत्॥नकंपयेच्छिरोग्रीवांदंतान्नैवप्रकाशयेत्॥यक्षरक्षः
पिशाचाश्चसिद्धविद्याधरागणाः॥यस्मात्प्रभावंगृण्हंतितस्माद्गुह्यंतुकारयेत्॥मनुः॥विधियज्ञाज्जपयज्ञोविशिष्टोद

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शभिर्गुणैः ॥ उपांशुः स्याच्छतगुणः सहस्रो मानसः स्मृतः ॥ जपसंख्या स्मृत्यंतरे ॥ सायंप्रातश्च मध्याह्ने सावित्रीं वाग्यतो जपेत् ॥ सहस्रपरमां देवीं शतमध्यां दशावरां ॥ अथ गायत्रीजपलक्षणं ॥ संपुटैकषडोंकारा गायत्री त्रिविधा मता ॥ तत्रैकप्रणवा ग्राह्या गृहस्थैर्ब्रह्मचारिभिः ॥ गृहस्थो ब्रह्मचारी च प्रणवाद्यामिमां जपेत् ॥ अंते यः प्रणवं कुर्यान्नासौ वृद्धिमवाप्नुयात् ॥ संपुटां च षडोंकारां गायत्रीं च जपेद्यतिः ॥ व्यासः ॥ अष्टोत्तरशतं नित्यमष्टाविंशतिरेव वा ॥ विधिना दशकं वापि त्रिकालेषु जपेद्द्विजः ॥ ततउद्वास्य गायत्रीमुत्तमेत्यनुवाकतः ॥ अयं च गायत्रीजपस्तीरमेत्य स्थले विन्यासनादौ कार्यो न तु जले ॥ कदाचिदपि नो विद्वान् गायत्रीमुदके जपेत् ॥ गायत्र्यग्निमुखा प्रोक्ता तस्मादुत्थाय तां जपेदिति श्रीदत्तधृतगोभिलवचनात् ॥ यत्तु ॥ आर्द्रवासा जले कुर्यात्तर्पणाचमनं जपमिति हारीतवचनं तद्गायत्रीजपव्यतिरिक्तजपविषयम् ॥ नृसिंहपुराणे ॥ त्रिविधो जपयज्ञः स्यात्तस्य भेदं निबोधत ॥ वाचिकश्च उपांशुश्च मानसस्त्रिविधः स्मृतः ॥ त्रयाणां जपयज्ञानां श्रेयान्स्यादुत्तरोत्तरः ॥ एतेषां लक्षणान्याह विश्वामित्रः ॥ यदुच्चनीचस्वरितैः शब्दैः स्पष्टपदाक्षरैः ॥ मंत्रमुच्चारयेद्वाचा वाचिकोयं जपः स्मृतः ॥ शनैरुच्चारयेन्मंत्रमीषदोष्ठौ च चालयेत् ॥ अपरैर्न श्रुतः किंचित्स उपांशुजपः स्मृतः ॥ धिया यदक्षरश्रेण्या वर्णाद्वर्णं पदात्पदम् ॥ शब्दार्थचिंतनं भूयः कथ्यते मानसो जपः ॥ आसनान्याह ॥ व्यासः ॥ कौशेयं कंबलं चैव अजिनं पट्टमेव च ॥ दारुजं तालपत्रं वा आसनं परिकल्पयेत् ॥ कृष्णाजिने ज्ञान-सिद्धिर्मोक्षश्रीर्व्याघ्रचर्मणि ॥ वशाजिने व्याधिनाशः कंबले दुःखमोचनम् ॥ अभिचारे नीलवर्णं रक्तं वश्यादिकर्मणि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

शांतिकेकंबलः प्रोक्तः सर्वेष्टंचित्रकंबले॥ वशावंध्यामृगीतिव्याख्यातंमयूरवे॥जपमालोक्तातंत्रांतरे॥ अंगुलीग
णनादेकंरेखयाष्टगुणंभवेत्॥ कुशग्रंथ्याकोटिगुणंरुद्राक्षैःस्यादनंतकं॥ अक्षगणनाप्युक्ताप्रजापतिना॥ अ
ष्टोत्तरशतंकुर्याच्चतुःपंचाशिकांस्तथा॥ सप्तविंशतिकंवापिततोनैकाधिकावरा॥ अवरान्न्यूना रक्तवर्णैरमिश्रैश्चकी
टरंध्रविवर्जितैः॥ अक्षसूत्रंप्रकर्तव्यंगोपुच्छवलयाकृति॥ वक्त्रंवक्त्रेणसंयोज्यपुच्छंपुच्छेनयोजयेत्॥ मेरुरू
र्ध्वमुखः कार्यः प्रत्येकंनागपाशकं॥ पश्चात्तेनजपंकुर्याद्द्वेदुक्तफलंप्रिये॥ इतिनृसिंहपरिचर्यायां॥ अनामा
मध्यमाक्रम्यजपंकुर्याच्चमानसं॥ मध्यमामध्यमाक्रम्यजपंकुर्यादुपांशकं॥ तर्जनींतुसमाक्रम्यजपंनैवहिका
रयेत्॥ एकैकमणिमंगुष्ठेनाकर्षेत्प्रजपेन्मनुम्॥ मेरौतुलंधितेदेविनमंत्र फलभाग्भवेत्॥ प्रमादात्पतितेसूत्रेजपे
दष्टोत्तरंशतम्॥ पादयोःपतितेतस्मिन्प्रक्षाल्यद्विगुणंजपेत्॥ इतिसूत्रमाला एतच्चगायत्रीजपातिरिक्तजपेज्ञेयम्
॥उक्तंच॥ मालाकरणंब्रह्मयामलेगायत्रीकल्पेच॥ पर्वभिस्तुजपेद्देवींमालाकाम्यजपेस्मृता॥ गायत्र्यामूलवेद
त्वाद्वेदःपर्वसुगीयते॥ आरभ्यानामिकामध्यंपर्वाण्युक्तान्यनुक्रमात्॥ तर्जनीमूलपर्यंतंजपेद्दशसुपर्वसु॥ मध्य
मांगुलिमूलेतुयत्पर्वद्वितयंभवेत्॥ तंवैमेरुंविजानीयाज्जपेतंनातिलंघयेत्॥ मोऽङ्गस्मृत्यं॥ आरभ्यानामिकामूला
त्प्रादक्षिण्येनवैक्रमात्॥ मध्यमामूलपर्यंतंजपेद्दशसुपर्वसु॥ वृद्धमनुः॥ वस्त्रेणाच्छादितकरंदक्षिणंयःसदाज
पेत्॥ तस्यस्यात्सफलंजाप्यंतद्धीनमफलंस्मृतम्॥ अतएवतिर्यक्संचिकाकल्पिताकेनचि द्बुद्धिमता वृद्धेनजयशीले

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नं॥ जपार्थं सावगोमुखीति व्यवहि यते लोके स्तस्याख्यन्यत्किंचिन्मूलं न पश्यामः॥ अथोपस्थानं शौनकः॥ सायं
प्रातरुपस्थानं कुर्यान्मंत्रैर्यथाक्रमं॥ जातवेदस इत्येकां तच्छंयोरावृणीमहे॥ नमो ब्रह्मण्य इत्येतैरुपतिष्ठेद्दिशं
प्रति॥ तत्रैव प्रातः सूर्यमुपस्थाय मित्रस्य चर्षणी धृत इति॥ भगवान् त्र्यंबकमिति मंत्रेण नमो ब्रह्मण्य इत्यथ॥ मि
त्रस्य चर्षणी द्वाभ्यां प्रातः काले विशेषत इति॥ गृह्यपरिशिष्टे प्रदक्षिणं दिशः साधिपास्त्वा संध्यायै नमः॥ सावि
त्र्यै नमो गायत्र्यै नमः सर्वाभ्यो देवताभ्यो नमस्कृत्य॥ ततः॥ उत्तमे शिखरे जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि॥ ब्राह्मणेभ्यो म
नुज्ञाता गच्छ देवि यथासुखमिति संध्यां विसृज्य भद्रन्नो अपिवातय मन इत्युक्त्वा शांतिं च विरुच्चार्य प्रदक्षिणं परि
क्रामन्नासत्यलोकात्पातालादालोकालोकपर्वतात्॥ ये संति ब्राह्मणा देवास्तेभ्यो नित्यं नमो नम इति नमस्कृत्य
भूमिमुपसंगृह्य गुरून्वृद्धांश्चोपसंगृण्हीयादेवं सायं॥ अथ प्रयोगः॥ आसने उपविश्याचम्य ब्रह्मचारी कनिष्ठाना
मिकांगुष्ठैर्गृहस्थः पंचांगुलीभिर्नासां धृत्वा वामरंध्रेण वायुमापूर्य निरोधेन कुंभके कृते॥ प्रणवस्य परब्रह्म ऋषिः॥
परमात्मा देवता॥ दैवी गायत्री छंदः॥ सप्तानां व्याहृतीनां विश्वामित्रजमदग्निभरद्वाजगौतमात्रिवसिष्ठ कश्यपा ऋ
षयः॥ अग्निवाय्वादित्यबृहस्पतिवरुणइंद्रविश्वेदेवा देवताः॥ गायत्र्युष्णिगनुष्टुप्बृहतीपंक्तित्रिष्टुप्जगत्यश्छंदांसि॥
गायत्र्या विश्वामित्र ऋषिः॥ सविता देवता॥ गायत्री छंदः॥ गायत्रीशिरसः प्रजापतिर्ऋषिः॥ ब्रह्माग्निवायुसूर्या देवता
वताः॥ यजुश्छंदः प्राणायामे विनियोगः॥ ॐ भूः ॐ भुवः ॐ स्वः ॐ महः ॐ जनः ॐ तपः ॐ सत्यम्॥ ॐ तत्सवितुर्वरे०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

चोदयात् ॥ ॐ आपोज्योतीरसोमृतंब्रह्मभूर्भुवःस्वरोम् ॥ एवंत्रिरुक्त्वादक्षिणरंध्रेणवायुंशनैर्विसृज्याचम्यममउ
पात्तदुरितक्षयद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंप्रातःसंध्यामुपासिष्ये॥ इतिसंकल्प्यापोहिष्ठेतित्र्यृचेनप्रथममार्जनंकुर्या
त्॥ तत्रेत्थं आपोहिष्ठेतित्र्यृचस्यांबरीषःसिंधुद्वीपऋषिः॥ आपोदेवतागायत्रीछंदःमार्जनेविनियोगः ॥ ॐ आपोहि
ष्ठामयोभुवः॥ ॐ तानऊर्जेदधातन॥ ॐ महेरणायचक्षसे ॥ ॐ योवःशिवतमोरसः ॥ ॐ तस्यभाजयतेहनः॥ ॐ
उशतीरिवमातरः॥ ॐ तस्माअरंगमामवः॥ ॐ यस्यक्षयायजिन्वथ॥ ॐ आपोजनयथाचनः॥ इतिप्रणवयुते
र्नवभिःपादैःशिरोमार्जयित्वामंत्राचमनंकुर्यात्॥ हस्तेजलमादाय॥ सूर्यश्चेतियाज्ञवल्क्यउपनिषदृषिःसूर्यमा
मन्युमन्युपतिरात्रयोदेवताः॥ प्रकृतिश्छंदः॥ मंत्राचमनेविनियोगः॥ ॐ सूर्यश्चमामन्युश्चमन्युपतयश्चमन्युकृतेभ्यः
॥ पापेभ्योरक्षंतां॥ यद्रात्र्यापापमकार्षं॥ मनसावाचाहस्ताभ्यां॥ पद्भ्यामुदरेणशिश्ना॥ रात्रिस्तदवलुंपतु॥ यत्किंचदुरि
तंमयि॥ इदमहंमाममृतयोनौसूर्येज्योतिषिजुहोमिस्वाहेतिजलंपीत्वा॥ आचम्य॥ समस्तव्याहृतीनांप्रजापतिरृ-
षिः॥ प्रजापतिर्देवता॥ बृहतीछंदः॥ गायत्र्याविश्वामित्रऋषिः॥ सवितादेवता॥ गायत्रीछंदः॥ मार्जनेवि० ओंमितिप्रथ
मं भूर्भुवःस्वरितिद्वितीयंॐ तत्सवितुरिति गायत्र्यातृतीयंचकृत्वा॥ आपोहिष्ठेतिनवर्चेनचतुर्थंमार्जनंकुर्यात्॥ ॥१७॥
आपोहिष्ठेतिनवर्चस्यसूक्तस्यांबरीषःसिंधुद्वीपआपोगायत्री॥ पंचमीवर्धमाना॥ सप्तमीप्रतिष्ठा॥ अंत्येद्वेअनुष्टुभौ
मार्जनेविनियोगः॥ ॐ आपोहिष्ठामयोभुवस्तानऊर्जेदधातन ॥ महेरणायचक्षसे॥ योवःशिवतमोरसस्तस्यभा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

जयतेह्नः॥ उशतीरिवमातरः॥ ॐ तस्मा अरंगमामवोयस्यक्षयायजिन्वथ॥ आपोजनयथाचनः॥ ॐ शन्नोदेवीर
भिष्टयआपोभवंतुपीतये॥ शंयोरभिस्रवंतुनः॥ ॐ ईशानावार्याणांक्षयंतीश्चर्षणीनां॥ अपोयाचामिभेषजं॥ ॐ
अप्सुमेसोमोअब्रवीदंतर्विश्वानिभेषजा॥ अग्निंचविश्वशंभुवं॥ ॐ आपःप्रणीतभेषजंवरूथंतन्वेउमम॥ ज्योक्च
सूर्यंदृशे॥ ॐ इदमापःप्रवहतयत्किंचदुरितंमयि॥ यद्वाहमभिदुद्रोहयद्वाशेपउतानृतं॥ ॐ आपोअद्यान्वचारिषं
रसेनसमगस्महि॥ पयस्वानग्नआगहितंमासंसृजवर्चसा॥ इतिमंत्रैर्ऋग्भिरोंकारपूर्वकंशिरसिमार्जनंकृत्वाघमर्षणं
कुर्यात्॥ गोकर्णाकारंजलपूर्णंचुलकंनासिकांतंनीत्वाप्राणंनिरुध्य॥ ऋतंचेतिमंत्रस्याघमर्षणऋषिःभाववृत्तंदे
वता अनुष्टुप्छंदः अघमर्षणेविनियोगः॥ ॐ ऋतंचसत्यंचाभिद्धात्तपसोध्यजायत ॥ ततोरात्र्यजायतततःसमुद्रो
अर्णवः॥ समुद्रादर्णवादधिसंवत्सरोअजायत॥ अहोरात्राणिविदधद्विश्वस्यमिषतोवशी॥ सूर्याचंद्रमसौधातायथा
पूर्वमकल्पयत्॥ दिवंचपृथिवींचांतरिक्षमथोस्वः॥ इतिजपित्वादक्षिणनासाबिलात्पापपुरुषंनिःसारितंभावयन्वा
मभागेजलंक्षिपेत्॥ आचम्यपूर्णोदकांजलिरादित्याभिमुखस्तिष्ठन् गायत्र्याविश्वामित्रऋषिःसवितादेवतागाय
त्रीछंदःसवित्रेऽर्घ्यदानेविनियोगः॥ ॐ भूर्भुवःस्वरितिव्याहृतिपूर्वांसावित्रींपठित्वाश्रीसूर्यायेदमर्घ्यंसमर्पयामि
इतिजलमूर्ध्वंक्षिपेत्॥ एवंत्रिःकृत्वाअसावादित्योब्रह्मेत्यात्मानंपरिषिच्यगायत्रींजपेत्॥ कुशोदकेनजपस्थानं
प्रोक्ष्यासनंविन्यस्य॥ ॐ भूर्भुवःस्वरोमितिजपित्वासनेपद्मासनेनोपविश्य॥ पृथ्वि त्वयाधृतालोकादेवित्वंविष्णुना

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

धृता॥ त्वंचधारयमांदेवि पवित्रंकुरुचासनम्॥ अपसर्पंतुतेभूतायेभूताभूमिसंस्थिताः॥ येभूताविघ्नकर्तारस्तेगच्छं
तुशिवाज्ञया॥ अपक्रामंतुभूतानिपिशाचाः सर्वतोदिशं॥ सर्वेषामविरोधेनब्रह्मकर्मसमारभे इतिभूतशुद्धिंकृत्वाच-
स्यप्राणानायम्यत्रयंकृत्वापुनराचम्यास्नानंव्याहृतिभिरभ्युक्ष्यगायत्र्याविश्वामित्रऋषिःसवितादेवता गायत्री
छंदः गायत्रीजपेविनियोगः॥ ॐ तत्सवितुर्हृदयायनमः॥ वरेण्यंशिरसेस्वाहा॥ भर्गोदेवस्यशिखायैवषट्॥ धीमहि
कवचायहुं॥ धियोयोनःनेत्रत्रयायवौषट्॥ प्रचोदयात् अस्त्रायफट्॥ अस्त्रेणैवदिग्बंधनंकृत्वादेवतांध्यायेत्॥
बालांबालादित्यमंडलमध्यस्थांरक्तवर्णांरक्तांबरानुलेपनस्रगाभरणांचतुर्वक्त्रांदंडकमंडल्वक्षसूत्राभयांकचतुर्भु
जांहंसासनारूढांब्रह्मदैवत्यामृग्वेदमुदाहरंतींभूर्लोकाधिष्ठात्रींगायत्रींनामदेवतांध्यात्वा॥ आगच्छ वरदे देवि जपे
मेसन्निधौभव॥ गायंतंत्रायतेयस्माद्गायत्री त्वंततः स्मृता॥ इतिआवाह्य॥ मनसासंपूज्याष्टोत्तर सहस्रमष्टोत्तर
शतमष्टाविंशतिंवा॥ आपन्नोदशवारंवागायत्रींजपित्वापुनः षडंगंन्यासंविधायोपस्थानंकुर्यात् जातवेदसेमारी
चः कश्यपोजातवेदाअग्निस्त्रिष्टुप् उपस्थानेविनियोगः॥ ॐ जातवेदसेसुनवामसोममरातीयतोनिदहातिवेदः
॥ सनः पर्षदतिदुर्गाणिविश्वानावेवसिंधुं दुरितात्यग्निः॥ मित्रस्येतिचलसृणांगाथिनोविश्वामित्रःसवितागायत्रीउप
स्थानेविनि०॥ ॐ मित्रस्यचर्षणीधृतोवोदेवस्यसानसि॥ द्युम्नंचित्रश्रवस्तमं॥ अभियोमहिनादिवंमित्रोबभू
वसप्रथाः॥ अभिश्रवोभिः पृथिवीं॥ मित्रायपंचयेमिरेजनाअभिष्टिशवसे॥ सदेवान्विश्वान्बिभर्ति॥ मित्रोदेवे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

क्तं संग्रहे धमनीमंतरं कृत्वा तृणं वा काष्ठमेव वा॥ मुखेनाग्निं समिंधीत मुखादग्निरजायतेति॥ अत्राहुतिक्षेपणा
त्पूर्वं समिधमग्नावादध्यात्॥ जान्वाच्य समिधमादध्यात्प्रदीप्तांङ्गुलमात्रे ऽभिजुहुयादिति सूत्रात्॥ होम्यानि गृ
ह्यपरिशिष्टे॥ पयोदधिसर्पिर्यवागूरोदन तंडुलाः सोमस्तंडुलमापो व्रीहयो यवास्तिला इति होम्यानि यवागूवो
दनयोः श्रपणं तु लौकिकेग्नौ कार्यं यवागूरोदनेति सिद्धस्य निर्देशात्॥ बौधायनः॥ व्रीहीणां वा यवानां वा शतमा
हुरिति ष्यत इति॥ संग्रहे॥ द्रवं हविः स्रुवेणैव पाणिना कठिनं हविः॥ अंगुल्यग्रैर्न होतव्यं न कुर्यादंगुलिभेदनं॥ अं
गुल्युत्तरपार्श्वेण होतव्यमिति तु स्मृतिरिति॥ उपस्थानमंत्रानाह . शौनकः॥ परिसमुह्य पर्युक्ष्याप्सु पतिष्ठेद्द्विर्भु
जं॥ अग्नेः सूक्तैश्च सौरैश्च प्राजापत्यैश्च नित्यशः॥ अग्निं प्रजापतिं सायं प्रातः सूर्यं प्रजापतिं॥ अग्न आयूंषीति ति
सृभिर्द्वाभ्यामग्ने त्वमसीत्यथ॥ सूर्यो न इति मंत्रेण त्वद्धदुत्यं च द्वितीयया॥ तृतीयया चित्रमिति नमो मित्रस्य चान्यया॥
प्रजापते न त्वदेतान्यंतं तु तन्व द्वितीयया॥ हिरण्यगर्भः समिति त्वद्धपतिष्ठेद्धुताशनमिति॥ एतत्परिचरणमायतने
स्थंडिले वा अग्निं प्रतिष्ठाप्य कार्यं कुंडे वा स्थंडिले वापि इति वचनात् आयतननिर्माणप्रकारः संग्रहे॥ अरत्निमात्र
मग्न्यर्थे कार्यमायतनं बुधैः॥ पिशीलमात्रमित्येके तदध्यंसांतरं भवेदिति॥ अरत्निः सार्द्धद्वाविंशत्यंगुलात्मकः अरत्निश
ब्देन हस्तोपि ग्राह्यः पंचारत्निः पुरुषो भवतीति श्रुत्या अरत्निशब्दस्य हस्तपरदर्शनात्॥ अत एव अस्मन्मातुः पितामह
श्रीनारायणभट्टचरणैः प्रयोगरत्ने चतुर्विंशत्यंगुलं सार्द्धद्वाविंशत्यंगुलप्रमाणं षोडशांगुलप्रमाणं वायतनमित्युक्त

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्म्॥ तथापितच्छ्रौताग्निकुंडोक्तंग्राह्यम् तद्यथा अष्टादशांगुलंकुंडंविंशत्यंगुलमेववा॥ चतुर्विंशत्यंगुलंचषट्त्रिं-
शदंगुलात्मकं॥ श्रौतायतनविस्तारोमेखलेकातदर्धतः ॥ चतुर्थांशैर्द्वितीयास्याद्विस्तृताचतुरंगुला॥ चतुर्थांशैर्वि-
स्तारचतुर्थांशैरित्यर्थः॥ द्वितीयाविस्तृताकार्याद्व्यंगुलातंत्रवेदिभिः॥ अयंद्विमेखलापक्षः कात्यायनातिरिक्तानांतं-
त्रिणांत्वेकमेखलापक्षएव॥ तदुक्तंशकल्ये॥ द्वादशांगुलमुच्छ्रायोविस्तारश्चतुरंगुलः॥ एकैवमेखलाप्रोक्ताकात्याय-
नमतेकिल॥ द्वितीयमेखलोच्छ्रायविस्तारौतुतदर्धतः॥ कात्यायनातिरिक्तानांमेखलाद्वयमुच्यत इति॥ अथौपा-
सनप्रयोगः॥ आयतनेस्थंडिलेवाप्रादुष्कृतस्याग्नेः पश्चात्कृतसंध्यावंदनोगृहीउपविश्यप्राणानायम्यदेशकालौ
निर्दिश्यश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंसायमौपासनहोमंकरिष्येइतिसंकल्प्य॥ चत्वारिशृंगागौतमोवामदेवोग्निस्त्रिष्टुप्
अग्निमूर्तिध्यानेविनियोगः॥ ॐ चत्वारिशृंगात्रयोअस्यपादाद्वेशीर्षेसप्तहस्तासोअस्य॥ त्रिधाबद्धोवृषभोरो-
रवीतिमहोदेवोमर्त्याँआविवेश॥ इतिध्यात्वाग्नेरीशानींदिशमारभ्यप्रदक्षिणंसमंतात्सोदकेनदक्षिणेनपाणिना
त्रिःपरिसमुह्यकुशैःपरिस्तीर्यत्रिःपर्युक्ष्यप्रागुक्तद्रव्यमध्येयत्किंचिद्द्रव्यंपात्रेकृत्वा तत्पात्रमुत्तरतोग्नेर्निधायज्व-
लतादर्भेणावज्वल्यप्रोक्ष्यतेनैवोल्मुकेनत्रिः पर्यग्निकृत्वा तदुल्मुकंनिरस्यापःस्पृष्ट्वाग्नेः पश्चाद्दर्भेषुसमिधासहहं
विर्निधाय॥ निशवानइतित्र्यृचस्य आत्रेयोवसुश्रुतोग्निस्त्रिष्टुप्॥ द्वयोरर्चनेअंत्यायाउ पस्थानेविनि०॥ ॐ वि-
श्वानिनोदुर्गहाजातवेदः॥ ॐ सिंधुंननावादुरितातिपर्षि॥ ॐ अग्नेअत्रिवन्नमसागृणानः॥ ॐ अस्माकंबोध्यवि- ॥२१॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नानृनूनां॥ ॐ यस्त्वाहृदाकीरिणामन्यमानः॥ ॐ अमर्त्यमर्त्योजोहवीमि॥ ॐ जातवेदोयशोअस्मासुधेहि॥ ॐ प्रजा
भिरग्ने अमृतत्वमश्यां॥ ॐ यस्मैत्वंसुकृतेजातवेदउलोकमग्नेकृणवस्योनं॥ अश्विनंसपुत्रिणंवीरवंतंगोमंतंरयिन्नश
तेस्वस्ति॥ इतिदक्षिणंजान्वाच्यसमिधमभ्योक्षिस्वापः स्पृष्ट्वासमिधप्रदीप्तायांविधूमज्वालांगारेग्नौकठिनंहविः पाणि
नांगुल्युत्तरपार्श्वेनद्रवंहविः स्रुवेणसमिन्मूलतोहूयं एउ प्रदेशेसव्यंपाणिंहृदिनिधाय॥ ॐ अग्नयेस्वाहाइतिहुत्वा अ
ग्नयइदंनममेतित्यक्त्वा पूर्वाहु तेरैशान्यांउत्तरस्यांवापूर्वाहुतेर्भूयसीमाहुतिंप्रजापतिपदंचतुर्थ्यंतंमनसाध्यायन्स्वा
हेत्युपांशूच्चार्यासंसृष्टांहुत्वाप्रजापतयइदंनममेतित्यक्त्वापरिस्तरणंविसृज्यपरिसमूहनपर्युक्षणेकृत्वोपस्थानंकु
र्वीत॥ तत्रमंत्राः॥ अग्नआयुंषीतिमंत्रत्रयस्यशतवैखानसाः पवमानोग्निर्गायत्री॥अग्न्युपस्थानेवि०॥ ॐ अग्नआ
युंषिपवसआसुवोर्जमिषंचनः॥ आरेबाधस्वदुच्छुनां॥ अग्निर्ऋषिः पवमानःपांचजन्यःपुरोहितः॥ तमीमहेमहा
गयं॥ अग्नेपवस्वस्वपाअस्मेवर्चःसुवीर्यं॥ दधद्रयिंमयिपोषं॥ अग्नेत्वन्नइतिचतसृणांगोपायनालौपायनावाबं
धुःसुबंधुःश्रुतबंधुर्विप्रबंधुःक्रमेणाग्निर्द्विपदाविराट् अग्न्युपस्थानेविनियोगः॥ ॐ अग्नेत्वन्नोअंतमउतत्राता
शिवोभवावरूथ्यः॥ वसुरग्निर्वसुश्रवाअच्छानक्षिद्युमत्तमंरयिंदाः॥ सनोबोधिश्रुधीहवमुरुष्याणोअघायतःस
मस्मात्॥ तंत्वाशोचिष्ठदीदिवःसुम्नायनूनमीमहेसखिभ्यः॥ प्रजापतेहिरण्यगर्भःप्रजापतिस्त्रिष्टुप्॥ प्रजाप
त्युपस्थानेविनियोगः॥ ॐ प्रजापतेनत्वदेतान्यन्योविश्वाजातानिपरितावभूव ॥ यत्कामास्तेजुहुमस्तन्नोअ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

सुवयंस्यामपतयोरयीणाम्॥ तंतुंतन्वन्देवाअग्निर्जगती अग्न्युपस्थानेविनियोगः॥ ॐ तंतुंतन्वन्रजसोभानुमन्वि
हिज्योतिष्मतः पथोरक्षधियाकृतान्॥ अनुल्बणंवयतजोगुवामपोमनुर्भवजनयादैव्यंजनं॥ हिरण्यगर्भइत्यस्यहि
रण्यगर्भःप्रजापतिस्त्रिष्टुप्॥ प्रजापत्युपस्थानेविनियोगः॥ ॐ हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रेभूतस्यजातःपतिरेकआ
सीत्॥ सदाधारपृथिवींद्यामुतेमांकस्मैदेवायहविषाविधेम॥ एतैर्मंत्रैर्वायव्यदेशेप्रदक्षिणमुपतिष्ठेत्॥ ततउपवि
श्य॥ मानस्तोक इति कुत्सोरुद्रोजगती॥ विभूतिग्रहणेविनियोगः॥ ॐ मानस्तोकेतनयेमानआयौमानोगोषुमानोअ
श्वेषुरीरिषः॥ वीरान्मानोरुद्रभामितोवधीर्हविष्मंतःसदमित्वाहवामहे॥ त्र्यायुषंजमदग्नेरितिललाटे॥ कश्यप
स्यत्र्यायुषंकंठे॥ अगस्त्यस्यत्र्यायुषंनाभौ॥ यद्देवानांत्र्यायुषंदक्षिणस्कंधे॥ तन्मेअस्तुत्र्या०वामस्कंधे॥ सर्वमस्तु
शतायुषंशिरसि॥ न्यूनातिरिक्तदोषपरिहारार्थं प्रमादात्कुर्वतांकर्मप्रच्यवेताध्वरेषुयत्॥ स्मरणादेवतद्विष्णोः
संपूर्णंस्यादितिश्रुतिरितिवचनाद्विष्णुंस्मृत्वाकर्मेश्वरार्पणंकुर्यात् इतिसायमौपासनप्रयोगः॥ एवमेवप्रातरपि
पूर्वांगानिकृत्वा॥ सूर्यायस्वाहेतिसायंद्रव्येणैवप्रथमाहुतिंहुत्वा सायंकालीनद्वितीयाहुतिवद्द्वितीयाहुतिंहुत्वाप
रिसमूहनादिसर्वंप्राग्वत्कुर्वीत॥ उपस्थानेविशेषः॥ सूर्योनोदिवस्पात्वित्यस्यचक्षुःसूर्योगायत्री॥ सूर्योपस्था
नेविनियोगः॥ ॐ सूर्योनोदिवस्पातुवातोअंतरिक्षात्॥ अग्निर्नःपार्थिवेभ्यः॥ उदुत्यंकण्वःप्रस्कण्वःसूर्योगाय
त्री सूर्योपस्थानेविनियोगः॥ ॐ उदुत्यंजातवेदसंदेवंवहंतिकेशवः॥ दृशेविश्वायसूर्यं॥ चित्रंदेवानामांगिरसःकुत्सः

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सूर्यस्त्रिष्टुप्॥ सूर्योपस्थानेवि०॥ ॐ चित्रंदेवानामुदगादेतुयदामध्येईशान्यांमाधवंयजेत्॥ आग्नेय्यांपार्वतीनाथं
सूर्यआत्माजगतस्तस्थुषश्च॥ नमोमित्रस्येतिसौर्योभितपरपूजयेदितिलक्ष्मीपंचायतनम्॥ शंकरंतुयदामध्येईशा
वरुणस्यचक्षसेमहोदेवायतदृतंसपर्यत॥ दूरेदृशेदेवजाताऋतम्॥ वायव्यांचयदापूज्याभवानीभक्तवत्सलेतिशि
जापतेइहिरण्यगर्भइतिद्वाभ्यांप्रजापतिंचोपतिष्ठेदितिप्रातर्विंशं आग्नेय्यांगणनाथंचनैर्ऋत्यांतपनंतथा॥ वायव्याम
लेशम्यादेशादर्वाक्बहिरायतनाङ्कतश्चेदग्निः सचेत्सायाश्चित्तस नवर्जितादेवाः शोकदुःखभयप्रदाः॥ जन्मंडलस्थि
सितिवह्निंचमंत्रेणायतनेप्रक्षिप्य व्यस्तसमस्तव्याहृतिभिश्चहरभूदेव्योहरौशंकरे भास्येनागसकृतारवौहरगणे
लिंगसमस्तदापिनदोषइतिभावः॥ शम्यादेशादपिबहिरुपक्षीयगत्वेधरेनार्याःशंकरभास्वतोस्तिरस्कृतदाव्यक्तालतेहा
तेस्वाहेतिपूर्णाहुतिःकार्या॥ तदुक्तंकारिकायां॥ अर्वाक्शम्यायाईशानकोणमारभ्य आग्नेयादिकोणेषुहरीन्द्रहरभू
मर्थोजीवितुंयदि॥ इदंतइत्यृचातस्यस्थानेग्निंप्रक्षिपेत्पुनः॥ अ...र्गणेशः वायव्यांदेवीति॥ हरौमध्यगतेसतिईशा
क्रांतोयदाशम्यापरासमनलोभवेत्॥ चरुःपथिकृतेकार्यःपूर्णाहु॥ ...स्येगणपतिःनैर्ऋत्यांसूर्यःवायव्यांखगकृता
द्वादशकृत्वस्स्रुचागृहीत्वापूरयेत्स्रुचम्॥ तथाचाज्याहुतिःकार्यासा॥ आग्नेय्यांप्रजेशःनैर्ऋत्यांविष्णुःवायव्यांपार्वतीकः वाद्व्यांमध्ये
केयाज्ञिकाविदुरिति॥ आयतनात्षट्त्रिंशदंगुलात्मकोदेशःशम्या॥ शम्या...यांगणेशः वा० सूर्यः॥ लंबोदरेमध्यगतेस
तनप्रसंगेनस्थलसंकोचादिनावास्थलांतरेग्निनयनप्रसक्तौप्रकारउक्तः तिक्रममाह॥ अत्रईशानादिकल्पना॥ यत्रै

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

च्छुसेश्चेत्तु नश्यति॥ यदिवानुच्छुसन्नीत्वानिधायोच्छुस्यतंपुनः
कटेनातिदूरंवाहरेद्देशंयथारुचि॥स्वांगेनवायवाशम्यापरासात्सा
सादिचोद्यते॥नदीसंतरणेग्रीनांसीमातिक्रमणेतथा॥सर्वत्राद्यंतसी
नान्यथाग्निविनाशनमिति॥अन्यान्यपिभायश्चित्तानिविस्तारभीत्ये
ण्याहजाबालिः ॥कोविदाराकुलित्थांश्चवर्जयेत्कोद्रवांस्तथा॥
स्कर्वागस्यैतानिवर्जयेत्॥मसूरान्लवणान्क्षारांश्चणकान्कोर
ति॥ अथपुनराधाननिमित्तानि॥ विहायाग्निंसभार्यश्चेत्सीम
नमिष्यते॥अत्रसीमागृहसीमानतुग्रामसीमातदुक्तंत्रिकांडमंडनेन
त्यगच्छेत्॥निःसंशयोग्निःखलुनाशमेतिगृहस्यसीमान्त्रविवक्ष
यंव्रजेत्॥उभयोर्विप्रवासेवालौकिकोग्निर्विधीयते॥भगवान्
यदिप्राप्तानसादोषेणयुज्यते॥अथतत्रैववसतिहोमक
नात्॥पैठीनसिः प्रस्रव लीकृतधर्मस्यपीड्यमानस्यश
सद्वयस्योपरिआहितामेरनाहिताग्निवत्सवासोनाः

नियोगः॥ॐ तंतुंतन्वन्रजसोभानुमन्वि
वजनयादैव्यंजनं॥हिरण्यगर्भइत्यस्यहि
ग्रगर्भःसमवर्तताग्रेभूतस्यजातःपतिरेकआ
र्यायव्यदेशेप्रदक्षिणंस्तिष्ठन्नुपतिष्ठेत्॥ततउपवि
मानस्तोकेतनयेमानआयौमानोगोषुमानोअ
मिहे॥त्र्यायुषंजमदग्नेरितिललाटे॥कश्यप
क्षिणस्कंधे॥तन्मेअस्तुत्र्या०वामस्कंधे॥सर्वमस्तु
र्यप्रच्यवेताध्वरेष्वयत्॥स्मरणादेवतद्विष्णोः
इतिसायमौपासनप्रयोगः॥ एवमेवप्रातरपि
सायंकालीनद्वितीयाहुतिवद्वितीयाहुतिंहुत्वाप
दिवस्यादित्यस्यचक्षुःसूर्योगायत्री॥सूर्योपस्था
ग्नेर्नःपार्थिवेभ्यः॥उदुत्यंकण्वःप्रस्कण्वःसूर्योगाय ॥२२॥
केशवः॥दृशेविश्वायसूर्यं॥चित्रंदेवानामांगिरसःकुत्सः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रिकल्प्यप्रवसेदित्याह कात्यायनः॥ निक्षिप्याग्नि
वनेचिरंवसेदिति॥अन्नकार्यंवानितिधनार्थीनतुतपोर्थ्दामध्येईशान्यांमाधवंयजेत्॥ आग्नेय्यांपार्वतीनाथं
स्तंभवेदिज्यातपाद्यर्थंनतुव्रजेदितिसत्यव्रतस्मरणात्॥ येदितिलक्ष्मीपंचायतनम्॥ शंकरेतुसदामध्येईशा
पंथानंशतयोजनम्॥ साग्निस्तुमतियात्येवमग्निहोत्रांश्च॥ वायव्यांचसदापूज्याभवानीभक्तवत्सलेतिशि
स्तथातिपन्नादिहोमकालश्चजागरूकेऽस्मन्मातुःपितामह य्यांगणनाथंचनैर्ऋत्यांतपनंतथा॥ वायव्याम
अथपूजाविधिर्मात्स्ये॥ ॥प्रातर्मध्यंदिनेसायंदेवपूजांसर्वत्रादेवाःशोकदुःखभयप्रदाः॥तन्मंडलस्थि
वम्॥ मध्यान्हेचैवसायंचपुष्पांजलिमपिक्षिपेत्॥ स्कांदे॥ कूर्मेदेव्योहरौशंकरे भास्येनागस्ततारवोहरगणे
भक्त्यावायदिवाभक्त्याकलौमुक्तिमवाप्नुयात्॥ शिलाप्युक्त. वरेनार्याःशंकरभास्करोतिरुद्रवदाप्यस्तारस्तेहा
सूक्ष्मैवयाभवेत्॥ यथायथाशिलासूक्ष्मातथास्यात्तुमहत्फ कोणमारभ्य आग्नेयादिकोणेषुहरौनद्दरश्च
इति॥ तत्रैवस्कांदे शिवनाभिरुक्तः॥ यवमात्रंतुगतः स्याद्यवेशः वायव्यांदेवीति॥ हरौमध्यगतेसतिईशा
षुलोकेषुदुर्लभः॥ वासुदेवमयंक्षेत्रंलिंगंशिवमयंस्मृत॥ नरःगणपतिःनैर्ऋत्यांसूर्यःवायव्यांलगस्तता
रते॥ कलौकलिमलध्वंसंसर्वपापहरंहरिम्॥ येर्चयंतिनरानित्यं त्यांपजेशःनैर्ऋत्यांविष्णुःवायव्यामंबिकाःगदेव्यांमध्य
तायांभगवान्हरिः॥ द्वापारेभगवान्विष्णुःकलौदेवोमहेश्वरः॥पू गणेशः वा॰ सूर्यः॥ लवोदरेमध्यगतेस
हमम्याह॥ अत्रईशानादिकल्पना॥ यत्रै

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

प्रशस्तमित्युक्तंभविष्ये॥ बाणलिंगानिराजेंद्रख्यातानिभुवनत्रये॥
॥हेमाद्रौ॥ पक्वजंबूफलाकारंकुक्कुटांडसमाकृति॥ भुक्तिमुक्तिप्र
त्काभविष्यपुराणे॥ प्रातःसंध्यावसानेतुनित्यंसूर्यंसमर्चयेत्॥ य
अग्निहोत्रादिवेदाश्चयज्ञाश्चबहुदक्षिणाः॥ सूर्यार्चनस्यनैवैतेको
पापस्यदारुणः॥ आराध्यभास्करंमर्त्यस्तन्नाशयतितत्क्षणात्
हमर्चयेद्भानुंतस्यपुण्यंततोधिकम्॥ गृहस्थस्यपंचायतन
ततोहोमंगृहस्थोक्तेनवर्त्मना॥ कृत्वासूर्यंगणपतिंलक्ष्मीमीशं
भेत्॥ अर्चनंमूलमंत्रेणवाकार्यम्॥ मूलमंत्रलक्षणंगारुडे॥ प्र
स्वकंनामसमूलमंत्रःप्रकीर्तितः॥ ब्राह्मेपि॥ ॐकारादिसमायु
त्रइत्यभिधीयते॥ ॐसूर्यायनमइत्यादि॥ वाजपेययाजिनस्तौ
कृगंतेष्विष्टमंत्रमुच्चार्यपाद्यादिनिवेदयेदिति॥ पंचायतनप्र
र्वतीपतिम्॥ आग्नेय्यामेकदंतंचनैर्ऋत्यामच्युतंतथा॥ ल
तनम्॥ हेरंबंतुयदामध्येईशान्यामच्युतंजयेत्॥ आग्रे

नियोगः॥ ॐ तंतुंतन्वन्रजसोभानुमन्वि
र्विजनयादेव्यंजनं॥ हिरण्यगर्भइत्यस्यहि
ण्यगर्भः समवर्तताग्रेभूतस्यजातःपतिरेकआ
र्वायव्यदेशेप्रदक्षिणमनुपतिष्ठेत्॥ ततउपवि
मानस्तोकेतनयेमानआयोमानोगोषुमानोअ
वामहे॥ त्र्यायुषंजमदग्नेरितिललाटे॥ कश्यप
दक्षिणस्कंधे॥ तन्नोअस्तुत्र्या० वामस्कंधे॥ सर्वमस्तु
र्मप्रच्यवेताध्वरेषुयत्॥ स्मरणादेवतद्विष्णोः
त् इतिसायमौपासनप्रयोगः॥ एवमेवप्रातरपि
सायंकालीनद्वितीयाहुतिवद्द्वितीयाहुतिंहुत्वाप
नोदिवस्पात्वित्यस्यचक्षुःसूर्योगायत्री॥ सूर्योपस्था
ग्निर्नःपार्थिवेभ्यः॥ उदुत्यंकण्वःप्रस्कण्वःसूर्योगाय ॥२२॥
तिकेशवः॥ दृशेविश्वायसूर्यं॥ चित्रंदेवानामांगिरसःकुत्सः

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

यजेन्मंत्रीध्वर्तोद्दितइतिगणपतिपंचायतनम् ।। भवानीतुयदामध्येईशान्यांमाधवंयजेत् ।। आग्नेय्यांपार्वतीनाथं
नैर्ऋत्यांगणनायकम् ।। प्रद्योतनंतुवायव्यामाचार्यस्तुप्रपूजयेदितिलक्ष्मीपंचायतनम् ।। शंकरेतुयदामध्येईशा
न्यांश्रीपतिंयजेत् ।। आग्नेय्यांचतथाहंसंनैर्ऋत्यांपार्वतीसुतम् ।। वायव्यांचसदापूज्याभवानीभक्तवत्सलेतिशि
वपंचायतनम् ।। यदातुमध्येगोविंदमैशान्यांशंकरंयजेत् ।। आग्नेय्यांगणनाथंचनैर्ऋत्यांतपनंतथा ।। वायव्याम
म्बिकांचैवयजेन्मंत्रीसमाहितइतिविष्णुपंचायतनम् ।। स्वस्थानवर्जितादेवाःशोकदुःखभयप्रदाः ।। तन्मंडलस्थि
तोराजासाधकश्चविनश्यति ।। बोपदेवश्च ।। शंभौमध्यगतेहरीनहरभूदेव्योहरौशंकरे भास्येनागसुतारवौहरगणे
शाजांबिकास्थापिताः ।। देव्यांविष्णुशिवैकदंतरवयोलंबोदरेजेश्वरेनार्याःशंकरभागतोतिसुखदाव्यस्तास्तुतेहा
निदाः ।। अस्यायमर्थः ।। शंभौमध्यगतेसतिशंकरभागतईशानकोणमारभ्य आग्ने यादिकोणेषुहरीनहरभू
देव्यःस्थाप्याःतथाचईशानेविष्णुःआग्नेय्यामिनःसूर्यःनैर्ऋतेहेरम्बोगणेशःवायव्यांदेवीति ।। हरौमध्यगतेसतिईशा
नादिकोणेषुशंकरेभास्येनागसुताः ।। ईशान्यांशंकरः आग्नेय्यांइभास्योगणपतिःनैर्ऋत्यांसूर्यःवायव्यांनगसुता
देवीरवौमध्यगतेसतिईशानादिषुहरगणेशाजांबिकाःईशान्यांहरःआग्नेय्यांगजशःनैर्ऋत्यांविष्णुःवायव्यामंबिकाःवादेव्यांमध्य
तायांसत्यांईशा० विष्णुशिवैकदंतरवयः ईशा० विष्णुः आ० शिवः नैर्ऋत्यांगणेशः वा० सूर्यः ।। लंबोदरेमध्यगतेस
तिईशानादिषु अजेश्वरेनार्याः ई० विष्णुः आ० शिवः नै० सूर्यः वा० देवीतिक्रममाह ।। अत्रईशानादिकल्पना ।। यत्रै

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दृभानुरुकवियत्सुदेतिप्राचींतुतांवेदविदोवदंतिइतिगौतमोक्तप्राचीमनुसंधायद्रष्टव्या ॥ यत्तुपूज्यपूजकयोर्मध्ये प्राचीप्रोक्ताविचक्षणैः ॥ प्राच्येवप्राचीसोद्दिष्टामुख्यावैदेवपूजनमितिविष्णुयामलवाक्यंतत्तांत्रिकपूजाविषयं ॥उक्तंच श्रीमातामहचरणैराचारमयूखेपूज्यपूजकांतःप्राचीआगमोक्तपूजायामेवतत्परिभाषायामुक्तत्वा दिति ॥ पंचायतनपूजाक्रमोपितन्त्रेवोक्तः ॥ मुख्येपुष्पांजलिंदत्वागणेशाद्यर्चनंभवेत् गणेशएवमुख्यश्चेत्तत्र सूर्यक्रमाद्भवेदितिवचनात्प्रधानदेवतायांपुष्पांजल्यंतंपूजाकांडंसमाप्यपदार्थानुसमयेनगणेशादीनर्चये दिति ॥ शारदातिलकटीकायांतुपुष्पांजलिंमुख्ये आदौदत्वार्चनंकार्यमित्युक्तंवस्तुतस्त्वयमपिपूजाक्रमस्तां त्रिकपूजायामेवज्ञेयः तन्त्रेवोक्तत्वात् ॥ वैदिकपूजायांतुस्थापनक्रमएव ॥ अतएववाजपेययाजिभिर्विष्णुशि वगणेशसूर्यदुर्गाभ्योनमइतिश्लिष्टमंत्रउक्तोविष्णुपंचायतने ॥ सूर्यपंचायतनपूजनेतुक्रमउक्तः ॥ पद्मपुराणे ॥ आदित्यंगणनाथंचदेवींरुद्रंयथाक्रमम् ॥ नारायणविशुद्धाख्यमंतेचकुलदेवताः ॥ तथातत्रैव ॥ रविर्विनायकश्चं डीईशोविष्णुस्तुपंचमः ॥ अनुक्रमेणपूज्यंतेव्युत्क्रमेणमहद्भयमिति ॥ सूर्यातिरिक्तपंचायतनादिपूजायामप्या दौसूर्यपूजांविधाय ॥ विष्ण्वादिदेवानांपूजाकार्या ॥ तदुक्तंब्राह्मे ॥ अपूज्यप्रथमंसूर्यमपरान्यःप्रपूजयेत् ॥ न तद्गृहकृतंपापंसंप्रतीच्छंतिदेवताइति ॥ इदंचपूजनंभूतशुद्धिंप्राणप्रतिष्ठांमातृकान्यासंचविधायकार्यमि पुष्पादेसपारिजातेऽद्वयः ॥ शौनकोपि ॥ कृत्वातुभूतशुद्धिंचमातृकान्यासमाचरेदिति पूजाप्रकरणेउक्तंत-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ॐ भूर्भुवः स्वः ॥ देवोभूत्वादेवान्यजेदिति ॥ रामतापिन्यांच देवोभूत्वायजेद्देवंनादेवोदेवमर्चयेत् ॥ मंत्रमहोदधा
वपि ॥ देवार्चायोग्यताप्राप्त्यैभूतशुद्धिंसमाचरेत् ॥ भूतशुद्धिंविधायैवंप्राणस्थापनमाचरेत् ॥ एवंप्राणान्
प्रतिष्ठाप्यमातृकान्यासमाचरेत् ॥ एवंमूलवाक्यानुसारेणेत्यर्थः ॥ मूलवाक्यानितुग्रंथविस्तृतिभयान्नोक्ता
नि ॥ तानिमत्कृतिमंत्रमार्तंडेद्रष्टव्यानीतिदिक् ॥ अथपुरुषसूक्तविधानं ॥ अर्चनंसंप्रवक्ष्यामिविष्णोरमित
तेजसः ॥ यत्कृत्वामुनयःसर्वेपरंनिर्वाणमाप्नुयुः ॥ आनुष्टुभस्यसूक्तस्यत्रिष्टुबंतस्यदेवताः ॥ पुरुषोयोजगद्बी
जंऋषिर्नारायणःस्मृतः ॥ प्रथमांविन्यसेद्वामेद्वितीयांदक्षिणेकरे ॥ तृतीयांवामपादेचचतुर्थींदक्षिणेन्यसेत्
॥ पंचमींवामजानौतुषष्ठींवैदक्षिणेन्यसेत् ॥ सप्तमींवामकट्यांतुअष्टमींदक्षिणेतथा ॥ नवमींनाभिमध्येतु
दशमींहृदयेतथा ॥ एकादशींकंठमध्येद्वादशींवामबाहुके ॥ त्रयोदशींदक्षिणेतुतथैवास्येचतुर्दशीं ॥ अ
क्ष्णोःपंचदशींचैवविन्यसेन्मूर्ध्निषोडशीं ॥ एवंन्यासविधिंकृत्वापंचांगानिसमाचरेत् ॥ ब्राह्मणोस्येत्यादिभि
श्चऋग्भिःपंचांगकल्पना ॥ हृदयंचशिरःशिखाकवचंचास्त्रमेवच ॥ यथादेहेतथादेवेन्यासंकृत्वायथावि
धि ॥ एवंन्यासविधिंकृत्वापश्चात्पूजांसमारभेत् ॥ न्यासेनतुभवेत्सोपिस्वयमेवजनार्दनः ॥ आद्ययावाहयेद्दे
वमृचातुपुरुषोत्तमम् ॥ द्वितीययासनंदद्यात्पाद्यंचैवतृतीयया ॥ अर्घ्यंचतुर्थ्यादातव्यंपंचम्याचमनीयकम् ॥
षष्ठ्यास्नानंप्रदेयंतुसप्तम्यावस्त्रमेवच ॥ यज्ञोपवीतमष्टम्यानवम्याचंदनंस्मृतं ॥ पुष्पंदशम्यादातव्यमेका

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

दश्यातु धूपकं॥ द्वादश्यादीपकंदद्यात्त्रयोदश्यानिवेदनं॥ चतुर्दश्यानमस्कारंपंचदश्याप्रदक्षिणां ॥उद्वास-
नंतुषोडश्याउपचारास्तुषोडश॥ स्नानेवस्त्रेचनैवेद्येदद्यादाचमनीयकम्॥ हुत्वाषोडशभिर्मंत्रैर्दद्यात्पुष्पाणि
षोडश॥ तत्त्वसर्वंजपेद्भूयःपौरुषंसूक्तमेवच॥ षण्मासात्सिद्धिमाप्नोतित्येवमेवसमर्चनात्॥ अत्रयद्यप्यावा
हनंविसर्जनंचोक्तंतत्सर्वंप्राणप्रतिष्ठापूर्वकप्रतिमादिपूजनविषयम्॥ अन्यत्रत्वादावंतेचपुष्पांजलिसम
र्पयेत्॥ आद्यावंतेचमंत्राभ्यांपुष्पांजलिसमर्पणमितिनारदीयवाक्यात्॥ वस्त्रंप्रत्यहंननवीनंकिंतुसमर्पित
मेवाभ्युक्ष्यसमर्पयेत्॥ तदुक्तंतत्त्वसागरे॥ वस्त्रमभ्युक्षणाच्छुद्धंस्यदपरंतुदिनेदिने॥ आचारमयूखेमंत्रराज
विधौ॥ प्रतिमापट्टयंत्राणांनित्यस्नानंनकारयेत्॥ कारयेत्पूर्वदिवसेयथामलनिवारणमितिकूर्मपुराणे॥न
विष्णवाराधनात्पुण्यंविद्यतेकर्मवैदिकं॥ तस्मादनादिमध्यांतंनित्यमाराधयेद्धरिम्॥ तद्विष्णोरितिमंत्रेण
सूक्तेनपौरुषेणवा॥ नैताभ्यांसदृशोमंत्रोवेदेषूक्तश्चपावनः॥ अथवादेवमीशानंभगवंतंसनातनं॥ आराध
येन्महादेवंभावपूतोमहेश्वरम्॥ मंत्रेणरुद्रगायत्र्याप्रणवेनाथवापुनः॥ ईशानेनाथवारुद्रैस्त्र्यंबकेनस
माहितः॥ तथोंनमःशिवायेतिमंत्रेणानेनवायजेदिति॥ यजनप्रकारंबौधायनोप्याह॥ अथातोहरस्यपरिचर्या
विधिंव्याख्यास्यामः स्नात्वाशुचौदेशेगोमयेनोपलिप्यप्रतिकृतिंकृत्वाक्षतपुष्पैर्यथालाभंसमर्चयेत्॥सह ॥२६॥
पुष्पोदकेनमहादेवमावाहयेत्॥ ॐ भूःमहादेवमावाहयामि॥ ॐ भुवःमहादेवमावाहयामि॥ ॐ स्वःमहा०

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ॐ भूर्भुवः स्वर्महादेवमावाहयामि इत्यावाह्यायातु भगवान्महादेव इत्यथस्वागतेनाभिवंदेत्स्वागतमनेना
स्वागतं भगवते महापुरुषायेति तस्यासनं कूर्चं समास्तां भगवन्महादेव इत्यत्र कूर्चं ददाति भगवते यं कूर्चोद र्भमयस्त्री
वृद्ध रितः सुवर्णस्तं जुषस्वेति ॥ अत्रस्थानानिकल्पयति ॥ अग्रतो ब्रह्मणे कल्पयामि दक्षिणतः स्कंदाय कल्प
यामि विनायकाय कल्पयामि पश्चिमतः स्थूलाय कल्पयामि उत्तरतः उमायै कल्पयामि नंदिकेश्वराय कल्प
यामीति कल्पयित्वा सावित्र्या पात्रमभिमंत्र्य प्रक्षाल्य तिरः पवित्रं मध्य आनीय सह पवित्रेणादित्यं दर्शयेत्॥
ॐ मित्यमृतमिति स्नानं ॥ ॐ स्वरिति रुद्रेण पाद्यासनवेनार्घ्यमथव्याहृतिभिर्निर्माल्यमपोह्योत्तरतश्चंडा
य नम इत्यथैनं स्नापयित्वापोहिष्ठा मयोभुव इति तिसृभिर्हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका इति चतसृभिः पव
मानः सुवर्चन इत्येतेनानुवाकेन स्नापयित्वाद्भिस्तर्पयति भवं देवं तर्पयामि शर्वं देवं त॰ ईशानं देवं त॰ पशुप
तिं देवं त॰ रुद्रं देवं त॰ उग्रं देवं त॰ भीमं देवं त॰ महांतं देवं तर्पयामीति तर्पयित्वाथैतानि वस्त्रयज्ञोपवीतान्याच
मनीयान्युदकेन व्याहृतिभिर्दत्वा व्याहृतिभिः प्रदक्षिणमुदकं परिषिच्य ॥ नमस्ते रुद्र मन्यव इति गंधं दद्या
त्सहस्राणि सहस्रश इति पुष्पं दद्यादीशानं त्वा भुवनानामधिश्रियमिति चाक्षतान्दद्यात्सावित्र्या धूपस्उद्दी
प्यस्वेति दीपं देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेश्विनोर्बाहुभ्यां भगवते महादेवाय जुष्टं चरुं निवेदयामीति नैवेद्यमथा
ष्टभिर्नामधेयैरष्टौ पुष्पाणि दद्यात् भवाय देवाय नमः शर्वाय देवाय नमः ॥ ईशानाय देवाय नमः ॥ पशुपतये

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

देवाय०॥ रुद्रायदेवाय०॥उग्रायदेवाय०॥ भीमायदे०॥ महतेदेवा०॥ नमोब्रह्मणेनमः॥स्कंदायनमः॥प्र-
यातुभगवानीशःसर्वलोकनमस्कृतः॥अनेनहविषातृप्तःपुनरागमनायच॥पुनःसंदर्शनायचेतिप्रतिमास्था
नेष्वप्स्वग्नावाहनविसर्जनवर्ज्यंसमानमन्यत्स्वस्त्ययनमित्याचक्षतेभगवान्बौधायनइति॥ अथपूजोपयुक्ता
निपुष्पाणि॥तत्रादौसूर्यपूजायांविहितानि॥ भविष्यपुराणे॥ मालिनीमल्लिकाचैवदूर्वाचाशोककर्णिका॥पा
टलाकरवीराणिजपाजयंतिरेवच॥ चंपकोवकुलंचैवतथैवागस्तिकिंशुकौ॥भास्करस्यप्रपूजार्थंमाल्याण्ये-
तानिनित्यशः॥ नीलोत्पलसहस्रेणनीलोत्पलशतेनच॥रक्तैश्चकरवीरैश्चयस्तुपूजयतेरविम्॥वसेदर्कपुरे
श्रीमान्सूर्यतुल्यपराक्रमइति॥अथविहितपत्राणि बिल्वपत्रंशमीपत्रंभृंगराजस्यपत्रकं॥ तमालपत्रंचहरेः
सद्यःस्तुष्टिकरंरवेः॥ तुलसीकालतुलसीतथारक्तंचचंदनं॥केतकीपत्रकुसुमंसदैवतपनप्रियमिति॥अन्या
न्यपिगणेशादिपूजायांविहितनिषिद्धानिग्रंथविस्तरभियेहनोक्तानितान्याचारमयूखादिग्रंथेभ्योवगंतव्या
नि॥ तत्रापूर्वाभावेपर्युषितान्यपिग्राह्याणीत्युक्तंस्मृत्यंतरे॥ पंकजंपंचरात्रंस्याद्दशरात्रंचबिल्वकं॥तुल
स्येकादशाहंतुपुनःप्रक्षाल्यपूजयेत्॥ स्कांदे॥ गंगाजलस्यग्राह्यत्वंपूजनेभक्तिसंयुतः॥ भविष्ये॥ नाक्षतै
रर्चयेद्विष्णुंनतुलस्यागणेश्वरम्॥ दूर्वाभिर्नार्चयेद्दुर्गांकेतकैर्नमहेश्वरम्॥ अक्षतानिषेधस्तुशालग्रामपरः
शालग्रामशिलासेवनाक्षतैरर्चयेद्द्विजइतिविष्णूक्तेः॥उक्तंचवार्तिके॥सामान्यविधिरस्पष्टःसंह्रियेतविशेषइ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ति ॥ नांगुष्ठेमर्द्दयेद्देवंनाधःपुष्पैःसमर्चयेत् ॥ कुशाग्रैर्नाक्षिपेत्तोयंवज्रपातसमंभवेत् ॥ नशकैःपूजयेद्देवंकु
ष्मैर्नमहीगतैः ॥ नविशीर्णदलैःशिष्टैर्नाशुभैर्नाविकाशिलैः ॥ पूतिगंधोग्रगंधीनिअल्पगंधीनिवर्जयेत्
वामने ॥ ह्रिरुकाकंकणंदारुमल्लिकागुरुवासिता ॥ शंखजातीफलंश्रीमत्प्रियाधूपाहरेरिमे ॥ ह्रिरुकामांसी
॥ कंकणंगुग्गुलुःशंखोनखं ॥ धृततैलैर्विनाकिंचिद्दिपार्थंनसमाहरेत् ॥ पाद्मे ॥ नैवेद्यपात्रंवक्ष्यामिकेश
वायमहात्मने ॥ हैरण्यंराजतंकांस्यंताम्रंमृन्मयमेवच ॥ पालाशपद्मपत्रंवापात्रंविष्णोरतिप्रियम् ॥
हविःशाल्योदनंदिव्यमाज्ययुक्तंसशर्करम् ॥ नैवेद्यंदेवदेवाययावकंपायसंतथा ॥ नैवेद्यवस्त्वलाभेतु
फलानिविनिवेदयेत् ॥ फलानामप्यलाभेतुतोयान्यपिनिवेदयेत् ॥ मरीचिः ॥ विधायदेवतापूजांप्रातर्हो
मादनंतरम् ॥ गुरूक्तेनतुमार्गेणमूलमंत्रंजपेद्बुधइति ॥ भविष्ये ॥ समभ्यर्च्यपिबेद्देवान्यःपादसलिलंहरेः ॥ स
यातिपरमंस्थानंतद्विष्णोःपरमंपदम् ॥ विष्णुपादाभिषिक्तंयःपात्रेणैवपिबेज्जलम् ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तःस
यातिपरमांगतिं ॥ यत्पादसलिलंविष्णोःकरेणपिबतेयदि ॥ समूढोनरकंयातियावदिंद्राश्चतुर्दशेति ॥ पुल
स्त्यः ॥ शालग्रामशिलावारिसोमपानंदिनेदिने ॥ पात्रांतरेणतद्ग्राह्यंकरेणसुरयासममिति ॥ मोङ्करेणपा
नविधायकानिवचनानि ॥ प्रायःपांचरात्रादिपठितत्वेनतदनुयायिपराणि ॥ नतुवैदिकपराणि । स्मृतिषुनिषेधा
त् ॥ अगस्त्यः ॥ शालग्रामशिलातोयमपीत्वायस्तुमस्तके ॥ प्रक्षेपणंप्रकुर्वीतब्रह्महासनिगद्यते ॥ यदासर्व

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

आ० दुरितक्षयकामः स्मृत्यंतरोक्तविप्रपादसलिलपानमिच्छतितदाक्रमः पाद्मे॥ विष्णुपादोदकात्पूर्वंविप्र कौ०
॥२८॥ पादोदकंपिबेत्॥विरुद्धमाचरेद्यस्तुब्रह्महासनिगद्यतइति॥ अथशिवलिंगनैवेद्यभक्ष्याभक्ष्यविचारः॥पद्म
पुराणे॥ द्रव्यमन्नंफलंतोयंशिवस्वंनस्पृशेत्क्वचित्॥ लंघयेन्नैवनिर्माल्यंकूपेसर्वंविनिक्षिपेत्॥मक्षिकापाद
मात्रंयःशिवस्वमुपजीवति॥ लोभान्मोहात्सपच्येतकल्पांतंनरकेनरइति॥पाद्मस्कांदब्राह्मपुराणेसंग्रहेषु॥
शिवउवाच॥ अनर्हंममनैवेद्यंपत्रंपुष्पंफलंजलम्॥शालग्रामशिलालग्नंसर्वंयातिपवित्रताम्॥नैवेद्यंमन
रोभुक्त्वाशुद्ध्यैचांद्रायणंचरेदिति॥ निर्माल्यकल्पनाचोक्तासिद्धांतशेखरे॥ धराहिरण्यगोरत्नताम्ररौप्यां
शुकादिकान्॥विहायशेषंनिर्माल्यंचंडेशायनिवेदयेत्॥ अन्यदन्नादिपानीयंतांबूलंगंधपुष्पकम्॥दद्या
च्चंडायनिर्माल्यंशिवभुक्तंतुसर्वशःइति॥ क्वचिच्छिवलिंगनैवेद्यभक्षणेदोषाभावउक्तः॥शिवनारदसंवादे
॥बाणलिंगेतुचंडांशोनचनिर्माल्यकल्पना॥सर्वंबाणार्पितंग्राह्यंभक्ताभक्तैश्चनान्यथा॥ग्राह्याग्राह्यवि
चारोयंबाणलिंगेनविद्यते॥तदर्पितंजलंचान्नंग्राह्यंप्रसादसंज्ञया॥बाणलिंगेस्वयंभूतेचंद्रकांतेहृदिस्थि
ते॥ चांद्रायणसमंज्ञेयंशंभोर्नैवेद्यभक्षणमिति॥ अथपूजाप्रयोगः॥ आचम्यदेशकालौस्मृत्वाममउ० य
थाशक्तियथाज्ञानंयथामीलितोपचारैःश्रीसूर्यादिपूजांकरिष्ये॥तदंगत्वेनात्मशुद्ध्यर्थंभूतशुद्ध्यादिक ॥२८॥
रिष्ये॥इतिसंकल्प्य॥ पृथ्वीत्यस्यमेरुपृष्ठःकूर्मःसुतलंछंआसनेवि०॥पृथ्वित्वया०॥ अपसर्पंतुयामंदवाश्च

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नान्यनुष्टुप्॥ भूतोत्सादनेविनियोगः॥ ॐ अपस०॥ मारभइतिपादतलपार्श्वेनभूमिंत्रिः मत्स्य॥ देवा आ-
यांतुयातुधानाअपयांतु॥ विष्णोदेवयजनंरक्षस्व॥ येभ्योमाते त्यस्यगयःप्लातोविश्वेदेवाजगती॥ मनु
ष्यगंधनिवारणेविनियोगः॥ एवापित्रइत्यस्यवामदेवोबृहस्पतिर्विश्वेदेवास्त्रिष्टुप्॥ मनुष्यगंधनिवारणे-
वि०॥ ॐ येभ्योमातामधुमत्पिन्वतेपयःपीयूषंद्यौरदितिरद्रिबर्हाः॥ उक्थशुष्मान्वृषभरान्त्स्वप्नसस्ताँआदित्याअनु
मदास्वस्तये॥ ॐ एवापित्रेविश्वदेवायवृष्णेयज्ञैर्विधेमनमसाहविर्भिः॥ बृहस्पतेसुप्रजावीरवंतोवयंस्या
मपतयोरयीणां॥ आगमार्थंतुदेवानांगमनार्थंतुरक्षसाम्॥ कुरुघंटेवरं तत्रदेवानांस्थानसन्निधाविति
घंटांवादयित्वाभूतशुद्धिंकुर्यात्॥ मूलाधारेकुंडलिनींध्यात्वाहुमित्युत्थाप्यसुषुम्णामार्गेणहृदयस्थं
जीवंब्रह्मणिहंसइतिविलाप्य॥ पादादिजान्वंतंपृथिवींलंबीजयुतांध्यात्वा॥ जान्वादिनाभ्यंतंवंबीजयु
तंजलंध्यात्वा॥ नाभ्यादिहृदयांतंरंबीजयुतमग्निंध्यात्वा॥ हृदादिभ्रूमध्यांतंयंबीजयुतंवायुंध्यात्वा
॥ भ्रूमध्यादिब्रह्मरंध्रांतंहंबीजमाकाशंध्यात्वा॥ भूतानिप्रत्येकंसंविलापयेत्॥ पृथिवीमप्सुसंहरामि॥
जलमग्नौसंहरामि॥ अग्निंवायौसं०॥ आकाशमहंकारेसं०॥ अहंकारंमहत्तत्वेसं हरामि॥ महांतंप्रकृ
तौसं०॥ प्रकृतिंशुद्धब्रह्मणिसंहरामि॥ आत्मानंब्रह्माहमस्मीतिध्यात्वादक्षिणकुक्षावधोमुखंपापपुरु
षंध्यात्वा यमितिबीजेनद्वात्रिंशद्वारमावर्तितेनवामनासयावायुमापूर्यरमितिबीजेनचतुःषष्टिवारमाव

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

आ० र्तितेनकुंभकेनकृत्वापापपुरुषदेहंनिर्दहेत्पुनर्यमितिबीजेनषोडशवारमावर्तितेनपापभस्मदक्षिणनासयारे कं०
॥२९॥ चयेत् ततोवमित्यमृतबीजेनदेहोत्थंभस्मसंप्लाव्य लमितिबीजेनैकीकृत्यस्वर्णंभावयित्वा हमितिबीजेनस
र्वांगान्युद्धृत्यकनककमयंशरीरंध्यात्वा पुनरात्मनः सकाशादाकाशः संभूतः आकाशाद्वायुः वायोरग्निः अग्नेरा
पः अद्भ्यः पृथिवीतिभूतान्युत्साद्यस्वस्थानगानिध्यात्वासोहमितिमंत्रेणकुंडलिनीसहितंजीवंहृद्यानीय-
सुधामयंजीवंहृदिनिधायकुंडलिनींमूलाधारेगतांध्यायेदितिभूतशुद्धिः॥ अथप्राणप्रतिष्ठा॥ अस्यश्री
प्राणप्रतिष्ठामंत्रस्य ब्रह्मविष्णुरुद्राऋषयः ऋग्यजुःसामानिछंदांसि प्राणशक्तिर्देवता आंबीजं ह्रींशक्तिः
क्रौंकीलकं प्राणस्थापनेविनियोगः ब्रह्मविष्णुरुद्रेभ्योनमः शिरसि॥ ऋग्यजुःसामभ्योनमःमुखे॥ प्राण
शक्त्यैनमः हृदये॥ आंनमःगुह्ये॥ क्रौंह्रींनमःपादयोरितिऋष्यादि॥ आदौकरन्यासः॥ ङं कंखंघंगं· आ
काशवायुवन्हिजलपृथिव्यात्मनेहृदयायनमः॥ ञंचंछंझंजं· शब्दस्पर्शरूपरसगंधात्मनेशिरसेस्वाहा॥
णंटंठंढंडं श्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वाघ्राणात्मनेशिखायैवषट्॥ नंतंथंधंदं वाक्पाणिपादपायूपस्थात्मनेकव
चायहुम्॥ मंपंफंभंबं वक्तव्यादानगमनविसर्गानंदात्मनेनेत्रत्रयायवौषट्॥ शं यंरंवंलंक्षंषंसंळंहं मन्न
बुद्ध्याहंकारचित्तात्मनेअस्त्रायफडितिछोटिकात्रयंकृत्वाध्यायेत्॥ रक्ताम्भोधिस्थपोतोल्लसदरुणसरोजा २९॥
धिरूढाकराब्जैः पाशांकोदंडमिक्षूद्भवगुणमथचाप्यंकुशंपंचबाणान्॥ बिभ्राणासृक्कपालंत्रिनयनलसि

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तापीनवक्षोरुहाढ्यादेवीबालार्कवर्णाभवतुसुखकरीप्राणशक्तिःपरानइतिध्यात्वा ॥ मनसासंपूज्यहृदय
करंनिधाय ॥ आंह्रींक्रोंयंरंलंवंशंषंसंहों ॐ क्षंसंहंसः ॥ ह्रींओंहंसःममप्राणइहप्राणाः ॥ आंह्रींक्रो
मित्याद्युच्चार्यममजीवइहस्थिताः ॥ आंह्रीं० ॥ ममसर्वेंद्रियाणि ॥ आंह्रीं० ममवाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रघ्रा
णजिह्वाप्राणाइहागत्यसुखंचिरंतिष्ठंतुस्वाहा ॥ ॐ क्षंसंहंसः ह्रीं० ओं अष्टत्रिंशाधिकशताक्षरमनु
प्राणप्रतिष्ठामंत्रंत्रिवारंजपित्वाषोडशप्रणवान्जपित्वा केचित्तुप्रणवाद्योयमोमामित्यादिवदेदिति त
त्रमूलंचिंत्यम् ॥ अथमातृकान्यासः ॥ तत्रादौप्राणायामः ॥ अंआंइंईंउंऊंऋंॠंऌंॡंएंऐंओंऔंअंअः
॥ इतिषोडशस्वरान्सबिंदूनुच्चारयन्वामनासयावायुमापूर्यकादिमांतैर्बिंदुयुतैः कुंभकंकृत्वायादि-
क्षांतैः सबिंदुकैर्दक्षिणनासयारेचयेत् ततोस्य अंतर्मातृकामंत्रस्य ब्रह्माऋषिःसरस्वतीदेवतागाय
त्रीछंदः हलोबीजानिस्वराःशक्तयःशरीरशुद्ध्यर्थेन्यासेविनियोगः ॥ ब्रह्मणेनमःशिरसि ॥ गायत्र्यैनमः
मुखे ॥ सरस्वत्यैनमोहृदये ॥ हल्भ्योनमोगुह्ये ॥ स्वरेभ्योनमःपादयोः ॥ अंकंखंगंघंङंआंअंगुष्ठाभ्यां-
नमः ॥ इंचंछंजंझंञंइं तर्जनीभ्यां० ॥ उंटंठंडंढंणंउं मध्यमाभ्यां० ॥ एंतंथंदंधंनंऐं अनामिकाभ्यांनम उ
ॐ पंफंबंभंमं औंकनिष्ठिकाभ्यां० ॥ अंयंरंलंवंशंषंसंहंळंक्षंअः करतलकरपृष्ठाभ्यां० ॥ अंकंखं ग
घंङं आंहृदयायनमः ॥ इंचंछंजंझंञंईं शिरसेस्वाहा ॥ उंटंठंडंढंणंऊं शिखायैवषट् एंतंथंदंधंनंऐंकव

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आ० चायहुं॥ ओं पं फं बं भं मं ओं नेत्रत्रयाय वौषट् अं यं रं लं वं शं षं सं हं ळं क्षं अः अस्त्राय फट्॥ ध्यानं॥ अत्र अं र्के०
॥३०॥ तर्मातृकावश्यकं कार्यं अक्षस्रक्कुंभकसालेख्याविद्याहस्तांत्रिलोचनाम्॥ चंद्रमौलिंकुचानम्रां रक्ताङ्गस्थां
गिरं भजेइति ध्यात्वा मनसासंपूज्य मातृकामंत्रं त्रिजपित्वा देवं स्नानशिलायां निधाय तदग्रे चंदनेन षट्को
णमंडलत्रयमुदक्संस्थमालिख्याभ्यर्च्य शंखं प्रणवेनाद्भिः पूरयित्वा दक्षिणे मंडले संस्थाप्याभ्यर्च्य प्रार्थ
येत्॥ त्वं पुरा सागरोत्पन्नो विष्णुना विधृतः करे॥ निर्मितः सर्वदेवैस्त्वं पांचजन्य नमोस्तु ते॥ पृथिव्यां यानि
तीर्थानि स्थावराणि चराणि च॥ तानि तीर्थानि शंखेस्मिन्विशंतु ब्रह्मशासनादित्युक्त्वा शंखमुद्रां प्रदर्श्य मध्य
मंडले महार्घ्यं गायत्र्याद्भिः पूरयित्वा पूजयेत् उत्तरमंडले ताम्रकलशं संस्थाप्य संपूज्य कलशस्येति मंत्रैस्ती
र्थान्यावाह्य शंखोदकेनात्मसहितं पूजासंभारं प्रोक्ष्य पुरुषसूक्तेन न्यासं कुर्यात्॥ सहस्रशीर्षेति नाराय
णः पुरुषोनुष्टुप् अंत्यात्रिष्टुप् स्वांगन्यासे विनियोगः॥ ॐ सहस्रशीर्षा० गुलं १ वामकराय नमः ॐ पुरुष
एवेदं० हति २ दक्षिणकरे ॐ एतावानस्य महि० दिवि ३ वामपादे ॐ त्रिपादूर्ध्व० अभि ४ दक्षिणपादे ॐ त
स्माद्विराळ० पुरः ५ वामजानौ ॐ यत्पुरुषेण हविषा० त्सविः ६ दक्षिणजानौ ॐ तं यज्ञं बर्हिषि प्रौ० ऋषये ७
वामकट्यां ॐ तस्माद्यज्ञात्स० ऋषये ८ दक्षिणकट्यां ॐ तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत ऋच० यत ९ नाभौ ॐ तस्माद ॥३०॥
श्वा अजायंत ये के चो० वयः १० हृदये ॐ यत्पुरुषं व्य० च्येते ११ कंठे ॐ ब्राह्मणोस्य० यत १२ वामभुजे ॐ चंद्रमा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मनसो॰ यत १३ दक्षिणभुजे ॐ नाभ्या आसी॰ यन् १४ मुखे ॐ सप्तास्यासन्॰ पशू १५ भ्रुवोर्मध्ये ॐ यज्ञेनय
ज्ञ॰ देवाः १६ मूर्ध्नि॥ अथ पंचांगन्यासः॥ ॐ ब्राह्मणोस्येति हृदये ॐ चंद्रमा मनस इति शिरसि ॐ नाभ्या आ
सीदिति शिखायां ॐ सप्तास्यासन्निति कवचाय हुं ॐ यज्ञेन यज्ञेनेति अस्त्राय फट् एवमेव देवांगन्यासं कृत्वा
षोडशोपचारैः पूजयेत्॥ ॐ सहस्रशीर्षा॰ श्रीसूर्यगणेशमहालक्ष्मीशिवाविष्णुभ्यो नमः पुष्पं समर्पयामि
ॐ पुरुषए॰ आसनं स॰ ॐ एतावानस्य॰ पाद्यं सम॰ पाद्योत्तरं नाममंत्रेणैवाचमनीयं ॐ त्रिपादूर्ध्व॰ अर्घ्यं स
म॰ ॐ तस्माद्विराळ॰ आचमनीयं ॐ यत्पुरुषेण॰ स्नानं स॰ सति संभवे पंचामृतस्नानान्यत्रैव कारयित्वा सू
क्तेनाभिषेकः कार्य इति संप्रदायः आचमनीयं॰ ॐ तं यज्ञं॰ वस्त्रं स॰ ॐ तस्माद्यज्ञा॰ यज्ञोपवीतं आचमनी
यं ॐ तस्माद्यज्ञा॰ गंधं॰ ॐ तस्मादश्वा॰ पुष्पं॰ ॐ यत्पुरुषं॰ धूपं॰ ॐ ब्राह्मणोस्य॰ दीपं॰ ॐ चंद्रमा॰ नैवे
द्यं॰ आचमनं॰ करोद्वर्तनादि ॐ नाभ्या॰ नमस्कारं ॐ सप्तास्यासन्॰ प्रदक्षिणां ॐ यज्ञेन॰ पुष्पांजलिं॰ त
तः शि ष्टमंत्रेण नीराजनं कृत्वा अग्निमावाह्य पुरुषसूक्तेन प्रत्यृचमाज्यं हुत्वा पुनस्तेनैव सूक्तेन षोडश
पुष्पाण्यर्पयित्वा सूक्तं जपेत् तदनंतरं स्वोपदिष्टमूलमंत्रं यथाशक्ति जपित्वा कर्मेश्वरार्पणं कृत्वा घंटां संपू
ज्य देवं प्रार्थयेत् तत्रमंत्राः॥ आवाहनं न जानामि न जानामि विसर्जनं॥ पूजां चैव न जानामि क्षम्यतां परमेश्व
र॥ १॥ मंत्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं सुरेश्वर॥ यत्पूजितं मया देव परिपूर्णं तदस्तु मे॥ २॥ अन्यथा शरणं ना

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्त्वमेवशरणंमम॥ तस्मात्कारुण्यभावेनरक्षस्वपरमेश्वर॥३॥ भूमौस्खलितपादानांभूमिरेवावलंबनम्
॥ त्वयिजातापराधानांत्वमेवशरणंमम॥४॥ इतिप्रार्थ्य॥ शंखमध्येस्थितंतोयंभ्रामितंकेशवोपरि॥ अंगलग्नं
मनुष्याणांब्रह्महत्यांव्यपोहतु॥१॥ इतिदेवोपरिभ्रामयित्वाजलंशिरसिचाभ्युक्ष्य अकालमृत्युहरणंब्रह्मह
त्याविनाशनम्॥ रोगघ्नंपुण्यदंपास्येस्कुरपादावनेजनमितिमंत्रेणदेवतीर्थंपिबेज्जलमितिसंक्षेपः इति
श्रीभारद्वाजमहादेवभट्टात्मजदिवाकरकृते आचारार्के अष्टधाविभक्तस्यदिवसस्यप्रथमभागकृत्यं॥ स
नातनंचिन्मयमानबीजंसंसारवृक्षस्यगिरामगम्यम्॥ रामाभिधंज्योतिरहर्निशंतद्धृदब्जकोशेस्फुरतान्म
दीये॥१॥ ॥अथद्वितीयभागकृत्यम्॥ ॥मदनरत्ने दक्षः॥ दिवसस्याद्यभागेतुसर्वमेतत्समाचरेत्॥
द्वितीयेचतथाभागेवेदाभ्यासोविधीयते॥१॥ वेदाभ्यासोपिपंचधे त्युक्तमाचारमयूखेषट्त्रिंशन्मते वेद
स्वीकरणंपूर्वंविचारोभ्यसनंजपः॥ तद्दानंचैवशिष्येभ्योवेदाभ्यासोहिपंचधेति॥ कौर्मे॥ जपेदध्यापयेच्छि
ष्यान्धारयेद्वाविचारयेत्॥ अवेक्षेतचशास्त्राणिधर्मादीनिद्विजोत्तमइतिद्वितीयभागकृत्यम्॥ ॥अथतृ
तीयभागकृत्यमाह॥ दक्षः॥ तृतीयेचतथाभागेपोष्यवर्गार्थसाधनम्॥ पोष्यवर्गमप्याह॥ मातापितागु
रुर्भार्याप्रजाहीनःसमाश्रितः॥ अभ्यागतोतिथिश्चाग्निःपोष्यवर्गउदाहृतः॥ ज्ञातिर्बंधुजनोहीनस्तथाना ॥३१॥
थःसमाश्रितः॥ इतितृतीयभागकृत्यम्॥ ॥अथचतुर्थभागकृत्यम्॥ दक्षस्मृतौ॥ चतुर्थेतुदिवाभागे

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्नानार्थंमृदमाहरेत्॥ तिलपुष्पकुशादींश्च स्नायाच्चाकृत्रिमेजले॥ गृह्यपरिशिष्टे॥ अथमध्यंदिनेतीर्थंमे
त्यस्नायान्नास्मिन्ब्रह्मयज्ञतर्पणाद्दूस्नानंनिष्पीडयेदिति तच्च प्रतिपत्षष्ठ्येकादशीरविभौमभृगुवारभरणी
कृत्तिकामघानक्षत्रमन्वादियुगादिभिन्नतिथौकार्यं तत्रतन्निषेधात् निषेधवाक्यानितुमदनरत्नादिग्रंथे
षुद्रष्टव्यानि॥ अथमध्यान्हस्नानप्रयोगः॥ नदीतीरमेत्यप्रक्षालितमुखपादपाणिराचांतोदर्भशिरःप्र
चोदेशेशकृत्मृत्तिकातंदुलयवतिलांश्च निधायमलस्नानंविधायदेशकालौस्मृत्वा ममसमस्तपापक्षया
पुरभिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंमध्यान्हस्नानंकरिष्ये इतिसंकल्प्य मृत्तिकांगायत्र्यादाय अश्वक्रां
तेरथक्रांतेविष्णुक्रांतेवसुंधरे॥ शिरसाधारयिष्यामिरक्षस्वमांपदेपदे॥ उद्धृतासिवराहेणकृष्णेनशतबा
हुना॥ मृत्तिकेहरमेपापंयन्मयादुष्कृतंकृतमित्यभिमंत्र्यगायत्र्याप्रोक्ष्य गायत्रीशिरःसंज्ञकेन ॐ आपो
ज्योतीरसोमृतंब्रह्म भूर्भुवःस्वरोमितिमंत्रेणावृत्त्यात्रेधाविभज्यैकेन भागेनमूर्धादिनाभिपर्यंतंद्वितीय
भागेननाभेरधःपादपर्यंतमनुलिप्यांगानिप्रक्षाल्यचित्वादित्यंनिरीक्ष्यद्विराचम्यतृतीयभागंप्रचोदयादि
त्यस्त्रेणादायसव्येपाणौकृत्वा ॐ भूरितिदक्षिणभागं ॐ भुवइतिमध्यमभागं ॐ स्वरित्युत्तरभागंवि
धायदक्षिणभागमस्त्रेणदशदिक्षुमंत्रावृत्त्यानिक्षिप्योत्तरभागंतीर्थेतूष्णींप्रक्षिप्यमध्यमभागंगाय
त्र्याभिमंत्र्य आदित्यायप्रदर्श्य गायत्र्याप्रणवेनचसर्वांगमनुलिप्य स्नानमिन्त्र्यान आपओषधयःसंतु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

इतिमंत्रेणाङ्गिरात्मानंपरिषिच्यदुर्मित्र्यास्तस्मैसंतुयोस्मान्द्वेष्टियंचवयंद्विष्मइतिमंत्रेणांगानिप्रक्षाल्याचम्य
प्रातःस्नानवद्वरुणावाहनादिवस्त्रनिष्पीडनवर्जंकुर्यात् अशक्तोप्रातरेवंस्नायात् अथात्रैवाशक्तस्यमंत्रस्नान
विधिर्लिख्यते॥ श्राद्धहेमाद्रौयोगयाज्ञवल्क्यः॥ असामर्थ्याच्छरीरस्यकालशक्त्याद्यपेक्षया मंत्रस्नानादिनः
सप्तकेचिदिच्छंतिसूरयः मांत्रंभौमंतथाग्नेयंवायव्यंदिव्यमेवच वारुणंमानसंचैवसप्तस्नानान्यनुक्रमात् ए
तेषांलक्षणान्याह सएव आपोहिष्ठादिभिर्मांत्रंमृदालंभश्चपार्थिवम् आग्नेयंभस्मनास्नानंवायव्यंगोर
जःस्मृतम् यत्तुसातपवर्षेणस्नानंतद्दिव्यमुच्यते वारुणंचावगाहंतुमानसंविष्णुचिंतनमिति॥ जाबालिः
॥ आशिरस्कंभवेत्स्नानंस्नानाशक्तौतुकर्मिणाम् आर्द्रेणवाससावापिमार्जनंदैहिकंविदुः ज्वराभिभूता
यानारीरजसाचपरिप्लुता कथंतस्याभवेच्छौचंशुद्धिःस्यात्केनकर्मणा चतुर्थेहनिसंप्राप्तेस्पृशेदन्या
तुतांस्त्रियम् सासचैलावगाह्यापःस्नात्वास्नात्वापुनःस्पृशेत् दशद्वादशकृत्वोवाआचामेच्चपुनःपु
नः अंतेचवाससांत्यागस्ततःशुद्धाभवेत्तुसेतिपरिशिष्टे अथाशक्तस्यमंत्रस्नानं शुचौदेशेशुचिराचां
तःप्राणानायम्यदर्भपाणिःसव्येपाणावपःकृत्वातिसृभिरापोहिष्ठीयाभिःपच्छःप्रणवपूर्वंदर्भोदकेर्मार्जये
त्पादयोर्मूर्ध्निहृदयेमूर्ध्निहृदयेपादयोर्मूर्ध्निचाथार्धर्चशोमूर्ध्निहृदयेपादयोर्हृदयेपादयोर्मूर्ध्निचाथऋक्शोहृद
येपादयोर्मूर्ध्नि चाथतृचेनमूर्ध्निइतिमार्जयित्वागायत्र्यादशधाभिमंत्रिता अपःप्रणवेनपीत्वाद्विराचामेदित्ये

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

चित्रंदेवानामितिषड्टचस्यसूक्तस्य आंगिरसः कुत्सः सूर्यस्त्रिष्टुप्‌सूर्योपस्थानेविनि० ॐ उदुत्यंजातवेदसंदे
वंवहंतिकेतवः॥ दृशेविश्वायसूर्यं॥ अपत्येतायवोयथानक्षत्रायंत्यक्तुभिः॥ सूरायविश्वचक्षसे॥ अदृश्र
मस्यकेतवोविरश्मयोजनाँअनु॥ भ्राजंतोअग्नयोयथा॥ तरणिर्विश्वदर्शतोज्योतिष्कृदसिसूर्य॥ विश्वमा
भासिरोचनं॥ प्रत्यङ्‌देवानांविशःप्रत्यङ्ङुदेषिमानुषान्॥ प्रत्यङ्‌विश्वंस्वर्दृशे॥१॥ येनापावकचक्षसाभुरण्यं
ताँअनु॥ त्वंवरुणपश्यसि॥ विद्यामेषिरजस्पृथ्वहामिमानोअक्तुभिः॥ पश्यञ्जन्मानिसूर्य॥ सप्तत्वाह
पू रितोरथेवहंतिदेवसूर्य॥ शोचिष्केशंविचक्षण॥ अयुक्तसप्तशुंध्युवःसूरोरथस्यनप्त्यः॥ ताभिर्यातिस्वयुक्ति
षि भिः॥ उद्वयंतमसस्परिज्योतिष्पश्यंतउत्तरं॥ देवंदेवत्रासूर्यमगन्मज्योतिरुत्तमम्॥ उद्यन्नद्यमित्रमहआरो
भिरे हन्नुत्तरांदिवं॥ हृद्रोगंममसूर्यहरिमाणंचनाशय॥ शुकेषुमेहरिमाणंरोपणाकासुदध्मसि॥ अथोहारिद्रवे
स्द्द षुमेहरिमाणंनिदध्मसि॥ उदगादयमादित्योविश्वेनसहसासह॥ द्विषंतंमह्यंरंधयन्मोअहंद्विषतेरधं॥२॥
स् चित्रंदेवानामुदगादनीकंचक्षुर्मित्रस्यवरुणस्याग्नेः॥ आप्राद्यावापृथिवीअंतरिक्षंसूर्यआत्माजगतस्त
णानक स्थुषश्च॥ सूर्योदेवीमुषसंरोचमानांमर्योनयोषामभ्येतिपश्चात्॥ यत्रानरोदेवयंतोयुगानिवितन्वतेप्रति
धातिनमो भद्रंभद्राय॥ भद्राअश्वाहरितःसूर्यस्यचित्राएतग्वाअनुमाद्यासः॥ नमस्यंतोदिवआपृष्ठमस्थुःपरिद्यावा
हतेकरो पृथिवीयंतिसद्यः॥ तत्सूर्यस्यदेवत्वंतन्महित्वंमध्याकर्तोर्विततंसंजभार॥ यदेदयुक्तहरितःसधस्थादाद्रा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नुतेसिमस्मै ॥ तन्मित्रस्यवरुणस्याभिचक्षेसूर्योरूपंकृणुतेद्योरुपस्थे ॥ अनंतमन्यद्रुशदस्यपा
इतिमंन्यद्धरितःसंभरंति ॥ अद्यादेवाउदितासूर्यस्यनिरंहसःपिपृतानिरवद्यात् तन्नोमित्रोवरुणोमा
प्रातःस्नानेभिः सिंधुःपृथिवीउतद्यौः ॥ ३ ॥ इत्युपस्थायोपविश्याचम्यप्राणानायम्यभूतशुद्ध्यादिकृत्वा पु
निर्ध्येदादित्यमंडलमध्यस्थांश्वेतवर्णांश्वेतांबरानुलेपनस्रगाभरणांचतुर्वक्त्रांप्रतिवक्त्रंत्रिनेत्रांचंद्रशेख
रांत्रिशूलखड्गखट्वांगडमरुकचतुर्भुजाम् वृषभासनारूढांरुद्रदेवत्यांयजुर्वेदमुदाहरंतीं भुवर्लोकाधिष्ठात्रींसा
वित्रींनामदेवतांध्यात्वासंपूज्ययथेष्टकामजपंकुर्यात् अथपंचमहायज्ञाः तथाचाश्वलायनसूत्रम् अ
थातःपंचयज्ञादेवयज्ञोभूतयज्ञःपितृयज्ञोब्रह्मयज्ञोमनुष्ययज्ञइतितद्यदग्नौजुहोति सदेवयज्ञोयद्बलिं
॥ करोतिसभूतयज्ञोयत्पितृभ्योददातिसपितृयज्ञोयत्स्वाध्यायमधीतेसब्रह्मयज्ञोयन्मनुष्येभ्योददातिसम
नुष्ययज्ञइतितानेतान्यज्ञानहरहःकुर्वीतेति ॥ यद्यपिपाठक्रमाद्वैश्वदेवानंतर्यंब्रह्मयज्ञस्यप्राप्तंतथाप्यादौ
ब्रह्मयज्ञएवकार्यः स्वगृह्यविधिनाकृत्वाब्रह्मयज्ञंपुराद्विजः ॥ स्वाध्यायतर्पणाभ्यांतगृह्मेत्याचरेत्परानि
ति आश्वलायनस्मृतेः ॥ वृत्तौतु ॥ वैश्वदेवस्यपुरस्तादुपरिष्टाद्वाब्रह्मयज्ञः कार्योनक्रमनियमइत्युक्तं श्रीमा
तामहचरणास्तु ॥ सचार्वाक्कृतर्पणात्कार्यःपश्चाद्वाप्रातराहुतेः ॥ वैश्वदेवावसानेवानान्यत्रेतेनिमित्तकइति ॥ ३४ ॥
बृहस्पतिवाक्यमाश्वलायनान्यत्रपरं आश्वलायनानांतर्पणस्योत्तरांगत्वेनैवतत्सूत्रात्प्राप्तेरर्वाक्कृतर्पणादि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त्यस्यतदितरान्प्रत्येवसार्थक्यात् तत्साहचर्यात्पञ्चाहेतिवैश्वदेवावसानेत्येतदपितान्प्रत्येवेत्याश्वलायनेस्त्वा
दावेवब्रह्मयज्ञः कार्यइत्याहुः शिष्टाचारोप्येवमेव अथस्वाध्यायविधिः प्राग्वोदग्वाग्रामान्निष्क्रम्यापआप्लु
त्य शुचौदेशेयज्ञोपवीत्याचम्याक्लिन्नवासादर्भाणांमहदुपस्तीर्य प्राक्कूलानांतेषुप्राङ्मुखउपविश्योपस्थं
कृत्वादक्षिणोत्तरौपाणीसंधायपवित्रवंतौ विज्ञायतेपांवाएषओषधीनांरसोयद्दर्भाः सरसमेवतद्ब्रह्मकरो
तिद्यावापृथिव्योःसंधिमीक्षमाणःसंमील्यवायथावायुक्तमात्मानंमन्येत तथायुक्तोधीयीतस्वाध्यायमों
पूर्वाव्याहृतयःसावित्रीमन्वाहपच्छोर्द्धर्चशःसर्वामितितृतीयम् ॥१॥ अथस्वाध्यायमधीयीतऋचोयजूं
षिसामान्यथर्वांगिरसोब्राह्मणानिकल्पान्गाथानाराशंसीरितिहासपुराणानीतियदृचोधीतेपयआहुति
भिरेवतद्देवतास्तर्पयतियद्यजूंषिघृताहुतिभिर्यत्सामानिमध्वाहुतिभिर्यदथर्वांगिरसःसोमाहुतिभिर्यद्ब्रा
ह्मणानिकल्पान्गाथानाराशंसीरितिहासपुराणानीत्यमृताहुतिभिर्यदृचोधीतेपयसःकुल्या अस्यपितॄ
न्स्वधाउपक्षरंतियद्यजूंषिघृतस्यकुल्यायत्सामानिमध्वःकुल्यायदथर्वांगिरसःसोमस्यकुल्यायद्ब्राह्म
णानिकल्पान्गाथानाराशंसीरितिहासपुराणानीत्यमृतस्यकुल्याः सयावन्मन्येततावदधीत्यैतयापरिद
धातिनमोब्रह्मणेनमोअस्त्वग्नयेनमःपृथिव्यैनमओषधीभ्यः॥ नमोवाचेनमोवाचस्पतयेनमोविष्णवेम
हतेकरोमीति॥ ब्रह्मयज्ञप्रयोगेऽथातोधर्मंव्याख्यास्यामइत्यादिवाक्यानिशिष्टाःपठंतितन्नमूलंनजा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ने॥ देवतास्तर्पयति प्रजापतिर्ब्रह्मावेदादेवाऋषयः सर्वाणिछंदांस्योंकारोवषट्कारोव्याहृतयः सावित्री
यज्ञाद्यावापृथिवीअंतरिक्षमहोरात्राणिसांख्याःसिद्धाःसमुद्रानद्योगिरयः क्षेत्रौषधिवनस्पतिगंधर्वाप्स
रसोनागावयांसिगावःसाध्याविप्रायक्षारक्षांसिभूतान्येवमंतान्यथऋषयः शतर्चिनोमाध्यमागृत्सम
दोविश्वामित्रोवामदेवोऽत्रिर्भरद्वाजोवसिष्ठः प्रगाथाः पवमान्यः क्षुद्रसूक्तामहासूक्ताइतिप्राचीनावीती
सुमंतुजैमिनिवैशंपायनपैलसूत्रभाष्यभारतमहाभारतधर्माचार्याजानंतिबाहविगार्ग्यगौतमशाकल्य
बाभ्रव्यमांडव्यमांडूकेयागार्गीवाचक्नवी वडवाप्रातीथेयीसुलभामैत्रेयीकहोळंकौषीतकंमहाकौषी
तकंपैंग्यंमहापैंग्यंसुयज्ञंसांख्यायनमैतरेयंमहैतरेयंशाकलंबाष्कलंसुजातवक्रमौदवाहिंमहौदवाहिं
सौजामिंशौनकमाश्वलायनंयेचान्येआचार्यास्तेसर्वेतृप्यंत्विति प्रतिपुरुषंपितॄंस्तर्पयित्वागृहानेत्ययद्द
दातिसादक्षिणासापिविज्ञायतेसयदितिष्ठन्व्रजन्नासीनः शयानोवायंयंक्रतुमधीतेतेनतेनहास्यक्रतु
नेष्टंभवतीतिविज्ञायतेतस्यह्वावनध्यायोयदात्माशुचिर्यद्देशः॥३॥ अथवृत्तिकारः॥ सुमंतुरित्यादीनि
त्रयोविंशतिवाक्यानितत्रकहोळादिषुर्थात्तर्पयामीतिशब्दःकार्यः सर्वत्रप्रतिवाक्यंतर्पणंकुर्यात् प्रति
पुरुषंपितॄंस्तर्पयित्वा प्रतिपुरुषंवचनंपृथक्पृथक्तर्पयेत् नपितॄंस्तर्पयामीतिसकृत्तर्पयेदित्येवमर्थ
मित्याह प्रतिपुरुषमित्याश्वलायनोक्तमेवतर्पणक्रममाहहारीतः पितृभ्यस्तर्पणंकुर्यात्ततोमातृभ्यएव

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

वत्र ततोमातामहानांचक्रमशएवतर्पणे अत्रबहुवचनस्वरसात्सार्वणविधानमेवनत्वेकोद्दिष्टविधानम् स
पत्नमातुरक्तकेवलायाअपिभवति कुर्यान्मातरिजीवत्यांपितामह्यानतर्पणं पितृपत्न्यःप्रमीतास्तुकृत्तर्प
येकेवलाश्वताइतिशाकलर्षिवचनात् हेमाद्रौसंग्रहे तातांबात्रितयंसपत्नजननीमातामहादित्रयंसस्त्रि
स्त्रीतनयादितातजननीस्वभ्रातरःसस्त्रियः तातांबात्मभगिन्यपत्यधवयुग्जायापितासद्गुरुःशिष्या
प्ताःपितरोमहालयविधौतीर्थेतथातर्पणे अस्यार्थः जनकादित्रयंजनन्यादित्रितयंसपत्नमातामाता
महादित्रयंसस्त्रि सपत्नीकंतातजननीस्वभ्रातरःपितृव्यमातुलसोदराःसपत्नीकाः तातांबात्मभगिनी
पितृमातृस्वभगिनीसापत्यासधवाचजायापिताश्वशुरःशेषंसुगमम् अत्रान्यवर्णानांशिष्याप्तत्वा
दिनाप्रसक्तजलदानंनिषेधति योगयाज्ञवल्क्यः सवर्णेभ्योजलंदेयंनान्यवर्णेभ्यएवचेति तर्पणप्र
कारमाह वसिष्ठः संबंधमनुकीर्त्यैवनामगोत्रमनंतरं वस्वादिरूपंसंकीर्त्यस्वधाकारेणतर्पयेत् स्वधा
शब्दोत्तरंनमःशब्दोपिवाच्यःसंबंधनामगोत्रेणस्वधांतेचनमोनमः वस्वादिरूपंसंकीर्त्यतर्पयेत्पितॄ
पूर्वकमितिस्मृतिसंग्रहात् नामग्रहणेविशेषमाह बोधायनः शर्मांतंब्राह्मणस्योक्तंवर्मांतंक्षत्रिय
स्यतु गुप्तांतंचैववैश्यस्यदासांतंशूद्रजन्मनः चतुर्णामपिवर्णानांगोत्रत्वेपितृगोत्रता पितृगोत्रंकु
मारीणामूढानांभर्तृगोत्रतेति स्त्रीणांदांतंनामज्ञेयम् स्त्रीणांदांतंनामनिर्दिशेदितिगोभिलसूत्रात्

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

अत्रैकहस्तेनतोयेनयः कुर्यात्पितृतर्पणम् पितरोनप्रशंसंति देवताइति स्मृतिवचनादेकहस्तेनतर्पणस्यग
र्हितत्वात्सव्यान्वारंभमाह वृद्धयाज्ञवल्क्यः अन्वारब्धेनसव्येनपाणिनादक्षिणेनतु सव्योत्तराभ्यांपा
णिभ्यांमथवातर्पणंभवेदिति अत्रपूर्वार्धबह्वृचान्प्रत्युत्तरार्धमन्यान्प्रतिबोध्यं एकांगवचनेदक्षिणांप्रती
यादनादेशइत्याश्वलायनसूत्रात्तुषांकेवलदक्षिणांगप्रसक्तौअन्वारंभेतिकर्तव्यतायाः सूत्रानुक्तायाः
अथविरोधेनस्मृतितोग्रहणेबाधकाभावात् स्मृतिप्राप्ततीर्थग्रहणादेर्हृनिकुसंमतत्वाच्चजलदानसंख्यानूक्ता
विष्णुपुराणे द्वौत्वर्षीणांयथान्यायंसकृच्चापिप्रजापतेः पितॄणांप्रीणनार्थायत्रिरपः पृथिवीपतइति दद्या
दित्युत्तरेणान्वयः व्यासेनाप्युक्ता एकैकमंजलिंदेवाद्वौद्वौतुसनकादयः अर्हंतिपितरस्त्रींस्त्रींस्त्रियएकै
कांजलिमिति अत्रसनकादयइत्यनेनऋषयोविवक्षिताः योगिनांआश्वलायनभिन्नाप्रतिसनकादीनां
ऋषिषुपरिगणितत्वात् अंजलिर्जलदानंपूर्ववाक्यैकवाक्यत्वात्॥ कासांचित्स्त्रीषुविशेषमाहसांख्यायनः
॥मातृमुख्यास्तुयास्तिस्रस्तासांत्रींस्त्रीन्जलांजलीन् सपत्न्याचार्यपत्नीनांद्वौद्वौदद्याज्जलांजलीइति
सपत्नीसपत्नमाता आचार्यस्तुउपनीयददद्वेदमाचार्यःसउदाहृतइति लक्षणोक्तस्तस्यपत्नीप्रत्यंजलिद्रव्य
भेदान्मंत्रावृत्तिःसंध्यार्घ्यदानवत् एतच्चतर्पणंजलेनकार्यं उदकेनोदकंदद्यात्पितृभ्यश्चकदाचन उत्तीर्यचशु
चौदेशेकुर्यादुदकतर्पणमिति शंखोक्तेरितिकेचित् तन्नआर्द्रवासाजलेकुर्यादितिपूर्वोक्तहारीतवचनविरोधा

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

त् शंखवचनंतुशुष्कवस्त्रवताजलेनदेयमितिपरमुन्नेयं हारीतः वसित्वावसनंशुष्कंस्थलेविस्तीर्णबर्हिषि ॥विधिज्ञस्तर्पणंकुर्यान्नपात्रेषुकदाचन पात्राद्वाजलमादायशुभेपात्रांतरेक्षिपेत् जलपूर्णेथवागर्तेन स्थलेतुविबर्हिषीति पात्रमाहपितामहः हेमरूप्यमयंपात्रंताम्रकांस्यसमुद्भवम् पितृणांतर्पणेपात्रं मृन्मयंतुपरित्यजेत्इति मरीचिः सौवर्णेनतुपात्रेणताम्ररौप्यमयेनवा औदुंबरेणखड्गेनपितृणांदत्तम क्षयमिति योगयाज्ञवल्क्यः यद्युद्धृतंनिषिंचेत्तुतिलान्संमिश्रयेज्जले अतोन्यथातुसव्येनतिलाग्रा ह्याविचक्षणैरिति अन्यथानुद्धृतेननतर्पण इत्यर्थः अंगिराः मार्जनंतर्पणंश्राद्धंनकुर्याद्वारिधारया कुर्वीतयदिमूढात्मारौरवंनरकंव्रजेदिति अथतिलतर्पणनिषेधः मरीचिः सप्तम्यांभानुवारेचगृहेज न्मदिनेतथा भृत्यपुत्रकलत्रार्थीनकुर्यात्तिलतर्पणं अत्रभृत्यादिकामस्यैवनिषेधोनत्वकामस्येति संग्रहे नंदायांभार्गवदिनेकृत्तिकासुमघासुच॥ भरण्यांभानुवारेचगजच्छायाह्वयेतथेति बौधाय नः विवाहेचोपनयनेचौलेसतियथाक्रमम् वर्षमर्धंतदर्धंचनेत्यकेतिलतर्पणमिति एकेमुख्याः प्रतिप्रसवमाहकात्यायनः उपरागेपितुःश्राद्धेपातेमायांचसंक्रमे निषेधेपीहसर्वत्रतिलैस्तर्पणमाच रेत् पितुर्ग्रहणंमात्रादेरुपलक्षणं सर्वत्रनिषेधेप्राप्तउपरागादिषुप्रति प्रसूयतइतिभावः गर्गः कृष्णेभा द्रपदेमासिश्राद्धंप्रतिदिनंभवेत् पितृणांप्रत्यहंकार्यंनिषिद्धाहेपितर्पणं पृथ्वीचंद्रोदये तीर्थेतिथि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

विशेषेणगंगायांप्रेतपक्षके निषिद्धेपिदिनेकुर्यात्तर्पणंतिलमिश्रितं अन्यतीर्थग्रहणेनैवगंगाप्राप्तोपुनर्गंगा
ग्रहणंसर्वदा ज्ञतिलप्राप्त्यर्थंतर्पणांतेवसनांजलिर्देयः तन्मंत्रश्चप्रयोगेवक्ष्यते योगयाज्ञवल्क्यः वस्त्र
निष्पीडितंतोयंस्नातस्योच्छिष्टभागिनां भागधेयंश्रुतिःप्राहतस्मान्निष्पीडयेत्स्थले अन्यप्रकारवत्तस्या
प्यपसव्येनपीडनं स्मृत्यंतरे वस्त्रंचतुर्गुणीकृत्यपीडयेच्चजलाद्बहिः वामप्रकोष्ठेनिक्षिप्यद्विराचम्य
शुचिर्भवेत् अन्यत्रनिक्षिपेद्यस्तुपितृहाचोपजायते स्नानवस्त्रंतर्पणात्प्राङ्निष्पीडयेत् तदाहवृद्ध
योगी यावद्देवानृषींश्चैवपितॄंश्चापिनतर्पयेत् तावन्नपीडयेद्वस्त्रंयेनस्नातोभवेन्नरइति तर्पणाक
रणेप्रत्यवायश्श्रुतिः पुराणसमुच्चये देवतांश्चमुनींश्चैवपितॄभ्योहिनतर्पयेत् देवादीनामृणीभूत्वानर
कंसव्रजेदथेति शाकलः तर्पणंनित्यकंकुर्याद्ब्रह्मयज्ञपुरःसरम् ग्रहणादिनिमित्तेषुब्रह्मयज्ञंविनाप्र
वेदिति स्मृतिसारे जलांतेतिलदर्भास्तुयोनुष्ठानाययाचते नानुष्ठानफलंतस्यदातुरेवहितत्फलमि
ति ब्रह्मयज्ञादौकृष्यादिस्मरणंनकुर्यादित्याह भगवान् नचस्मरेदृषिच्छंदःश्राद्धेवैतानिकेमखे ब्रह्म
यज्ञेनचैवेतद्वत्तथोंकारंतुवर्जयेत् कारिकायां दर्भान्बहून्शुचौदेशेप्रागग्रानास्तृणात्यथ दर्भेषूपविशे
त्कर्मण्यत्रप्राङ्मुखएवसन् कृत्वोपस्थंकरेसव्येउत्तानेप्राग्दिगंगुलौ पवित्रेस्थापयेद्युक्तेप्रागग्रेदक्षिणे ॥३७॥
नतु न्यंचंप्रागंगुलंतेनसंदध्याद्दक्षिणंकरं ॐ पूर्वाव्याहृतीस्तिस्रःसमग्राश्चसकृद्वदेत् पच्छस्त्व

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri
Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

धर्दर्भेशः सर्वांसावित्रींत्रिर्वदेदथ ऋग्विधाने अग्निमीळेजपेत्सूक्तं पापघ्नंश्रीकरंपरम् पारायणफलंतस्यदेवा
नांस्यात्सहस्रधाइति अथब्रह्मयज्ञप्रयोगः वेदपुरुषायनमइतिप्रदक्षिणीकृत्यासनेउपविश्यद्विराचम्यप्रा
णानायम्य ममोपात्तदुरितक्षयद्वाराश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंब्रह्मयज्ञेनयक्ष्येइतिसंकल्प्य पृथिवीतिमंत्रं॰विद्यु
दसिविद्यमेपाप्मानमृतात्सत्यमुपैमिइतिमंत्रेणापउपस्पृश्य वामजानूपरिदक्षिणंपादंनिधायस्थलसंकोचे
वामपादोपरिदक्षिणांगुष्ठंनिधायदक्षिणजानुनिकुशपवित्रदर्भप्रागंगुलिमुत्तानंसव्यपाणिंनिधाय तदुपरिद
क्षिणंपाणिंप्रागंगुलिमेवंन्यंचंनिधायद्यावात्दृतिपूर्वांपच्छोर्ध्वर्चेशः सर्वांसावित्रींपठित्वा ॐ भूर्भुवः स्वः तत्स
वितुर्वरेण्यं ॥ भर्गोदेवस्यधीमहि ॥ धियोयोनः प्रचोदयात् ॥ ॐ तत्सवितुर्वरेण्यंभर्गोदेवस्यधीमहि ॥ धियोयो-
नः प्रचोदयात् ॥ ॐ तत्सवितुर्वरेण्यंभर्गोदेवस्यधीमहिधियोयोनः प्रचोदयात् ॥ ॐ अग्निमीळेपुरोहितंयज्ञस्य
देवमृत्विजं ॥ होतारंरत्नधातमं ॥ अग्निः पूर्वेभिर्ऋषिभिरीड्योनूतनैरुत ॥ सदेवांएहवक्षति ॥ अग्निनारयिमश्न
वत्पोषमेवदिवेदिवे ॥ यशसंवीरवत्तमं ॥ अग्नेयंयज्ञमध्वरंविश्वतः परिभूरसि ॥ सइद्देवेषुगच्छति ॥ अग्निर्होता
कविक्रतुः सत्यश्चित्रश्रवस्तमः ॥ देवोदेवेभिरागमत् ॥ १ ॥ यदंगदाशुषेत्वमग्नेभद्रंकरिष्यसि ॥ तवेत्तत्सत्यमंगिरः
॥ उपत्वाग्नेदिवेदिवेदोषावस्तर्धियावयम् ॥ नमोभरंतएमसि ॥ राजंतमध्वराणांगोपामृतस्यदीदिविं ॥ वर्धमानं
स्वेदमे ॥ सनः पितेवसूनवेऽग्नेसूपायनोभव ॥ सचस्वानः स्वस्तये ॥ २ ॥ अग्निर्वैदेवानामवमोविष्णुः परमः ॥ अथम

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

हाव्रतं एषपंथाएतत्कर्म अथातःसंहितायाउपनिषत् विदामघवन्विदा महाव्रतस्यपंचविंशतिंसामिधेन्यः
इषेत्वोर्जेत्वा अग्नआयाहिवीतये शन्नोदेवीरभिष्टये अथैतस्यसमाम्नायस्य समाम्नायःसमाम्नातः मयर
सतजभनलगसंमितं गौःग्मा पंचसंवत्सरमयं अथशिक्षांप्रवक्ष्यामि वृद्धिरादैच् यदिंद्रोदाशराज्ञेमानुषंव्य
गाहथाः इदंजनाउपश्रुत योगीश्वरंयाज्ञवल्क्यं नारायणंनमस्कृत्य अथातोधर्मंव्याख्यास्यामः अथा
तोधर्मजिज्ञासा अथातोब्रह्मजिज्ञासा इतिपठित्वा तच्छंयोरावृणीहेगातुंयज्ञायगातुंयज्ञपतयेदैवीस्व
स्तिरस्तुनःस्वस्तिर्मानुषेभ्यः ऊर्ध्वंजीगातुभेषजं॥ शन्नोअस्तुद्विपदेशंचतुष्पदे नमोब्रह्मणेनमोअस्त्वग्न
येनमःपृथिव्यैनमओषधीभ्यः नमोवाचेनमोवाचस्पतयेनमोविष्णवेमहतेकरोमि इतित्रिरुच्चार्य वृष्टिर
सिवृश्चमेपाप्मानमृतात्सत्यमुपागामित्यपःस्पृष्ट्वा सव्यान्वारब्धेनदक्षिणहस्तेनप्रजापत्यादिमंत्रैःयथा
वचनंतृप्यतुतृप्यतांतृप्यंत्वित्यंतैस्तर्पयेत् अत्रद्यावापृथिवीतृप्यतामितिलोटः प्रथमपुरुषद्विवचनंप्रयो-
क्तव्यम् तृप्येतामितिलोडात्मनेपदंप्रयुंजतेप्रांचः तदशुद्धं तृपप्रीणनइत्यस्यधातोःपरस्मैपदित्वात्
नचलिङिःपरस्मैपदेष्ववैदिकत्वाच्यम् येचान्येआचार्यास्तेसर्वेतृप्यंत्वितिवक्तुराश्वलायनस्यलोट्प्रयोग
स्यैवविवक्षितत्वात् प्रजापतिस्तृप्यतु ब्रह्मा तृप्यतु वेदास्तृप्यं० देवास्तृप्यं० ऋषयस्तृप्यं० सर्वाणिछंदां ॥३८॥
सितृप्यंतु ओंकारस्तृप्य० वषट्कारस्तृ० व्याहृतयःस्तृप्य० सावित्रीतृप्य० यज्ञास्तृप्यं० द्यावापृथिवीतृप्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

तास् अंतरिक्षंतृप्य॰ अहोरात्राणितृप्यं॰ सांख्यास्तृप्यं॰ सिद्धास्तृप्यं॰ समुद्रास्तृप्यं॰ नद्यस्तृप्यं॰ गिरय
स्तृप्यंतु क्षेत्रौषधिवनस्पतिगंधर्वाप्सरसस्तृप्यं॰ नागास्तृप्यं॰ वयांसितृप्य॰ गावस्तृप्य॰ साध्यास्तृप्य॰
विप्रास्तृप्यं॰ यक्षास्तृप्यं॰ रक्षांसितृप्यंतु भूतानितृप्यंतु एवमंतानितृप्यंत्वित्येकोनत्रिंशन्मंत्रैःकुशाग्रैर्दे
वतीर्थेनैकैकवारंतर्पयित्वा निवीती शतर्चिनस्तृप्यं॰ माध्यमास्तृप्य॰ गृत्समदस्तृप्यतु विश्वामित्रस्तृप्य॰ वा
मदेवस्तृप्यतु अत्रिस्तृप्य॰ भरद्वाजःस्तृप्य॰ वसिष्ठस्तृप्य॰ प्रगाथास्तृप्यं॰ पावमान्यस्तृप्यं॰ क्षुद्रसूक्तास्तृ
प्यं॰ महासूक्तास्तृप्यंत्वितिद्वादशमंत्रैः कुशमध्येनऋषितीर्थेनद्भिःप्रत्येकंतर्पयित्वा प्राचीनावीती सुमं
तुजैमिनिवैशंपायनपैलसूत्रभाष्यभारतमहाभारतधर्माचार्यास्तृप्यंतु जानंतिबाहविगार्ग्यगौतमशाक
ल्यबाभ्रव्यमांडव्यमांडूकेयास्तृप्यंतु गर्गीवाचक्नवीतृप्य॰ वडवाप्रातीथेयीतृ॰ सुलभामैत्रेयीतृप्यतु का
होळंतर्पयामि कौषीतकंत॰ महाकौषीतकंतर्प॰ पैंग्यंतर्प॰ महापैंग्यं॰ सुयज्ञंत॰ सांख्यायनंत॰ ऐतरेयंत॰
महैतरेयंत॰ शाकलंत॰ बाष्कलंत॰ सुजातवक्रंत॰ औदवाहिंत॰ महौदवाहिंत॰ सौजामिंत॰ शौनकंतर्पया॰
आश्वलायनंत॰ येचान्येआचार्यास्तेसर्वेतृप्यंत्विति त्रयोविंशतिमंत्रैःपितृतीर्थेनकुशमूलैस्तर्पयेत् ततोस्म
त्पितरममुकशर्मणममुक गोत्रंवसुरूपंस्वधानमस्तर्पयामि एवंपितामहादींस्तर्पयित्वा आब्रह्मस्तंबपर्यंतं
देवर्षिपितृमानवाः तृप्यंतुपितरःसर्वेमातृमातामहादयः अतीतकुलकोटीनांसप्तद्वीपनिवासिनां आ

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ब्रह्मभुवनाल्लोकादिदमस्तुतिलोदकमितित्रिर्दत्वा येकेचास्मत्कुलेजाताअपुत्रागोत्रिणोमृताः तेगृह्णं
तुमयादत्तंवस्त्रनिष्पीडनोदकमिति चतुर्गुणसुपरिदशंवस्त्रंस्थलेवामभागेनिष्पीड्योपवीतीद्विराचामेत्
अथाशौचेसतिनित्यस्नानादिकंकार्यं स्मृत्यर्थसारे सूतकादौनित्यस्नानशौचान्नबलिदानप्राणाहुतिपा
त्रकरणादयोभुजिनियमाः अस्पृश्यस्पर्शनस्नानादिकंचेतिसर्वंकर्त्तव्यमेवेति अत्रनित्यस्नाननिषेधकव
चनाभावात्संकल्पमार्जनाघमर्षणांगसहितंकार्यं संध्याप्रकारमाह जाबालिः अध्यानामानसीसंध्या
प्राणायामविवर्जिताइति भरद्वाजःसूतकेमृतकेवा पिप्राणायाममसमंत्रकं तथामार्जनमंत्रास्तुमनसो
च्चार्यमार्जयेत् गायत्रींसम्यगुच्चार्यसूर्यायार्घ्यंनिवेदयेत् मार्जनंतुनवाकार्यमुपस्थानंनचैवहि गाय
त्रींदशवारंजपेदित्याश्वलायनः आपन्नश्चाशुचिःकालेतिष्ठन्नपिजपेद्दशेति आपन्न आपद्ग्रस्तः अ
शुचिराशौचवान्। सूतकेमृतकेचैवरोगोत्पत्तौतथाध्वनि मानसींचजपेत्संध्यांकुशवारिविवर्जितः
पराशरः देशभंगेप्रवासेचव्याधिषुव्यसनेष्वपि रक्षेदेवस्वदेहंतुपश्चाद्धर्मंसमाचरेत्इति सूतकेविष्णु
पूजानकार्या तदुक्तंसूतकेइत्युपक्रम्यहेमाद्रौवाराहे पूर्वसंकल्पितंयत्तुव्रतंसुनियतव्रतैः तत्कर्त्तव्यं
नरैःश्राद्धदानार्चनविवर्जितमिति पंचयज्ञाअपिनकार्याः होमंतत्रप्रकुर्वीतशुष्कान्नेनफलेनवा पंच ॥३९॥
यज्ञविधानंतुनकुर्यान्मृत्युजन्मनोरितिसंवर्त्तनिषेधात् होमः सायंप्रातःक्रियमाणोनित्यहोमःसतुका

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

र्यएव याज्ञवल्क्योपि वैतानोपासनाःकार्याःक्रियाश्चश्रुतिचोदनादिति यद्यपिअत्रकार्याइत्युक्तंतथाप्यस
गोत्रेणकारणीयाः तथाच बृहस्पतिः सूतकेमृतकेचैवअशक्तौश्राद्धभोजने प्रवासादिनिमित्तेषुह्रावयेन्नतु
ह्रापयेदिति जातूकर्ण्योपि सूतकेतुसमुत्पन्नेस्मार्तकर्मकथंभवेत् पिंडयज्ञंचरुंहोमसगोत्रेणकारयेदि
ति पिंडयज्ञःपिंडपितृयज्ञः चरुहोमः स्थालीपाकश्रवणाकर्माश्वयुज्याग्रयणप्रत्यवरोहणाष्टकादिहोमः
अत्रद्रव्यत्यागस्तुयजमानेनकार्यइतिविज्ञानेश्वरः अपरेतु कल्पसूत्र भाष्यकारादयः सर्वेनिबंधकारा
वैतानिकेहोमकर्मणिस्वकर्तृत्वंवदंति कर्मवैतानिकंकार्यस्नानोपस्पर्शनात्स्वयं जन्महान्योर्वितानस्यक
र्मत्यागोनविद्यते शालाग्नौकेवलंहोमःकार्यएवान्यगोत्रजैरित्यादिहारीतवचनात् प्रसंगाच्छूद्रजातीनांपि
तृसंतृप्तिकारणं तर्पणंप्रवदाम्यत्रमूलवाक्यानुसारतः मदनपारिजातेयोगयाज्ञवल्क्यः तृप्यंत्वितिसमुच्चा
र्यतृप्यतामित्यथापिवा विधितःप्रक्षिपेत्तोयंदेवादीनामशेषतः देवानाह्मसएव ब्रह्माणंतर्पयेत्पूर्वंविष्णुंरुद्रं
प्रजापतिम् देवांश्छंदांसिवेदांश्चऋषींश्चैवसनातनान् आचार्यांश्चैवगंधर्वानाचार्यतनयांस्तथा संवत्स
रंसावयवंदेवीश्चाप्सरसस्तथा तथादेवानुगान्नागान्सागरान्पर्वतानपि सरितोथमनुष्यांश्चयक्षान्र
क्षांसिचैवहि पिशाचांश्चसुपर्णांश्चभूतान्यथपशूंस्तथा वनस्पतीनोषधींश्चभूतग्रामंचतुर्विधम् तत्रै
वविष्णुसमुच्चये ततःकृत्वानिवीतंतुयज्ञसूत्रमतंद्रितः प्राजापत्येनतीर्थेनमनुष्यांस्तर्पयेत्पृथक् मनु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ष्यानाह कार्ष्णाजिनिः सनकश्चसनंदश्चतृतीयश्चसनातनः कपिलश्चासुरिश्चैववोढुःपंचशिखस्तथा
एतेब्रह्मसुताःसप्तमनुष्याःपरिकीर्तिताः मरीचिमत्रिमंगिरसंपुलस्त्यंपुलहंक्रतुं प्रचेतसंवसिष्ठंचभृगुं
नारदमेवच देवब्रह्मऋषीन्सर्वांस्तर्पयेदक्षतोदकैरितियोगयाज्ञवल्क्यः अपसव्यंततःकृत्वाभूत्वा
चपितृदिङ्मुखः पितॄन्दिव्यानदिव्यांश्चपितृतीर्थेनतर्पयेत् दिव्यावस्वादयः अदिव्याःस्वपित्रादयइ
ति मदनपारिजाते अथप्रयोगः स्नानोत्तरमासनादावुपविष्टःसकुशहस्तद्वयेनदेवतीर्थेनतर्पयेत् ब्र
ह्मातृप्यतां विष्णुस्तृप्यतां रुद्रस्तृप्य० प्रजापतिस्तृप्य० देवास्तृप्यं० वेदास्तृप्यं० ऋषयस्तृ० पुराणाचार्या-
स्तृ० गंधर्वास्तृप्यंतां इतराचार्यास्तृ० संवत्सरःसावयवस्तृप्यताम् देव्यस्तृ० अप्सरसस्तृप्यं० देवानुगास्तृ०
नागास्तृ० सागरास्तृ० पर्वतास्तृ० सरितस्तृप्यं० मनुष्यास्तृ० यक्षास्तृप्यंतां रक्षांसि तृ० पिशाचास्तृ० सुप
र्णास्तृ० भूतानितृ० पशवस्तृप्यंतां वनस्पतयस्तृप्यं० ओषधयस्तृप्यंतां भूतग्रामश्चतुर्विधस्तृप्य० ॥२८॥
अथऋषयः ॥ निवीती ॥ उदगग्रदर्भमध्येनऋषितीर्थेनद्वौद्वावंजली दद्यात् सनकस्तृप्यतु सनंदनस्तृ०
सनातनस्तृ० कपिलस्तृ० आसुरिस्तृ० वोढुस्तृ० पंचशिखस्तृ० मरीचिस्तृ० अत्रिस्तृ० अंगिरास्तृ० पुलस्त्यस्तृ०
पुलहस्तृ० क्रतुस्तृ० प्रचेतास्तृ० वसिष्ठस्तृ० भृगुस्तृ० नारदस्तृ० १७ ततः प्राचीनावीती दक्षिणास्यःपितृ
तीर्थेनत्रींस्त्रीनंजलीन्संप्रयच्छेत् वसवस्तृप्यंतां रुद्रास्तृप्यं० आदित्यास्तृ० मरुतस्तृ० अश्विनौतृप्येतां

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ततः पित्रादीनस्मत्पितासुकदासोसुकगोत्रस्तृप्यतां अत्र वस्त्रादि नामसहितानामसहितानां वा पित्रादीनां
तर्पणं कार्यमितिमदनपारिजातः एवंपितामहप्रपितामहयोरपि अस्मन्माता अमुकगोत्रा अमुकदेवी तृ
प्यताम् एवंसर्वेषांप्रमीतानांतर्पणंकृत्वा तटे तिलांजलिंनिक्षिपेद् एतैर्मंत्रैः देवास्तथासुरा यक्षा गंधर्वो
रगराक्षसाः पिशाचागुह्यकाःसिद्धाःकूष्मांडाभैरवादयः जलेचराभूनिलया वाय्वाधाराश्चजंतवः तृ
प्तिमेतेनयांत्वाशु मद्दत्तेनांबुनाखिलाः नरकेषु समस्तेषु यातनासु च ये स्थिताः तेषामाप्यायनायैत
द्दीयते सलिलंमया ये ऽबांधवा बांधवा ये येन्यजन्मनि बांधवाः . ते तृप्तिमखिलायांतु यश्चास्मत्तोभिवां
छति यत्र क्वचनसंस्थानांक्षुत्तृष्णोपहतात्मनाम् तेषांहि दत्तमक्षय्यमिदमस्तु तिलोदकम् येमे
कुलेलुप्तपिंडाःपुत्रदारविवर्जिताः मातृवंश्यामृतायेचपितृवंश्यास्तथैवच तेषांहि० ततो येकेचास्म
त्कुले इतिमंत्रेण वस्त्रंनिष्पीड्याचामेत् जीवत्पितुर्वस्त्रादिपंचस्थानेषु विशेषमाह स्मृतिचंद्रिकायाम्
योगयाज्ञवल्क्यः कव्यवाडनलःसोमोयमश्चैवार्यमातथा अग्निष्वात्ताःसोमपाश्चतथाबर्हिषदोपि
च यदिस्याज्जीवत्पितृकएतान्विद्यात्स तेपितॄन् तिलतर्पणनिषिद्धकालस्तु मत्कृतश्राद्धचंद्रिकायांद्र
ष्टव्यः अत्र वक्तव्यमपि शूद्राणां वैश्वदेवादिकर्मानुष्ठानान्नोच्यत इत्यास्तांतावत् इत्याचारार्केश्र
द्धतर्पणप्रयोगः प्रासंगिकः अथवैश्वदेवः सच वैश्वदेवं पुरा कृत्वा नित्ये चाभ्युदये तथा स्वाभीष्टदेवतादि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

भ्योनैवेद्यंविनिवेदयेत् अकृत्वावैश्वदेवंतुनैवेद्यंयोनिवेदयेत् तदन्नंचनगृण्हंतिदेवाविष्ण्वादयो
ध्रुवमित्याश्वलायनस्मृतेः सएषदेवयज्ञोहरहर्गोदानसंमितः सर्वाभीष्टप्रदःस्वर्ग्योपवर्ग्यश्चतस्मादेन
महरहःकुर्वीततमेनंवैश्वदेवंहुतशेषेणपृथगन्नेनवाकुर्यान्नास्यशेषेणवैश्वदेवंकुर्यादिति गृह्यपरिशि
ष्टाच्च नैवेद्यदर्शनात्पूर्वंकार्यःसएषदेवयज्ञश्चावाहनादिनैवेद्यांतः पंचायतनपूजारूपोदेवयज्ञइत्यर्थः
यत्तुविष्णोर्निवेदितान्नेनयष्टव्यंदेवतांतरं पितृभ्यश्चापितद्देयंतदानंत्यायकल्पतइतिस्कांदवचनंतत्
विगीतत्वान्नादरणीयमथवाकेवलवैष्णवपरं अथवैश्वदेवविधिः कारिकायां गृहस्थोवैश्वदेवाख्यं
कर्मप्रारभतेदिवा तत्रंनास्त्यत्रभगवद्वृत्तिकारवचोयथा औपासनाग्निमन्यंवासमिध्याथहविर्भुजम्
अन्यंपाकाग्निंसमिध्यप्रज्वाल्य प्रज्वालनमुखेनैवकार्यमित्याहस्मृतिचंद्रिकायांकात्यायनः सुष्ठ्
श्चहुतेचैवपाणिनाशूर्पदारुभिः नकुर्यादग्निधमनंनकुर्याद्व्यजनादिना मुखेनैवधमेदग्निंमुखाद्ध्येषो
व्यजायतइति मुखेनधमनंनलिकादिव्यवधानेननसाक्षात्कार्यंउच्छिष्टपातसंभवात् आश्वलायनः
सायंप्रातर्वैश्वदेवःकर्तव्योबलिकर्मच अनश्नतापिकर्तव्यावन्यथाकिल्बिषीभवेत् वैश्वदेवोदिवान्
कंनभवेच्चपृथक्पृथक् प्रातरेवद्विशावृत्त्याकुर्याद्वासहितोद्विजइतिशातातपः वैश्वदेवःप्रकर्तव्यःपं ॥४१॥
चसूनापनुत्तये पंचसूनागृहस्थस्यवर्ततेहरहःसदा कंडणीपेषणीचुल्लीजलकुंभउपस्करः सूनाहिं

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

सास्थानानि उपस्करःशूर्पादिः अथवैश्वदेवविधिर्गृह्यपरिशिष्टे अथवैश्वदेवोदिवास्यप्रारंभोनान्नपा
कयज्ञतंत्रमौपासनंपचनंवापरिसमुह्यपर्युक्ष्यायतनमलंकृत्यासिद्धंहविष्यमधिश्रित्याद्भिः प्रोक्ष्योदगु
द्वास्याग्नेः प्रत्यग्दर्भेषुनिधायसर्पिषाभ्यज्यसव्यंपाणितलंदद्दक्षिणस्यसकृदवदानेनपाणिनाजुहु
यादन्नाभावेतंडुलादिभिःकुर्यादंतेचपरिसमुह्यपर्युक्षेदेकेनात्रतंत्रमिति शौनकः त्रिधाविभज्यसिद्धान्नं
त्रिःप्रोक्ष्यपुरतःस्थितं पर्यग्निकरणंकुर्यात्सिधान्नस्याप्ययंविधिः छंदोगपरिशिष्टे यस्मिन्नग्नौभवेत्पा
कोवैश्वदेवस्तत्रवै उत्तानेनतुहस्तेनद्व्यंगुष्ठाग्रेणपीडितम् संहतांगुलिपाणिस्तुवाग्यतोजुहुयाद्ध
विरितिव्यासः जुहुयात्सर्पिषाभ्यक्तंतैलक्षारविवर्जितम् दध्यक्तंपायसाभ्यक्तंतदभावेंभसापिवा
व्यासः होमान्नदानरहितंनभोक्तव्यंकदाचन आश्वलायनः वसतामेकपाकेनविभक्तानामपिप्रभुः
एकस्तुचतुरोयज्ञान्कुर्याद्धाग्यज्ञपूर्वकान् वाग्यज्ञोब्रह्मयज्ञःसतुसर्वेषांपृथगेवभवति पृथगप्येकपा
कानांब्रह्मयज्ञोद्विजन्मनाम् अविभक्ताविभक्ताश्च पृथक्पाकाद्विजातयः कुर्युःपृथक्पृथक्यज्ञान्भोजना
त्प्रागदिनेदिने गोभिलः यद्येकस्मिन्कालेबहुधान्नंपच्येतगृहपतिर्महानसादेवतद्बलिंतन्त्रकुर्वीतेति
आश्वलायनमते विभक्तानामप्येकपाकेज्येष्ठस्यैवाधिकारोनपृथक्पाकभेदेविभक्तानामपिभिन्नएवा
धिकारइति गोभिलमतेतु अविभक्तभ्रातृपुत्रादिभिःपृथक्पाकेकृतेसत्यपिज्येष्ठस्यैवाधिकारोनान्ये

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

षां अन्नविभक्तानां पृथक्पाके पृथक् वैश्वदेवाकरणाकरणविरोधे प्राप्ते व्यवस्थितोयं विकल्पः आश्वलायनैस्तदुक्तेः पृथक् कार्यः तदन्यैरेक एवेति देवताक्रममाहाश्वलायनः अथ सायंप्रातः सिद्धस्य हविष्यस्य जुहुयादग्निहोत्रदेवताभ्यः सोमाय वनस्पतये अग्नीषोमाभ्यामिन्द्राग्निभ्यां द्यावापृथिवीभ्यां धन्वंतरय इन्द्राय विश्वेभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मणे स्वाहेत्यथ बलिहरणमेताभ्य श्चैव देवताभ्योऽद्भ्य ओषधिवनस्पतिभ्यो गृहाय गृहदेवताभ्यो वास्तुदेवताभ्य इन्द्रायेन्द्रपुरुषेभ्यो यमाय यमपुरुषेभ्यो वरुणाय वरुणपुरुषेभ्यः सोमाय सोमपुरुषेभ्य इति प्रतिदिशं ब्रह्मणे ब्रह्मपुरुषेभ्य इति मध्ये विश्वेभ्यो देवेभ्यः सर्वेभ्यो भूतेभ्यो दिवाचारिभ्य इति दिवा नक्तंचारिभ्य इति नक्तं रक्षोभ्य इत्युत्तरतः स्वधा पितृभ्य इति प्राचीनावीती शेषं दक्षिणा निनयेदिति अत्र स्वधा पितृभ्य इति गृह्यव्याख्याने वृत्तिकृतैव पितृयज्ञः पितृयज्ञार्थमन्वहं ब्राह्मणभोजनं कर्तव्यमिति यदुक्तं तत्पंचमहायज्ञांतःपाति पितृयज्ञविषयं न तु नित्यश्राद्धविषयं तस्य स्मृतितो विधानात् या तु श्राद्धं वा पितृयज्ञः स्यात् पित्र्यो बलिरथापि वेति कात्यायनोदाहृतवचने नित्यश्राद्धपितृयज्ञोक्तिः सा येषां सूत्रे पित्र्यबलिर्नोक्तस्तेषां नित्यश्राद्धमेव पितृयज्ञ इति सूचनाय ननु तर्ह्याश्वलायनादीनां स्वधा पितृभ्य इति पित्र्यबलिनैव पितृतृप्तिसिद्धेर्नित्यश्राद्धेनालमिति चेन्न तस्य देवताभेदेन कर्मांतरत्वात् तथा हि पंचयज्ञप्रकरणे स्वधा पितृभ्य इत्यविशेषेणोक्तत्वादेतद्दिव्यपितृविषयं नित्यश्राद्धं तु नित्यश्राद्धं तु यन्नाम दैवहीनं तदु

॥ ४२ ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

च्यते ननुषट्पुरुषंदेयंदक्षिणापिंडवर्जितमितिपुराणवचनेदेवतासंख्याविधानान्नित्यश्राद्धंमनुष्यपितृ
विषयं तस्मादजीवत्पितृकेणदेवपितृमनुष्यपितृतृप्त्यर्थंकर्मद्वयंकर्तव्यम् जीवत्पितृकेणवैश्वदेवप्रक
रणोक्तएवपितृयज्ञःकार्यइत्यलंविस्तृत्या विश्वदीपे पितृयज्ञान्नशेषेणतथानैरृत्यकोणके वायव्य
कोणेतुतथाशक्तोबलिमथाहरेत् आहजैमिनिः यत्किंचिज्जुहुयादग्नौतत्सर्वंत्यागपूर्वकम् अन्यथा
कुरुतेयस्तुनरकेसविपच्यते शौनकः भूतयज्ञेपिमंत्राणांस्वाहाकारोभवेदिहेति सकृत्कृतेनवैश्व
देवेनपक्वःपक्ष्यमाणश्चसर्वोपिपाकःसंस्कृतोभवतीत्याह गोभिलः यद्येकस्मिन्कालेबहुधान्नंपच्ये
तगृहपतिर्महानसाद्वैवतद्बलिंसकृदेवकुर्वीतेति अन्नाभावेद्रव्यांतरंचतुर्विंशतिमते अलाभेयेन
केनापिफलशाकोदकादिभिः पयोदधिघृतैर्वापिवैश्वदेवंस्रुचेणतु हस्तेनान्नादिनाकुर्यादद्भिरंजलि
नाजले तत्रापियद्दनीयंतेनैवहोमः तथाचपरिशिष्टे शाकंवायदिवापत्रंमूलंवायदिवाफलं संक
ल्पयेद्यदाहारंतेनैवजुहुयाद्धविः पाणिनैकेनजुहुयात्पृदिसव्यंनिधायवै वर्ज्यद्रव्याणिसंग्रहे कोद्र
वंचणकंमाषंमसूरंचकुलित्थकं क्षारंचलवणंचैववैश्वदेवेविवर्जयेत्इति अत्रवैश्वदेवयज्ञत्रयंभ
वति देवयज्ञोभूतयज्ञःपितृयज्ञइतिपूर्वोक्तसूत्रात् तत्रप्रातर्वैश्वदेवमादौकृत्वासायंवैश्वदेवइतिक्रमो
नतुसायंप्रातरितिमध्यमांदिवाचारिभ्योबल्युक्तेः अत्रस्तुवाकारोध्वजाकारोनराकारोवल्मीकाकारश्चकाका

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

 रइतिपंचविधाकारैर्भूतयज्ञैर्मुख्यानुकल्पितिरित्याह शौनकः पंचस्वेतेषु विप्राणांमुख्याचक्राकृतिर्भवेत्
चक्राकारमथाष्टारंकुर्यादग्निसमीपतः चक्राकारेणयोविप्रःसदाभूतबलिंहरेत् सर्वपापविनिर्मुक्तोविष्णु
सायुज्यमाप्नुयादिति देवभूतशेषेणभूतयज्ञंकुर्यादित्याह योगयाज्ञवल्क्यः देवेभ्यस्तुहुतादन्नाच्छे
षाद्भूतबलिंहरेत् भूतयज्ञःसवैप्रोक्तोभूतिदःसर्वदेहिनामिति एवंकृतवैश्वदेवस्यबहिर्बलिमाहमनुः
शुनांचपतितानांचश्वपचांपापरोगिणां वायसानांकृमीणांचशनकैर्निक्षिपेद्भुवि शाकलः सायंस्या
त्पितृयज्ञांतंब्रह्मयज्ञविवर्जितमिति पितृयज्ञांतमित्युक्त्यामनुष्ययज्ञस्यापिनिवृत्तिःप्रतीयते अथवै
श्वदेवप्रयोगः अग्नेःपश्चात्प्राङ्मुखउपविश्याचम्यदेशकालौनिर्दिश्यममोपात्तदुरितक्षयात्मसंस्कारा
न्नसंस्कारद्वाराचप्रातर्वैश्वदेवंचकरिष्ये सायंतुसायंवैश्वदेवमिति द्वयोस्तंत्रेणानुष्ठानपक्षेतुप्रातःसा
यंवैश्वदेवौतंत्रेणकरिष्येइतिसंकल्प्य एह्यग्नेराहूगणोगौतमोग्निस्त्रिष्टुप् अग्न्यावाहनेविनियोगः
ॐ एह्यग्नइहहोतानिषीदादब्धःसुपुरएताभवानः अवतांत्वारोदसीविश्वमिन्वेयजामहेसौमनसाय
देवान् इत्यावाह्य वेणुधमन्याप्रबोध्य चत्वारिशृंगागौतमोवामदेवोग्निस्त्रिष्टुप् अग्निमूर्तिध्यानेविनियो
गः ॐ चत्वारिशृंगात्रयोअस्यपादाद्वेशीर्षेसप्तहस्तासोअस्य त्रिधाबद्धोवृषभोरोरवीतिमहोदेवोमर्त्यां ॥४३॥
न आविवेश इतिध्यात्वा परिसमूह्पर्युक्षणे कृत्वा सिद्धमन्नंपात्रांतरेनिधायाग्नावधिश्रित्यप्रोक्ष्योदगु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ह्नस्य पश्चिमभागेनिधाय त्रिधाविभज्य त्रिःप्रोक्ष्य पर्यग्निकृत्वा सर्पिषाभ्यज्याग्निंविश्वानिनइत्यलंकृ
त्य सव्यंपाणितलंह्रदिन्यस्य दक्षिणहस्तेनदक्षिणभागादन्नमादायांगुष्ठाग्रेणपीडितंसंहतांगुल्युत्तान
पाणिनासमंत्रंजुहुयात् तत्रमंत्रः सूर्यायस्वाहा सूर्यायेदंनममेत्यादित्यागः सर्वत्रापिज्ञेयः प्रजापतये
स्वाहेत्युच्चैरुक्त्वैव सोमायवनस्पतये॰ अग्नीषोमाभ्यां॰ इंद्राग्निभ्यां॰ द्यावापृथिवीभ्यां॰ धन्वंतरये॰ इंद्रा
य॰ विश्वेभ्योदेवेभ्यः॰ ब्रह्मणेस्वा॰ सायंतनवैश्वदेवाहुतयोग्नयेस्वाहा प्रजापतयेइत्यादिब्रह्मणेइत्यंतं
पूर्ववन्नवाहुतीर्हुत्वोंचमइत्युपस्थाय परिसमूहनपर्युक्षणेकृत्वाविभूतिंधारयेदितिदेवयज्ञः अथभूतय
ज्ञः भूमिंप्रोक्ष्यमध्यभागादन्नमादाय प्राचीमारभ्यईशानीपर्यंतंचक्राकारंनैरंतर्येणसूर्यायस्वाहेतिपू
र्वोक्तैर्दशभिः अद्भ्यःस्वाहा ओषधिवनस्पतिभ्यः॰ गृहाय॰ गृहदेवताभ्य॰ वास्तुदेवताभ्यःस्वाहेतिपंचभि
श्चदत्वाचक्राद्बहिः प्राच्यांप्राक्संस्थंइंद्रायइंद्रपुरुषेभ्यः॰ दक्षिणतउदक्संस्थं यमाययमपुरुषेभ्यः॰ पश्चि
मतः प्राक्संस्थं वरुणायवरुणपुरुषेभ्यः॰ उत्तरस्यामुदक्संस्थं सोमायसोमपुरुषेभ्यः॰ चक्रमध्येब्रह्मणे
स्वा॰ तत्प्राच्यांब्रह्मपुरुषेभ्यः॰ ब्रह्मणोदक्षिणतोविश्वेभ्योदेवेभ्यः॰ ब्रह्मणः पश्चिमतः सर्वेभ्योभूतेभ्यः॰
ब्रह्मणउत्तरतोदिवाचारिभ्यः॰ चक्रादुत्तरतोरक्षोभ्यःस्वाहेतिदत्वापस्पृश्य तदुत्तरतोभूमिंप्रोक्ष्य द्वितीयभू
तयज्ञंकुर्यात् तत्रसूर्यपदस्थानेग्निपदंदिवापदस्थानेनक्तमितिविशेषः शेषंपूर्ववदिति भूतयज्ञः अथपितृय

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

आ० ज्ञः प्राचीनावीती आग्नेय्याभिमुखः सव्यंजान्वाच्योत्तरभागादंगुष्ठपर्वमात्रमन्नंगृहीत्वापराचीनपाणिना कै०
॥४४॥ चक्राद्दक्षिणतःस्वधापितृभ्यइतिमंत्रेणबलिंदत्वापउपस्पृश्य द्वितीयचक्राग्नेयभागेचतथैवदत्वापउपस्पृ
श्य पितृयज्ञान्नशेषेणैवचक्राद्बहिर्नैर्ऋत्यकोणेशामायस्वाहा चक्राद्वायव्यकोणेशबलायस्वाहेत्युभय
त्रबलिंदत्वा गृहांगणेजलमासिच्य श्वचांडालपतितभूतवायसेभ्योविकिरेत् येभूताःप्रचरंतिदिवान
क्तंबलिमिच्छंतोविदुरस्यप्रेष्ठाः तेभ्योबलिंपुष्टिकामोददामिमयिपुष्टिंपुष्टिपतिर्ददातुस्वाहा रात्रौचे
न्नक्तमितिब्रूयादितिशौनकोक्तचक्राकारःप्रयोगः वृत्तिकृत्पुनराकारमंगीकृत्यवैलक्षण्यमाह तत्रसू
र्यादिग्रह्मांतान्दशबलीन्प्राक्संस्थान्दत्वाकिंचिदंतरालंत्यक्त्वान्द्यइत्यादिवास्तुदेवताभ्यइत्यंतान्पंच
बलीन्हुत्वान्द्योदग्बलेः पश्चिमतइंद्रायतदुत्तरतइंद्रपुरुषेभ्यः अंतरालदक्षिणतोयमायतदुत्तरतोय
मपुरुषेभ्यः ब्रह्मणेदग्बलेः प्राक्वरुणायतदुत्तरे वरुणपुरुषेभ्यःअंतरालादुत्तरतःसोमाय०सोमपु
रुषेभ्यः अंतरालेब्रह्मणेतत्प्राक्ब्रह्मपुरुषेभ्यः विश्वेभ्योदेवेभ्यःसर्वेभ्योभूतेभ्यःदिवाचारिभ्यइत्युत्तरे
रक्षोभ्यःस्वाहेतिसर्वोत्तरतः ततोपसव्येनाग्नेय्यांस्वधापितृभ्यइतिपुरुषाकारोवैश्वदेवप्रयोगः अथ
मनुष्ययज्ञः मनुः अतिथिभ्योन्नदानंचनृयज्ञःसतुपंचमः पुष्कलस्यप्रमाणान्नमन्यपात्रेसमुद्ध ॥४५॥
रेत् अक्षतोदकहस्तेनचोपवीतीनिवेदयेत् योगिभ्यःसनकादिभ्यइदंचान्नमितीतिच दद्यादन्नं

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तद्विभागयकुर्याद्गृहबलिंतथा अन्नशक्तिर्भवेदाशक्त्यन्नदोषैर्नलिप्यते ब्राह्मणभोजनाशक्तौपराशरः
नृयज्ञसिद्धयेदद्याद्भिक्षांसंकल्पपूर्विकां कूर्मपुराणेपि हंतकारमथाग्रंवाभिक्षांवाशक्तितोद्विजः दद्याद
तिथयेनित्यंबुध्यातंपरमेश्वरमिति भिक्षालक्षणंमनुनोक्तं ग्रासमात्रंभवेद्भिक्षाअग्रंग्रासचतुष्टयं अग्रं
चतुर्गुणीकृत्यहंतकारोविधीयते एषप्रयोगः अभ्यागतंब्राह्मणंप्राङ्मुखमुपविश्यगंधादिनासंपूज्य
निवीती ब्राह्मणभोजनपर्याप्तमन्नंपात्रस्थंसनकादिमनुष्येभ्यइदमस्तुनममेत्युक्तातेनान्नेनभोज
येत् तदाभावेभिक्षात्रयंपूर्ववत्संकल्प्यभिक्षुभ्योदद्यादितिमनुष्ययज्ञः यदिवैश्वदेवात्प्रागेवभिक्षु
केसमागतेविशेषमाह गौतमः वैश्वदेवेतुसंप्राप्तेभिक्षुकेगृहमागते उद्धृत्यवैश्वदेवार्थंभिक्षांद
त्वाविसर्जयेत् वैश्वदेवकृतंपापंशक्तोभिक्षुर्व्यपोहितुं नहिभिक्षुकृतान्दोषान्वैश्वदेवोव्यपो
हति इयंचभिक्षास्वतंत्रफलार्था भिक्षादानप्रशंसामाहयमः सत्कृत्यभिक्षवेभिक्षांयःप्रयच्छ
तिमानवः गोप्रदानसमंपुण्यंतस्याहभगवान्यमः भिक्षुकानाहयाज्ञवल्क्यः यतिश्चब्रह्मचा
रीचविद्यार्थीगुरुपोषकः अध्वगःक्षीणवृत्तिश्चषडेतेभिक्षुकाःस्मृताः अतिथयश्चोक्तास्तेनैव शूद्रो
वायदिचांडालःशत्रुर्वाब्रह्मघातकः आगतोवैश्वदेवांतेसोतिथिःस्वर्गदायकःइति इतिपंचमहाय
ज्ञाः एषामकरणेप्रायश्चित्तमाहव्यासः होमान्नदानरहितंनभोक्तव्यंकदाचन अकृत्वापंचयज्ञां

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

आ० स्तुभुक्त्वाचांद्रायणंचरेत् यदिदैवान्माध्यान्हिकंस्वेकालेनभवतिचेद्गौणकालेकार्यं गौणकालेप्य कं०
॥४५॥ संभवेयमः दिवोदितानिकर्माणिप्रमादादकृतानिचेत् शर्वर्याःप्रथमेयामेतावत्कुर्याद्यथाक्रमम्
अत्रमुख्यकालानुरोधात्सायंसंध्योपासनमादौकृत्वागतानामंते निवेश इतिन्यायेनातीतकालंप्रात
र्माध्यान्हिकंपश्चात्कार्यमितिन्यायतः प्राप्तस्यनिषेधार्थंयथाक्रममितिवचनं मरीचिरपि रात्रौप्रह
रपर्यंतंदिवाकर्माणिकारयेत् अवगाहंब्रह्मयज्ञंसौरजाप्यंनकारयेत् आश्वलायनैस्तुरात्रावपिब्रह्म
यज्ञःकार्यः तस्यद्वावनध्यायौयदात्माशुचिर्यद्देशइतिसूत्रात् मध्यंदिनेप्रबलमधीयीतेति एवंविद्वा
न्महारात्रेउषस्युदितेतथायामेमनसास्वाध्यायमधीयीतदिवानक्तंचेतिसूत्राद्युक्तत्वाच्च विधुरस्यवै
श्वदेवविशेषउक्तोहृद्ववसिष्ठेन अनग्निकस्तुयोविप्रःसोन्नंव्याहृतिभिःस्वयं हुत्वाशाकलमंत्रैस्तु
शिष्टादन्नाद्बलिंहरेत् अथप्रयोगः पूर्ववदग्निस्थापनादिकृत्वान्नमादाय ॐभूःस्वाहा अग्नयइदंन
मम ॐभुवःस्वाहावायवइदंनमम ॐस्वःस्वाहासूर्यायेदंनमम ॐभूर्भुवःस्वःस्वाहाप्रजापतयइदंन
मम अथशाकलमंत्रास्तैत्तिरीयकारण्ये देवकृतस्यैनसोवयजनमसिस्वाहा अग्नयइदं० मनुष्यकृ
तस्यैनसोवयजनमसिस्वाहा ॐपितृकृतस्यैनसोवयजनमसिस्वाहा ॐ आत्मकृतस्यैनसोवय ॥४५॥
जनमसिस्वाहा ॐअन्यकृतस्यैनसोव० ॐअस्मत्कृतस्यैनसोव० ॐयत्सुषुप्तश्चजाग्रतश्चैनश्चकृ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

मतस्याव॰ यद्विवानक्तं चैनश्चकृमतस्याव॰ यत्स्वपंतश्चजाग्रतश्चैनश्चकृमतस्यावयजन॰ यद्विद्वांसश्चाविद्वां
सश्चैनश्चकृमतस्याव॰ ॐ एनसएनसोवयजनमसिस्वाहेत्येकादशाहुतीर्हुत्वा सर्वत्राप्ययमयइदंनममेत्युद्दे
शत्यागोपूर्ववत्कुर्यादिति ततोदेवंसंपूज्यनैवेद्यंप्रदर्श्यनित्यश्राद्धंकुर्यात् तत्षड्दैवतंविश्वेदेवहीनंदक्षि
णापिंडावाहनस्वधाकाराग्नौकरणब्रह्मचर्यादिनियमरहितादिकार्यं तत्रदक्षिणादानविकल्पः विकल्प
विधायकंतुमत्कृतश्राद्धचंद्रिकायांद्रष्टव्यं देशकालौनिर्दिश्यास्मत्पितृपितामहप्रपितामहानाममुक
शर्मणाममुकगोत्राणांवसुरुद्रादित्यस्वरूपाणांसपत्नीकानां तथामातामहादी नांसपत्नीकानांनित्यश्रा
द्धंकरिष्यइतिसंकल्प्य विप्रंनिमंत्र्य चंदनादिनासंपूज्यपलाशादिपात्रेन्नंपरिविष्यगायत्र्याप्रोक्ष्यपृथिवी
तेपात्रमित्यादिब्रह्मार्पणांतंकृत्वा ब्राह्मणंभोजयेत् अशक्तौस्वपंक्तौपित्रुद्देशेनब्राह्मणमात्रंभोजयेत् तद
शक्तावपिकिंचिदन्नमुधृत्यैतदन्नंपितृभ्यःस्वधानमइत्युक्त्वा ब्राह्मणायदद्यात् एतच्चनित्यं नित्यश्रा
द्धाकरणेत्वर्चंतइतिदशधाजपेदितिऋग्विधानेप्रायश्चित्तश्रवणात् अथभोजनविधिः आश्वलायनस्मृ
तौ अर्कपर्वद्वयेरात्रौचतुर्दश्यष्टमीदिवा एकादश्यामहोरात्रंभुक्त्वाचांद्रायणंचरेदिति व्यासः पंचा
र्द्रोभोजनंकुर्यात्प्राङ्मुखोमौनमास्थितः हस्तौपादौतथैवास्यमेषुपंचार्द्रतामता हस्तौपादौप्रक्षा
ल्याचम्येत्यर्थः आश्वमेधिके आर्द्रपादस्तुभुंजीयात्प्राङ्मुखश्चासनेशुचौ पादाभ्यांधरणींस्पृ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ख्यापादेनैकेनवापुनरिति आसनेवर्ज्यानिप्रचेताः गोशकृन्मृन्मयंभिन्नंतथापालाशपिप्पलं लोहबद्धंस
दैवार्कंवर्जयेदासनंबुधः ब्रह्मपुराणे उपलिप्तेसमेस्थानेशुचौश्लक्ष्णसमन्विते चतुरस्रंत्रिकोणंचव
र्तुलंचार्धचंद्रकं कर्तव्यमानुपूर्व्येणब्राह्मणादिषुमंडलं हेमाद्रावत्रिः पंचाशत्पलिकंकांस्यंत्वधिकंभो
जनायवै गृहस्थैस्तुसदाकार्यमभावेरूप्यहेममयोः क्वचिन्निषेधमाह स्मृतिचंद्रिकायांप्रचेताः तांबूला
भ्यंजनेचैवकांस्यपात्रेचभोजनं यतिश्चब्रह्मचारीचविधवाचविवर्जयेत्इति अत्रदिङ्नियमःकौर्मे ॥प्रा
ङ्मुखोन्नानिभुंजीतेति आयुष्मान्प्राङ्मुखोभुंक्तेयशस्वीदक्षिणामुखः धनवान्पश्चिमायांतुधर्मवा
नुत्तरामुखः पुत्रवांस्तूत्तरामुखोनाश्नीयात् मनुः पुत्रवांस्तुगृहेनित्यंनाश्नीयादुत्तरामुखः सोमवारेत-
थाभ्यंगंवर्जयेत्तुसदाबुधइतिनिषेधात् अत्राभ्यंगपदात्सर्षपादितैलाभ्यंगएवनिषिद्धोनतुतिलतैला
भ्यंगः तैलाभ्यंगनिषेधेतुतिलतैलंनिषिध्यते अभ्यंगस्यनिषेधेतुसार्षपादिनिषिध्यतइतिमदनरत्नेप्र
चेतोवाक्यात् जीवन्मातृपितृकस्तुदक्षिणामुखोपिनाश्नीयात् उक्तंचप्रयोगपारिजाते स्मृतिमंजर्यां
पितरौजीवमानौचेन्नाश्नीयाद्दक्षिणामुखः तयोस्तुजीववानेकस्तत्रैवनियमःस्मृतइति विज्ञानेश्वरस्तु
अनिशंमातृहीनानांयशस्यंदक्षिणामुखं भोजनमितिशेषः सायंप्रातर्द्विजातीनांअशनंश्रुतिचोदि ॥५६॥
तं नांतराभोजनंकार्यमग्निहोत्रसमोविधिः नचात्राग्निहोत्रसमोविधिरित्युक्तेःप्रातरेवभोजनंकार्यमि

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तिवाच्यं दिवसस्यपंचमेतुभागेभोजनमाचरेदितिकात्यायनोक्तेः अतोन्नप्रातःशब्दोमाध्यान्हिकोत्तरका
लपरः अथपरिवेषणंस्मृत्यंतरे शाकादीन्पुरतःस्थाप्यभक्ष्यंभोज्यंचवामतः अन्नंमध्येप्रतिष्ठाप्य
दक्षिणेघृतपायसं ओदनेपरमान्नेचआज्यपात्रंयदिस्थितं तदाज्यंचभवेद्भक्तंतदन्नंमांसमुच्यते
घृतमपिभोजनात्प्रागेवप्रार्थ्यंनतूच्छिष्टे नोच्छिष्टोघृतमादद्यादितिस्मृतिचंद्रिकाकारधृतविष्णुवा-
क्यात् शातातपः हस्तदत्तानिचान्नानिप्रत्यक्षंलवणंतथा मृत्तिकाभक्षणंचैवगोमांसाशनवत्स्मृतं
प्रत्यक्षलवणंहस्तदत्तंनिषिद्धंतथाचपैठीनसिः लवणंव्यंजनंचैवघृतंतैलंतथैवच लेह्यंपेयंचविविधं
हस्तदत्तंनभक्षयेत् शूलपाणौभविष्ये सैंधवंलवणंयच्चयच्चसामुद्रिकंभवेत् पवित्रेपरमेह्येतेप्रत्यक्षे
अपिनित्यशइति ब्रह्मपुराणे अन्नंदृष्ट्वाप्रणम्यादौप्रांजलिःकारयेत्ततः अस्माकंनित्यमस्त्वेतदि
तिभक्त्याथवंदयेत् पात्राद्ग्रासंसमुद्धृत्यसम्यक्पात्रांतरेक्षिपेत् जलमादायमंत्रेणगोग्रासंविनिवेदये
त् मंत्रस्तुप्रयोगेवक्ष्यते गृह्यपरिशिष्टे आर्द्रपाणिराचांतःशुचौदेशेप्रत्यङ्मुखःप्राङ्मुखोवोपविश्य
चतुरस्रमंडलेपात्रस्यमन्नंप्रणवव्याहृतिपूर्वयासावित्र्याभ्युक्ष्यस्वादोपितोमधोपितोइत्यभिमंत्र्य स
त्यंत्वर्तेनपरिषिंचामीतिदिवापरिषिंचेदृतंत्वासत्येनपरिषिंचामीतिरात्रौ दक्षिणतोभुविभूपतयेभुवनप
तयेभूतानांपतयइतित्रिमोंतैः प्राक्संस्थंप्रत्यक्संस्थंवाबलिंविकीर्यसमाहितोमृतोपस्तरणमसीत्यपःप्रा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्य सव्येनपाणिनापात्रमालभ्यतर्जनीमध्यमांगुष्ठैः प्राणाय मध्यमानामिकांगुष्ठैः अपानायानामिकाक
निष्ठांगुष्ठैर्व्यानायकनिष्ठतर्जन्यंगुष्ठैरुदानायसर्वांगुलिभिः समानायमुखेजुहुयात्सर्वाभिरेववासर्वेभ्योजु
हुयादेवंवाग्यतोभूत्वामृतापिधानमसीत्यपिधानंप्राश्य शोधितमुखपादपाणिर्द्विराचम्यैदेवंभुंजानोग्नि
होत्रफलमश्नुतेबलपुष्टिमासर्ववान्सर्वमायुर्गति भविष्यपुराणेविशेषः भोजनात्किंचिदन्नाग्रंधर्म-
राजायवैबलिं दत्वाथचित्रगुप्तायप्रेतेभ्यश्चेदमुच्चरेत् प्रेतबलिमंत्रोप्यग्रेवक्ष्यते बल्युद्धरणंकार्यमि
त्युक्तंरामार्चनचंद्रिकायां· भोजनादौबलिर्मुक्तः सर्विउद्धृत्यभोजनम् अनुद्धृत्यतुयोभुंक्तेप्राणाया-
माष्टकंचरेत् स्मृत्यंतरे चित्राहुतीरनुद्धृत्ययोभुंक्तेग्रासपंचकं अघंसकेवलंभुंक्तेज्ञानतोज्ञानतोपि
वेति शौनकः स्वाहांताःप्रणवाद्याश्चनाम्नामंत्राश्चवायवइति आश्वमेधिके यथारसंनजानाति
जिह्वाप्राणाहुतौनृप तथासमाहितःकुर्यात्प्राणाहुतिमतंद्रितइति अपरार्केऽत्रिः मधुपर्केचसोमेच
अप्सुप्राणाहुतीषुच नोच्छिष्टस्यभवेद्दोषस्त्वत्रेश्चवचनंयथा विष्णुपुराणे प्रागद्रवंपुरुषोश्नीया
न्मध्येचकठिनाशनः अंतेपुनर्द्रवाशीतुबलारोग्यैर्नमुंचति जठरंपूरयेदर्धमन्नैर्भागंजलस्यच वा
योःसंचरणार्थायचतुर्थमवशेषयेदिति आपस्तंबः अष्टौग्रासामुनेर्भक्ष्याःषोडशारण्यवासिनः द्वा ॥५७॥
त्रिंशत्तुगृहस्थस्यत्वमितंब्रह्मचारिणः बौधायनः भोजनंहवनंदानमुपहारःप्रतिग्रहः बहिर्जानु

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

नकार्याणितद्वदाचमनंस्मृतं वृद्धमनुः भोजनंतुननिःशेषंकुर्यात्प्राज्ञः कथंचन अन्यत्रदधिसक्तुका
ज्यपललक्षीरमध्वपइति पललंतिलमिश्रओदनः प्राणाहुतिग्रहणोत्तरंपात्रंयत्रादोस्थाप्यमित्याह
व्यासः न्यस्तपात्रस्तुभुंजीतपंचग्रासान्महामुने शेषमुद्धृत्यभोक्तव्यंपित्रर्थेनतुनोद्धरेदिति बृहस्प
तिः नस्पृशेद्वामहस्तेनभुंजानोन्नंकदाचन नपादौनशिरोबस्तिनपदाभाजनंस्पृशेदित्यादिनिषे
धास्त्वाचारमयूखादिषुद्रष्टव्याः पराशरः एकपंक्त्युपविष्टानांविप्राणांसहभोजनं यद्येकोपित्य
जेत्पात्रंशेषमन्नंनभोजयेत् पंक्तिभेदकान्याहबृहस्पतिः अग्निनाभस्मनाचैवस्तंभेनसलिलेनवा
द्वारेणैवचमार्गेणपंक्तिच्छेदोबुधैःस्मृतइति यमोपि उदकंचतृणंभस्मद्वारंपंथाश्चपंचमः एभिरं
तरितंकृत्वापंक्तिदोषोनविद्यतइति ग्रंथांतरे नृणांभोजनकालेतुयदिदीपोविनश्यति तदन्नंपा
णिनास्पृष्ट्वासावित्रीं‌मनसास्मरेत् पुनर्दीपंततोलब्ध्वाशेषंभुंजीतकामतः अन्यदन्नंनभोक्तव्यं
भुक्त्वाचांद्रायणंचरेदिति देवलः भुक्तोच्छिष्टंसमाघ्रायसर्वस्माद्धुतवर्जितम् उच्छिष्टभागधेयेभ्यः
सोदकंनिर्वपेद्भुवि अमृतापिधानमसीत्यपःप्राश्यभुविक्षिपेत् उत्थायबहिरागत्यमुखहस्तादिशोधये
दितिसएव आचम्यचततःकुर्याद्दंतकाष्ठस्यभक्षणं भोजनेदंतलग्नानिनिर्हृत्याचमनंचरेत् दंत

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

ग्नसमसंहार्यलेपमन्येनदंतवत् नतत्रबहुशःकुर्याद्यत्नमुद्धरणंप्रति अथप्रयोगः पाणिपादं प्रक्षाल्याचम्य
श्रीपर्ण्यादिपीठेप्राङ्मुखःप्रत्यङ्मुखोवोपविश्यभूमिंप्रोक्ष्यचतुरस्रमंडलंकृत्वा तदुपरिहेमरूप्ययोरभावे
द्विपंचाशत्पलपरिमितंकांस्यपात्रंनिधायपरिवेषणंकारयित्वा तस्माद्न्नाद्गोग्रासार्थमन्नंपात्रांतरेकृत्वा
सौरभेय्यःसर्वहिताःपवित्राःपुण्यराशयः प्रतिगृण्हंतुमेग्रासंगावस्त्रैलोक्यमातरइतिमंत्रेणगवेग्रासंद
त्वाचम्यप्रांजलिरन्नंप्रणम्यास्माकंनित्यमेतदस्त्वितिप्रार्थ्य ॐ भूर्भुवःस्वः तत्सवितुर्वरेण्यं०दित्यन्न
मभ्युक्ष्य स्वादोपितोमधोपितोवयंत्वावृणीमहे अस्माकमविताभवेत्यभिमंत्र्य सत्यंत्वर्तेनपरिषिंचा
मीतिदिवा रात्रौऋतंत्वासत्येनपरिषिंचामीतिप्रदक्षिणमन्नंपरिषिच्यदक्षिणतोभुव्युदकधारांप्राक्
संस्थांकृत्वा तत्र भूपतयेनमः भुवनपतयेनमः भूतानांपतयेनमः धर्माय० चित्रगुप्तायनमः यत्रक्व
चनसंस्थानांक्षुत्तृष्णोपहतात्मनाम् प्रेतानांतृप्तयेक्षय्यमिदमस्तुयथासुखमिति प्रेतबलिंचैवंब
लिषट्कंप्राक्संस्थंदत्वोपर्युदकंदत्वाबलीनुद्धृत्यहस्तंप्रक्षाल्य अ पोशनार्थंजलमादाय वामहस्तमध्य
मानामिकांगुष्ठैर्भोजनपात्रमालभ्यान्नंब्रह्मेतिध्यात्वासमाहितोमृतोपस्तरणमसीतिनिःशब्दंपीत्वा
घृताक्तमन्नंपूर्वोक्ततत्तदंगुलीभिःसर्वाभिर्वास्येपंचप्राणाहुतीर्जुहुयात् तत्रमंत्राः ॐ प्राणायस्वाहा ॥५८॥
प्राणायेदंनमम ॐ अपानायस्वाहा अपानायेदंनमम ॐ व्यानायस्वाहा व्यानायेदंनमम ॐ उदानायस्वा

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

स्तेनाहंतेजस्वीभूयासं यत्तेअग्नेवर्चस्तेनाहंवर्चस्वीभूयासं यत्तेअग्नेहरस्तेनाहंहरस्वीभूयासमभिरूपस्या
यदिभूतिंधृत्वा आंगिरसबार्हस्पत्यभारद्वाजेतित्रिप्रवरान्वितभारद्वाजगोत्रोत्पन्नोहंतोमदेवशर्माभोअग्ने
त्वामभिवादये एवंस्वस्वप्रवराद्युच्चार्याभिवादयेदित्यग्निकार्यं अथदीपकालमाह मरीचिः रवेरस्तंसमा
रभ्ययावत्सूर्योदयोभवेत् यस्यतिष्ठेद्गृहेदीपस्तस्यनास्तिदरिद्रता आयुर्दःप्राङ्मुखोदीपोधनदःस्यादुद
ङ्मुखः प्रत्यङ्मुखोदुःखदोसौहानिदोदक्षिणामुखइति प्रत्यङ्मुखनिषेधस्तुकार्यकारिनित्यदीपविष
यएव श्रीकार्तवीर्यादिदीपःप्रत्यङ्मुखएवस्थाप्यः ततोदेवंसंपूज्यद्वितीयभोजनंकृत्वा पुस्तकादिद
र्शनेनशर्वरीप्रथमभागंनीत्वास्वपेत् अथस्वापविधिर्मात्स्ये शुचिदेशंविविक्तंतुगोमयेनोपलेपयेत् वै
दिकैर्गारुडैर्मंत्रैरभिमंत्र्यस्वपेत्ततः मांगल्यंपूर्णकुंभंचशिरःस्थानेनिधापयेत् रात्रिसूक्तंजपन्रात्रौरात्रि
क्षामोक्षवेन्नरः स्कांदे उपानहौवेणुदंडमंबुपात्रंतथैवच तांबूलादीनिसर्वाणिसमीपेस्थापयेद्गृही न
स्वपेदित्यनुवृत्तौमार्कंडेयः नार्द्रवासाश्चनग्नश्चनोत्तरापरमस्तकः नाकाशेसर्वतःशून्येनचचैत्यद्रुमेतथे
ति स्वापकालेविष्णुंनमस्कृत्यस्वापंकुर्वीत रात्रिसूक्तंजपन्स्मृत्वादेवांश्चसुखशायिनः नमस्कृत्वाव्यय
विष्णुंसमाधिस्थंस्वपेन्निशि इतिचंद्रिकाकारधृतपुराणात् सुखशायिनोगस्त्यादीन् विष्णुपुराणे प्रा
च्यांदिशिशिरःशस्तंयाम्यायामथवानृप सदैवस्वपतःपुंसोविपरीतंतुरोगदमिति आश्वलायनः पत्नीमृ

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

तुमतींस्निग्धांतृप्तांभोगविवर्जिताम् उपेयान्मध्यरात्रांतेजीर्णेन्नेतृप्तमानसइति यमः पूर्वरात्रेव्यतीते-
तुसगच्छेद्रतिमंदिरं पादौप्रक्षालयेत्पूर्वंपश्चाच्छय्यांसमाविशेत् धौतवस्त्रंचतांबूलंसंयोगेचशस्यावहं
शय्याचोक्ता शिल्पशास्त्रे चतुरशीतिपर्वाणिदैर्घ्येणपरिकल्पयेत् षष्ट्यंगुलानिविस्तारंमंचकंहस्तसं
मितं एवंशय्याविधातव्यासर्वेषांशयनोचिता मानाधिक्येदरिद्रःस्यान्मानहीनेकुरवक्षयइति स्मृतिचं
द्रिकायांविष्णुपुराणेपि नविशालांनवाभग्नांनासमांमलिनांनच नचजंतुमयींशय्यामधितिष्ठेदना
स्तृतामिति पर्यंकोप्युक्तस्तत्रैव आयामःसप्ततालःस्याच्चतुस्तालंतुविस्तृतं द्वितालमुन्नतंज्ञेयमे
तत्पर्यंकलक्षणं तालादिप्रमाणंचोक्तं प्रयोगरत्नेस्मृत्यंतरे अंगुष्ठादिकनिष्ठांतंभवेन्मानचतुष्टयं
प्रादेशस्तालगोकर्णवितस्तिस्तुयथाक्रमामिति अथस्त्रीकृत्यमाहयज्ञः भर्तुःपादौनमस्कृत्यप
श्चाच्छय्यांसमाविशेत् अथरतिः संस्मृत्यपरमात्मानंपत्न्याजंघेप्रसारयेत् योनिंस्पृष्ट्वाजपेत्सू
क्तंविष्णुर्योनिंप्रजापते रेतःसिंचेत्ततोयोन्यांतस्माद्गर्भंबिभर्तिसेति याज्ञवल्क्यः षोडशर्तुनिशाः
स्त्रीणांतस्मिन्युग्मासुसंविशेत् यथाकामीभवेद्वापिस्त्रीणांवरमनुस्मरन् तासामाद्याश्चतस्र
स्तुनिंदितैकादशीतथा त्रयोदशीचशेषास्तुप्रशस्तास्तत्ररात्रयः अमावास्याष्टमीचैवपौर्णमासी ॥५१॥
चतुर्दशी ब्रह्मचारीभवेन्नित्यमप्यृतौस्नातकोद्विजइत्यादिनिषेधाः मयूखादिषुद्रष्टव्याः स्मृत्य

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

र्थसारे ऋतौतुमैथुनेस्नायाद्गर्भसंभूतिशंकया अनृतौतदभावाच्चशौचंनिर्मूत्रवच्चरेत् तत्रऋतुदर्श
नमारभ्यषोडशदिवसेष्वाद्यदिनचतुष्टयमेकादशंत्रयोदशंचविहायावशिष्टेषुदिवसेषुपुत्रार्थीयुग्मदिवसे
कन्यार्थ्ययुग्मदिनेचतुर्थीषष्ठ्यष्टमीचतुर्दशीपंचदशीश्राद्धात्पूर्वदिनव्रतोपवासश्राद्धनिमंत्रितत्भुक्तशनि
रविभौमवारभरणीकृत्तिकार्द्रामघापूर्वाफाल्गुनीविशाखाज्येष्ठामूलपूर्वाषाढापूर्वाभाद्रपदात्रिजन्मनक्षत्र
संक्रांतिव्यतीपातवैधृतिव्यतिरिक्ते शय्यांतरेउपवीतीमन्मथगृहंस्पृष्ट्वा विष्णुर्योनिमिति जपित्वाईश्वरं
स्मृत्वोपेत्योत्थायस्नायात् अनृतौतुपूर्वोक्तशौचंकुर्यात् एवंयथायोगंकृत्यःसन्स्वशय्यायांयथासु
खंप्रबोधपर्यंतंस्वपित्वापुनःप्रभातेउत्थायप्रातःस्मरणादीनिकर्माणिप्रतिदिनंकुर्यात् एतेषामकरणे
प्रत्यवायःस्मृत्यर्थसारे नास्तिक्यात्कर्महानौतुमासेनपतितःस्मृतः द्वादशाब्दव्रतेनैवतस्यशुद्धि
स्तुनान्यथा तन्निरीक्ष्यार्कमीक्षेतस्पर्शेस्नायात्सचैलकं तेनचसहयोहास्यंकुर्वन्नब्देनतत्समः
तदन्नंभुक्त्वासद्यस्तुसर्पोगहनेवने आश्वलायनः बह्वल्पंवास्वगृह्योक्तंयस्यकर्मप्रकीर्तितम्
तस्यतावतिशास्त्रार्थेकृतेसर्वंकृतंभवेदिति कूर्मपुराणे इत्येतदखिलंप्रोक्तमहन्यहनिवैमया ब्रा
ह्मणानांकर्मजातमपवर्गफलप्रदं नास्तिक्यादथवालस्याद्ब्राह्मणोनकरोतियः सयातिनरकान्घो
रान्कालयोमौप्रजायते नान्योविमुक्तयेपंथामुक्त्वाश्रमविधिंस्वकं तस्मात्कर्माणिकुर्वीततुष्टयेप

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

रमेष्विनइति निर्णयसिंधावपि: सप्तमासाधिकेगर्भेवर्धमानेतुगर्भिणी वर्जनीयाप्रयत्नेनदैवेपित्र्ये
चकर्मणि १ सप्तमासाधिकेगर्भेगर्भिण्यायत्समर्पितम् हव्यंदेवानगृण्हंतिकव्यंचपितरस्तथा २ स
प्त० यदिपच्यते अन्यगोत्रैर्नभोक्तव्यमापद्यपिनकर्हिचित् ३ सप्त० यदिपच्यते तद्गृहंभिक्षुणात्या
ज्यंनियमेनात्मवान्मुनिरिति ४ अथगर्भिणीहस्तभोजननिषेधः षष्ठेमासेतुसंप्राप्तेगर्भिण्याश्चैव
हस्ततः नभोक्तव्यंविशेषेणइतिशातातपोब्रवीत् ५ नारदसंहितायां द्विजस्यधर्मपत्नीतुअंतर्व
त्नीयदाभवेत् पंचमे निर्गतेमासितस्याहस्तेनभोजनम् नकुर्यादितिशेषः ६ शिवसंहितायांशिवः
गर्भिणीतुयदाभार्याविप्रादीनांविशेषतः तासांहस्तेनभोक्तव्यंभुक्त्वाचांद्रायणंचरेत् मासेषष्ठेस
प्तमेवाष्टमेवाप्राप्तेपत्न्यानैवकुर्यात्कदाचित् होमंयानंदेवयात्रांतथैवतस्याहस्तेनाशनंविप्रहानिं
गोभिलः योविप्रःकृतनित्यस्तुसर्वान्कर्तवान्भवान् सस्नातःसर्वतीर्थेषुतप्तंतेनाखिलंतपः कौर्मे
नैत्यकेनास्त्यनध्यायःसंध्योपासनएवच उपाकर्मणिचोत्सर्गेहोममंत्रेषुचैवहि तथा नानध्यायेज
पेद्वेदान्रुद्रांश्चैवविशेषतः पौरुषंपावमानंचगृहीतनियमादृतइति हारीतः अनुष्ठितंतुयद्देवैर्मुनि
भिर्यदनुष्ठितं नानुष्ठेयंमनुष्यैस्तत्तदुक्तंकर्मचाचरेदितिदिक् उक्तंनानामयास्वयंस्वचरितंयद्याज्ञ
वल्क्यादिभिःप्रोक्तंधर्मविनिर्णयेतदखिलंस्पष्टंपरिज्ञप्तये संदिष्टंगुरुदत्तमंत्ररूपयाशार्दूलविक्री-

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

डितंतेनश्रीरविमंडलांतरगतोनारायणः प्रीयतां ॥ ॥ इतिश्रीमद्भारद्वाजमहादेवभट्टात्मजसकलविद्यानिधानादिवाकरकृते आचारार्केष्टमभागकृत्यं ॥ ॥ यत्पादपंकजपरागपवित्रदेहाहित्वा कलेवरमिदंकिलदार्षदंसा ॥ जग्राहगौतमवधूः कमनीयरूपं तंजानकीपतिमजं मनसास्मरामि ॥ ॥ इतिआचारार्कः समाप्तः ॥ ॥ श्रीलक्ष्मीनृसिंहःप्रसन्नः ॥ ॥ ॥

इदंपुस्तकं मोहमय्यां श्रीकृष्णदासात्मजाभ्याम् गंगाविष्णु, खेमराजगुप्ताभ्याम् स्वकीये "श्रीवेंकटेश्वराख्य" मुद्रणयंत्रालये रसाभ्रवस्विंदुमिते १८०६ शके मुद्रयित्वासमापितम्॥ विक्रमशकाब्दाः १९४०

७४॥ गंगाविष्णु श्रीकृष्णदास बजाज

श्री वेंकटेश्वर छापखाना (मुंबई.)

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

CC-0. In Public Domain. Digitization by eGangotri

॥ इति आचारार्कः समाप्तः ॥

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu